

Сумська обласна рада
Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

МАТЕРІАЛИ

**обласної науково-практичної конференції
з он-лайн трансляцією**

**«Літературно-мистецькі та історичні контексти
формування національної державності в добу
Української революції 1917-1921 рр. та їх
педагогічна інтерпретація в сучасній освітній
діяльності»**

21 березня 2018 року

Суми-2018

Рекомендовано до друку вченою радою
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 3 від 4 травня 2018 року)

Рецензенти:

- Ю.О. Нікітін** – ректор КЗ СОІППО, д.істор.н., професор кафедри соціально-гуманітарної освіти
С.М. Грицай – проректор з наукової роботи КЗ СОІППО, к.пед.н., доцент
О.В. Кириченко – вчитель історії КЗСОР «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей»,
вчитель-методист

Редактори:

- С.В. Драновська** – к.істор.н., ст. викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти КЗ СОІППО
Л.М. Чхайло – ст. викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти

Літературно-мистецькі та історичні контексти формування національної державності в добу Української революції 1917-1921 рр. та їх педагогічна інтерпретація в сучасній освітній діяльності: матеріали обласної науково-практичної конференції з он-лайн трансляцією, 21 березня 2018 року / Редактори С.В.Драновська, Л.М.Чхайло. Електронне видання – Суми : КЗ СОІППО, 2018. – 264с.

У збірнику представлені статті, тези доповідей учасників обласної науково-практичної конференції з он-лайн трансляцією «Літературно-мистецькі та історичні контексти формування національної державності в добу Української революції 1917-1921 рр. та їх педагогічна інтерпретація в сучасній освітній діяльності», яка відбулася 21 березня 2018 року на базі комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Адресовано учням, освітянам, науковцям, представникам і активістам громадських організацій області.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. Усі матеріали подаються в авторській редакції.

ЗМІСТ

Абаровський Іван Кирилович КРОВ'Ю УМИТІ ДНІ, ТВОЇ УКРАЇНО. (ПЕРЕБУВАННЯ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ НЕСТОРА МАХНА НА НЕДРИГАЙЛІВЩИНІ).....	9
Аксененко Ліна Леонідівна ОЛЕКСАНДЕР СЕММО ПРО ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У МІСТІ ЛЕБЕДИНІ.....	20
Байдак Юлія Володимирівна СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У 1917-1921 РОКИ.....	27
Бакуменко Оксана Володимирівна ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ М.ХВИЛЬОВОГО.....	31
Борисенко Олена Миколаївна ХУДОЖНЄ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ПРОБУДЖЕННЯ НАРОДУ, УСЛАВЛЕННЯ БОРЦІВ ЗА ВІЛЬНУ УКРАЇНУ В ПОЕЗІЯХ П.Г. ТИЧИНИ.....	36
Бражніченко Світлана Олексіївна ВЗАЄМОДІЯ ЛЕБЕДИНСЬКОГО РАЙОННОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ З ОСВІТНИМИ ЗАКЛАДАМИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РОКІВ.....	45
Бундак Марина Віталіївна ІМПРЕСІОНІСТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ «МАЛЕНЬКОЇ» ЛЮДИНИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ У ПОЕМІ Є.ПЛУЖНИКА «ГАЛІЛЕЙ».....	52
Венгеровський Сергій Борисович ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА ЛЕБЕДИНЩИНІ В 1918-1921РР.....	57

Веремієнко Алла Анатоліївна ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ТРАГІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЛІРИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ».....	66
Видай Оксана Володимирівна Івашкова Катерина Миколаївна, Святська Тетяна Пилипівна ЯКІВ АНДРІЙОВИЧ МАМОНТОВ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	72
Гайденко Олексій Васильович СПОГАДИ УЧАСНИКІВ БОЮ ПІД КРУТАМИ.....	76
Горболіс Лариса Михайлівна ЖУРБА О. ОЛЕСЯ-ЕМІГРАНТА: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	80
Гончаренко Світлана Олексіївна ГНАТ МИХАЙЛИЧЕНКО: ДОЛЯ МИТЦЯ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ.....	88
Гусак Богдана Вікторівна ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ ПИЛИПА КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО.....	93
Діброва Григорій В ОБОРОНІ РІДНОГО КРАЮ (З ІСТОРІЇ РОМЕНСЬКОЇ «ПРОСВІТИ» 1917-1924 РР.).....	101
Драновська Світлана Вікторівна ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР. В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ».....	109
Дудченко Віра Миколаївна ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ СУМЩИНИ.....	113

Єпик Лариса Іванівна УКРАЇНІЗАЦІЯ ОСВІТИ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.: НАПРЯМИ ТА ДОСЯГНЕННЯ.....	117
Железна Тетяна Миколаївна ФАТАЛЬНА НЕВІДПОВІДНІСТЬ ІДЕАЛУ ОСОБИСТОСТІ ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ СПІЛЬНОТИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ ПЕРІОДУ 1917-1921 РР.....	121
Знаменщиков Нікіта Володимирович ЛЮДИНА З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ – ЗІЛЬБЕРНИК КОСТЯНТИН ОЛЕКСАНДРОВИЧ, ПЕРШИЙ ПОЧЕСНИЙ ГРОМАДЯНИН М.ЛЕБЕДИНА.....	127
Знаменщикова Валентина Миколаївна УКРАЇНСЬКИЙ МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ СТЕФАН АНДРІЙОВИЧ ТАРАНУШЕНКО ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	131
Ідріс Наталія Олексіївна МЕМУАРИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.....	137
Ілляшенко Оксана Миколаївна ЗБІРКА ПАВЛА ТИЧИНИ «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ» - НОВАТОРСЬКЕ ЯВИЩЕ НА ТЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	142
Кириченко Олександр Вікторович АГІТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР. ЯК ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ.....	146
Крамаренко Любов Дмитрівна НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВІД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	151

Кузнєцова Лариса Миколаївна ВІД КРУТ ДО БАЗАРУ: ПУБЛІЦИСТИЧНІ ПАМ'ЯТНИКИ БОРЦЯМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ 1917-1921 РОКІВ.....	156
Лебідь Олена Валеріївна РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ВИДИМИЙ НАСЛІДОК НЕВИДИМИХ ЗМІН У СВІДОМОСТІ НАРОДУ (ЗА ДРАМОЮ М.КУЛІША «ПАТЕТИЧНА СОНАТА»).....	159
Луніка Ольга Василівна ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	164
Малиш Ольга Миколаївна НЕОРДИНАРНА ОСОБИСТІСТЬ ГНАТА МИХАЙЛИЧЕНКА У ДРУКОВАНИХ ВИДАННЯХ ОБЛАСНОЇ КНИГОЗБІРНИ.....	167
Моцак Світлана Іванівна ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР. В ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ.....	171
Павленко Тетяна Михайлівна «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ» ПАВЛА ТИЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ 1917-1921 РОКІВ.....	175
Петренко Наталія Миколаївна ВИКЛАДАННЯ МАТЕРІАЛУ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917-1921 РОКІВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ: ВИМОГИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ.....	179
Плішова Олена Анатоліївна ІДЕЙНО-ХУДОЖНІ ПОШУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.....	182
Подвезько Алла Іванівна РОЛЬ Б.К. РУДНЄВА (1879-1944) У СТВОРЕННІ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ЛЕБЕДИНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ.....	187

Самотуга Інна Сергіївна ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ БОРЦЯМ КРУТ.....	194
Самотуга Юлія Сергіївна НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКАХ.....	199
Снагощенко Валентина Володимирівна НАРОДНІ УНІВЕРСИТЕТИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	204
Таран Володимир Іванович, Богуш Галина Дмитрівна, Демченко Тамара Олександрівна, Мороз Наталія Вікторівна КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ РОМЕН У РОКИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	210
Третякова Олена Василівна І ДЗВОНИТЬ ПАМ'ЯТЬ В НАШІ БУДНІ... (ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ЛІТЕРАТУРИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ).....	218
Умнова Лілія Миколаївна ЛЕБЕДИНЩИНСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	223
Хижняк Ольга Миколаївна ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ПАВЛА ГРИГОРОВИЧА ТИЧИНИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОДИНИ, ЕПОХИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ОТОЧЕННЯ.....	230
Ходак Олександр Вікторович ІДЕЙНО-ХУДОЖНІ ПОШУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	235
Чепіга Ганна Олексіївна ВІД КРУТ ДО БАЗАРУ – ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТНИКИ БОРЦЯМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ 1917-1921 РОКІВ.....	240

Чхайло Людмила Михайлівна МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ – БЛИСКУЧИЙ МАЙСТЕР ПСИХОЛОГІЧНОЇ НОВЕЛІСТИКИ.....	245
Чхайло Олександра Іванівна ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	249
Шеденко Ніна Володимирівна ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН».....	255
Щебетенко Наталія Петрівна ЛІТЕРАТУРНА ПАМ'ЯТЬ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ.....	259

Абаровський Іван Кирилович,
завідуючий Недригайлівським
краєзнавчим музеєм ДІКЗ "Посулля"

**ДО 130-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Н.М.МАХНА
КРОВ'Ю УМИТІ ДНІ, ТВОЇ УКРАЇНО.
(ПЕРЕБУВАННЯ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ НЕСТОРА МАХНА НА
НЕДРИГАЙЛІВЩИНІ)**

Радянська влада характеризувала легендарного Нестора Махна і так звану махновщину як "куркульський контрреволюційний анархічний рух, який боровся проти пролетарської держави". Ім'ям ватажка повстанців матері в роки совдепу лякали дітей, а червоні командири своїх солдатів. Та минули роки, змінилася епоха й у істориків, які не переписують сталінсько-комуністичні постулати, а досліджують минуле в закритих раніше МГБ-вських схронах під грифом "надзвичайно секретно", вивчають особистість Нестора Івановича об'єктивно, не зважаючи на ідеологічні стереотипи.

26 жовтня нинішнього року ми будемо відзначати 130-ту річницю з дня народження цього селянського очільника.

Якою ж насправді була ця людина, що згуртувала навколо себе понад 150-тисячну армію? Газета "Вісті" далекого 1919 року (6 квітня) запитувала: "Хто ж такий Махно?". І відразу ж відповідала: "Він є справжній національний герой!". Розмови про його жорстокість і садизм не відповідають дійсності. "Рухливий, з допитливим поглядом, він умів бути зосередженим і розважливим настільки, аби переконати недовірливих." – так характеризують ті, хто був поруч з Нестором Івановичем в ті роки. Окремі дослідники його життєвого шляху припускають, що він володів даром ясновидіння й сильними гіпнотичними здібностями. Погляду Махна не витримували навіть близькі з його оточення.

Інша розмова була з тими, які одягнувши комісарські шкірянки, наділені повнотою влади знущалися над селянами, забираючи разом з продзагонами в них зерно, картоплю, інші продукти для харчування пролетарського класу в Москві, Ленінграді тощо.

А тепер я звертаюся до вас, присутніх: що б ви робили, аби до вас прийшли відібрати (зважте – не купляти, а насильно забирати) вирощений вашими руками хліб, відбирати до останньої зернини? А ваші діти пухли з голоду? Що б ви робили?

Очолюючи протягом чотирьох років, з 1917 по 1921 рік значні селянські маси, він воював з усіма владами та режимами, які існували в той складний і суворий час. Ведучи боротьбу з військами Каледіна, Скоропадського, Денікіна, Врангеля, Григор'єва, айстро-німецькими та антантівськими інтервентами, ленінсько-троцькістськими окупантами з Росії. Селянство половини українських земель сліпо довіряли йому, вважаючи "батька" своїм єдиним захисником від різних гнобителів. "Симпатії селян – писав білогвардійський офіцер І.Герасименко, – були на боці Махна".

Влітку 1919 року невпевнений в своїх силах Петлюра запропонував "батькові" тримати проти Денікіна загальний фронт. Його командири досить високо оцінили повстанського ватажка. "Отаман Нестор Махно, – писав генерал Микола Капустянський, – був без сумніву здібною, видатною людиною і добре надавався до проводиря повстанський революційних мас". Але в подальшому їм відстоювати українські землі та народ не судилося.

Дивлячись, що Україні загрожує зовнішня небезпека, Н.Махно два рази погоджувався вести боротьбу проти загрози революції разом з більшовиками. Вже в 1918 році Махно став настільки популярним серед селян, що комуністи навперобій підлещувалися до нього і переманювали під свої знамена. Але навіть переходячи з тактичних міркувань на їхній бік, "батько Махно" не забував про головне – інтереси українського селянина. В одній з телеграм до реввійськради він, зокрема, писав: "...Заявляю вам, що я і мій фронт залишається незмінно вірним робітничо-селянській революції, але не інститутам насильства, які чинять сваволлю над місцевим населенням".

Відомо, що Махно був нагороджений орденом Червоного Прапора за № 4 (після Блюхера, Якіра і Тухачевського). Високу відзнаку вручав йому Клим Ворошилов. "Було це у Гуляйполі, – розповіла у свій час дружина Махна Галина

Кузьменко. Грав оркестр. Були танці. Опісля Нестор і Клим співали революційних пісень". Більшість архівних документів вказують, що відбулося це на початку травня 1919 року.

З початком комуністичної продрозверстки Махно повів безжальну боротьбу проти пограбувань більшовиками селянства. За даними київського історика Володимира Горака, навесні 1919 року він видав ряд наказів про заборону вивозу хліба з Бердянського та Маріупольського повітів. А коли продзагонів ці вирішили знехтувати ними, махновці заарештували на залізниці 90 вагонів з харчами. Силами повстанців на контрольованих "батьком" територіях злочинну діяльність продзагонів було припинено.

У листопаді 1920 року більшовики, завдячуючи мужності махновців, війська яких посилали на вірну смерть, наказуючи лобовим ударом узяти Турецький вал на Перекопі. Понад п'ять тисяч воїнів "батька Махна" тоді загинули в солоних водах лиману і стільки ж, дещо пізніше, було підступно розстріляно Михайлом Фрунзе за наказом Лейби Бронштейна (Льва Троцького), який займав на той час посаду комісара збройних сил більшовицької Росії й у крові топив українські міста і села, де не сповна виконувалися директиви Московії, диктатури пролетаріату.

Сам Махно, на той час в двадцятье (зверніть увагу!) поранений за роки війни, вже без однієї ноги, ампутованої в шпиталі, полишив лікування, дізнавшись про звірства, вчинені радянськими військами, зібрав вірних його прапору бійців-друзів по всій знедоленій Україні і починає мстити більшовикам скрізь, де б вони не зустрічалися на його шляху. Помста була страшною. Так міг чинити хіба що батько, який втратив від рук поганців своїх дітей.

Перебуваючи в Гуляйполі, Махно облаштовував життя по-своєму, своїми власними законами. До речі, навіть окремі більшовики, зокрема Антонов-Овсієнко, будучи в той період на Катеринославщині, став мимовільним свідком бурхливих перебудовчих процесів тут. Він доповідав "у центр", тобто до Московії: "Тут налагоджуються дитячі комуни, школи. Гуляйполе один з найкультурніших центрів Новоросії – тут три середні навчальні заклади.

Зусиллями Махно відкрито 10 госпіталів для поранених, організована майстерня, що ремонтує гармати і виготовляє замки до гармат..."

Фактично Повстанська селянська революційна армія Н.Махна рейдувала по Катеринославщині і Полтавщині, по землям Донбасу і Харківщини, Кримському півострові і Чернігівщині. Неодноразово побували вони і на нашій Недригайлівщині. Є підстави говорити, що саме в Засуллі "пригородке заштатного города Недригайлова" та селі Вільшана Лебединського повіту знаходилися свої люди Махна, тут він неодноразово поповнював ряди з місцевих та прибулих з навколишніх хуторів добровольців. В Тернах завантажував підводи цукром і здійснював вояж до Луганська, де міняв цей трофей на патрони. Ще на початку 21 століття в Недригайлові та Засуллі зберігалися садиби, в яких, як розповідали старожили, зупинявся Махно зі своїми побратимами.

Незважаючи, що історія повстанського руху 1917-1921 рр. на теренах Недригайлівщини, та і в цілому Сумщини залишається малодослідженою, з архівних джерел довідуємося, що загони селянського ватажка відвідували наш район в першій декаді січня 1921 року. Тоді від їх рук загинули один комуніст, міліціонер, два червоноармійці та інші. В середині того ж зимового місяця під Недригайловом відбувся жорстокий і кровопролитний бій між патріотами і російськими зайдами летючого корпусу дев'ятої кавалерійської дивізії, яку очолював колишній царський офіцер П.Нестерович. втрати з обох сторін були великими. Як подають радянські джерела, червоноармійців полягло 50 чоловік, махновців близько 300.

У своїх спогадах про події, які тоді відбулися в Сакуновій Слободі (с. Сакуниха), що за 7 кілометрів від Недригайлова, розповідає очевидець Кузьма Демочко, що пізніше став редактором Чернівецької обласної газети. "Махновці невеликою групою вступили в нашу Сакуниху, переодягнувшись в червоноармійську форму, з червоними прапорами. Їх зустріли на площі біля школи сільські міліціонери, серед яких був і мій родич Андрій Коцур. Зустріли – і там-таки одразу полягли, порубані шаблями. Махнівці кинулися шукати

голову комнезаму Прокопа Кравченка, але не знайшли. А тому, навантажили на свої тачанки продукти, зібрані в населення продзагонівцями і зникли".

Влітку того ж року повстанці Нестора Івановича в черговий раз з'явилися на теренах нашого краю. Але становище махновців цього разу склалося значно гірше ніж раніше. Їх переслідували регулярні війська Червоної армії, які майже вдсятеро мали перевагу над ними. І очолював їх особисто очільник радянських окупаційних військ на Україні і Молдовії Михайло Фрунзе. Тут слід вдатися до очевидців тих подій.

Кузьма Демочко: "...Тишу розрізав розкотистий гуркіт. Озирнувшись ми побачили, як нашою вулицею в'їздив у село чорний відкритий автомобіль. Неподалік він зупинився. Троє військових поспішно піднялися з своїх місць, піднесли до очей біноклі і, стоячи в машині, пильно вдивлялися в поле. Ми з батьком не встигли навіть переглянутися, як машина зникла, лиш чорна смуга диму повисла в ранковому повітрі". Невдовзі тут відбувся бій. Поле із східної сторони села зненацька залопотіло кулеметними чергами і гарматними вибухами. Понад ярмом пронеслися вершники.

Як виявляється Махна переслідували маневрові загони 7-ї Володимирської дивізії. Тут 10-11 червня в боях під Сакунихою її 60-й полк, що складався переважно з росіян та латишів, втратив 83 людей. М.Фрунзе для з'ясування ситуації на полі бою, підійшов із невеликим загonom до села, де потрапив під обстріл махновців, був поранений і змушений утекти. (До речі, кілька днів перед цим, Фрунзе під селом Решетилівка потрапив в полон до батька Махна. Тоді Нестір Іванович відпустив його на милість).

Про перебування головнокомандуючого військами на Україні Фрунзе розповідав, у свій час, і Тимофій Кирилович Петльований: "Я на той час працював помічником секретаря Хоружівського волвиконкому. Приблизно 20 липня на Хоружівку, як сарана, наступили головні сили Махна, які рухалися з Іваниці. В урочищі Сагайдачка зав'язався бій з червоними. Коли я вже був у волвиконкомі, біля ганку зупинилася легкова машина, з якої вийшов чоловік у накинутій на плечі бурці. Він зайшов у кабінет і наказав викликати воєнкома,

яким на той час був Сергій Якович Токмань. Ось прибув і він. У нашій присутності приїжджий відрекомендувався:

– Головнокомандуючий червоними військами Фрунзе.

...Я добре пам'ятаю, як після бою червоні ховали своїх товаришів, що загинули в бою. Серед них і один командир кавалерійського ескадрону".

А хто ж ховав не окупантів, а вірних патріотів України і свого народу? Боляче говорити сьогодні про ті події, які розвивалися на землях хоружівських, беседівських та маршалківських у нашому районі 97 років тому.

Пригадується 30 червня 2011 року. В той день ми, працівники Недригайлівського краєзнавчого музею, разом з Сумськими обласними громадськими організаціями Національної спілки краєзнавців України, Сумського слобідського козацького полку МГО "Українське козацтво", обласного телебачення (його професійна журналістка Тетяна Голуб про цю подію виготовила чудовий фільм) вшановували пам'ять воїнів Повстанської армії у Будинку культури с. Хоружівка. За 300-400 метрів від того приміщення, де ми перебували, знаходиться могила 45 солдатів, червоних козаків, які склали свої голови у ті останні червневі дні 1921 року. Зверніть увагу, українські козаки, охрещені більшовицькими знаменами. А це ж наші співвітчизники! Ті молоді хлопці з Дніпропетровщини, Запоріжжя, Чернігівщини, Харківської губернії.

Не менша кількість загиблих була і з боку повстанців, які боронили Україну як від внутрішніх так і зовнішніх ворогів. В тому числі і від чужинців з сусідньої нам Росії, її насильницької влади. Прикро, що тим воїнам не існує, навіть жодному ні єдиної могили. Їх віддали землі без почестей, як ворогів народу. А це ж були ніякі не вороги, а прості хлопці з того ж таки Запорізького краю, Черкащини, Кіровоградщини. Вони склали голови і за те, щоб ми з вами мали сьогодні вільну, самостійну державу. І дарма, що в ній ще достатньо незгод. Але це не їх вина, це проблеми і турботи наші. І вирішувати їх нам.

Залякані за радянської влади чекістами, гебеушниками, енкаведистами, кегебістами тощо, наші земляки не могли навіть мову про це вести. Хто ж не погоджувався з ленінськими, сталінськими, пізніше з хрущово-брежнєвськими

ідеями, той поповнював ряди в'язнів суворої Півночі, конав на спорудженні Біломор-каналу, шахт далекого Заполяр'я.

Чудом збереглося фото майже 100-річної давнини, на якому Нестір Махно в оточенні Засульських жителів в одній з хат цього села. (Хата стоїть і нині). Нащадки тих, хто на світліні, нині мешкають далеко за межами Сумщини. Цьому посприяло, в першу чергу, причетність до так званої махновщини їхніх предків.

Є достовірні дані, на жаль здебільшого з донесень військ Червоної армії, про те, що махновські обози побували у Червоній Слободі, Козельному, Деркачівці, Іваниці, хуторах Голубівщині, Шаповалових тощо. Що характерно, завжди знаходили спільну мову з селянами. Хоча про один з прикрих випадків доводилося чути, що стався на хуторі Кураси Вільшанської волості. Надвечір зайшовши в цей хутір, що налічував в собі близько 20 хат, повстанці розбрелися по садибах, аби десь переночувати і похарчуватися. (Було це взимку). У Павла Яременка, жителя х. Курасів, який на той час вже порвав з більшовиками, було чималенько золотих монет і прикрас. За переказами його сина – Костянтина Павловича, батько любив насолоджуватися, рахуючи те золото у довгі зимові вечори. Хизувався тими виробами, задовольнявся дзвіном золотих червінців. Саме за таким заняттям і застали прибульці Павла Яременка. Почувши лемент і гучну розмову на ганку своєї хати він вмить забрав всі цінності зі столу, разом зі скатертиною поклав їх на стільця і впевнено вмовився на них, давши вказівку дружині аби та відчинила вхідні двері до хати.

Вечірні гості, що завалили до хати, а їх було з півдесятка, були здивовані: чому господар сидить на стільцеві без поруху. Запропонували встати, – той не погоджується. Ну, звичайно, золото було конфісковано до казни повстанців, за яким Павло Іванович дуже жалкував. Кость Павлович говорив інше: – Спасибі Богу, що забрали його тоді, те золото. А то б натерпілися б через нього. Докупили б землі, або ще й трактора придбали. То заgrimіли б в колективізацію на Соловки. Такі часи були. Парадоксально, але, як бачите, за вчасно конфісковані цінності люди ще й дякували махновцям.

А того кінця червневого місяця події розвивалися не на користь махновців. Їх, вже досить пошарпане раніше військо, сковували летючий загін під опікою командира 1-ї бригади 8-ї Червоно-козацької дивізії Григор'єва, 1-й винищувальний загін Київського військового округу, підмога з військових підрозділів Харківського військового округу, річка Сула з півдня була прикрита першим батальйоном 58-го радянського полку, 60-й полк вже сидів у засаді на підводах в с. Коровинцях. Винищувальний загін Київського ВО зранку також вирушив з Ромнів туди ж на автомашинах. Польовий штаб, як центральний пункт зв'язку, лишався у Коровинцях. Як уже йшла мова про те, що махновці знаходилися 27 та 28 червня в Перетічках, Кімличці та під Сакунихою. Втративши тут у бойовому зіткненні 56 бійців та 3 кулемети вони повернули на північний схід. Розгадавши наміри червоних вони не повернули наліво, в бік Ромен, а прийнявши бій з незначним загonom "червонців" подалися по східній частині Недригайлівського та південній Білопільського, розквартирувалися на ночівлю в с. Товста та прилягаючих до неї хуторах. Ранком, добре знаючи, що їх чекає пастка по шляху Недригайлів-Ромни, рушили на Іваницю, а звідти на Хоружівку, маючи намір вийти в бік Конотопа, Бахмача. Зайшли у начебто спокійне село, але невдовзі були зустріті шквальним вогнем із засідки противника з 988 та 60 стрілецьких полків. Рішення Махна було прийняте блискавично – скувати вуличним боєм стрілецькі полки червоних в Беседівці та Гринівці, розділивши основні сили на 2 групи. Підрозділ, який зайняв позицію південніше, з успіхом вибив червоноармійців з села Малі Будки. Загін, що прибув сюди на вантажівках, через боягузтво командира складу, невдовзі розстріляного за вироком ревтрибуналу, розбігся хто куди без бою. Знищивши безліч трофейного майна, в тому числі й автомобіль штабу, вже ніщо не могло утримувати махновців від прориву на лівий берег Сули і вийти з оточення, в яке потрапили.

Ті повстанці, які пішли північніше, на Гринівку, Беседівку, Маршали, Біжівку, були перехоплені переважаючою кількістю вишколених військ Григор'єва. Ось що розповідав про те учасник того бою П.З.Скугоров:

"Донесення нашої розвідки свідчило, що Махно готує сили в Беседівці. Це село відмежовував від нас яр, а по цей бік яру праворуч стояло село Гринівка, ближче до нас, навпроти Беседівки – Біжівка. Школа червоних старшин зайняла позицію між Гринівкою і Біжівкою. За нею клином (ввігнутим боком до махновців) розташувався полк Червоних козаків. Операцією керував Р.П.Ейдеман.

Вранці ми почали наступ з лівого флангу. Спішившись, бійці спустились у яр. Махновці мали дуже вдалу позицію. Вони відкрили по наступаючим вогонь з кулеметів, і була хвилина, коли, здавалося, наша атака захлинеться. (Але ж перевага червоних утрічі більша – І.А.). у лавах червоних козаків виникла розгубленість. Це була гостра й важлива для всієї операції мить. В нашому резерві залишилася невелика група козаків. Ми підвелися на стременах і кинулися в групу наступаючих. Наш ривок підтримали кавалеристи 4-ї сотні. Рубка була відчайдушною. Коні звивалися дибки, мов скажені. В такій гущі кулемети виявилися зайвими, тому що не розвернешся, не вибереш у кого стріляти. Ще мить – і махновці не витримають, повернуть коней назад. Тоді Махно, перегрупувавши свої сили, кинув їх з правого флангу через Гринівку на Беданівку. Тут йому вийшов назустріч дивізіон Володі Примакова. Але у відповідь на це Махно сконцентрував на цьому напрямку кілька десятків кулеметних тачанок. Під масовим обстрілом з клинками нічого не зробиш.

Батько Махно кинув в атаку свій штаб і особисту охорону. У цей час Григор'єв вогнем двох гармат відігнав махновців і перейшов в атаку. Але вони в черговий раз перегрупувалися і з гиком кинулися нам назустріч. І тут стався найстрашніший епізод. Коли дві лави зішлись на відстань п'яти-восьми метрів, махновці вкинули шаблі до піхов і вихопили маузери, зустрівши нас градом куль. Козаків 35 було вбито. Знищити всіх не дала тільки лавина. На відстані метрів 40, спираючись на тачанку рукою, стояв Махно. Мене поранило в ногу. Ми стріляли, але тачанка, оточена кільцем чоловік в двадцять п'ять, прорвалася через наші лави і помчала в бік Ромен. Ніч припинила погоню..."

Це спогади комісара першого червонокозацького полку, які були видрукувані окремою книгою в 1968 році. Дарма, що був комуністом, але й

через майже 50 років від тих революційних подій автор був захоплений від таланту стратега у військових діях батька Махна. Неначе б то втрачені усі шанси, але він все рівно знайшов вихід з оточення більшовицьких військ. Про запеклі останні бої повстанців, очолюваних Махном поблизу Беданівки розповідав в середині 80-х років минулого століття і місцевий житель Маршалів Юрій Іванович Махнівський. А ще із спогадів самих же червоних козаків дізнаємося про те, що Н.М.Махно в Хоружівці поховав свого надійного побратима товариша Феодосія Щуся, який загинув в боях під Недригайловом: "...Після бою в Хоружівку махновці привезли на тачанці, застеленій килимами і чорними знаменами, вбитого командира і хорвали його з почестями. За прикметами очевидців того поховання, червоні вирішили, що загинув сам батько Махно. Командування з радістю повідомляло більшовицький уряд: "Махна вбито". Але потрібні були докази. Довелося вирити труп. Вбитий був не Махно, а його помічник – Щусь".

Після розпаду СРСР долучатися до дослідження матеріалів про Н.І.Махна стало багато земляків істориків, науковців, журналістів, краєзнавців із Сумщини. Зокрема голова обласної Національної спілки краєзнавців Олег Корнієнко, сумський прозаїк Аркадій Поважний, провідний журналіст Сумщини Тетяна Голуб (виготовила фільм про вшанування повстанців-махновців у 2011 році на Недригайлівщині) та інші.

Хочеться вірити в те, що суспільство Недригайлівщини, місцева влада, громадські організації та політичні партії не лише нашого краю, а й обласного центру, як це було в 2011 році, не обділить пам'яттю людину, з іменем якої пов'язані події років революційних перегонів на Україні, зокрема на теренах Недригайлівщини Н.І.Махна.

P.S. Автор цих рядків понад 30 років тому, мав намір захищати дипломну роботу в Київському Державному університеті ім. Т.Г.Шевченка на тему про Н.І.Махна. але ще тоді та тема була не дозволена. Частина тих матеріалів про "батька" була використана при написанні цього історичного нарису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Урядовий Кур'єр" № 168 9 березня 2006 р. ст. 14 "Звивисті стежини Н.Махна". Лев Кудрявцев.
2. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махно. РВЦ "Проза" – К., 1993.
3. "Интересная газета" № 18 2014 р., ст. 5,8,9. "Заклятые союзники Махно". Юрий Глушаков.
4. "Сільський час" 14 листопада 1998 р., ст. 6. "Любо, братці, любо..." Андрій Багнюк.
5. "Сільський час" № 6 1996 р., ст. 16-18. "Аграрна політика батька Махна". Павло Полянський.
6. Герасименко К.В. "Махно". Х. 1990.
7. "Наука и жизнь" № 5 1991 р., ст. 34-43 "К безвластию через самоорганизацию трудящихся – лозунг русских анархистов".
8. Нестору Махно – 110. Буклет. Запоріжжя 1998 р.
9. "Ленінська зоря" 28 квітня 1960 р. "М.Фрунзе в Хоружівці". С.Валюх.
10. "Світло Жовтня" №№ 21-23, 17,19,21 лютого 1976 р. "Кінець чорного отамана". В.Стецюра.
11. "Новый мир". – № 2, – 1959 р. ст. 101-145. И.Дубинский "В строю червоных казаков".
12. Сергей Семанов. "Под черным знаменем". Роман-газета № 4, – 1993 р.
13. "Недригайлівська старовина" І.Скрипченко, І.Абаровський ст. 22-23. "Макдональдс". Суми, 2009.
14. "Недригайлівщина: у дзеркалі історії" І.Скрипченко, І.Абаровський ст. 114-115. "Собор". – Суми, 2010.
15. М.В.Герасименко. "Батько Махно. Мемуари білогвардійця". М. – Л., – 1928 р.
16. "Н.И.Махно. Воспоминания, материалы и документы" Київ,1991.Книга1-3.
17. "Отчизна" № 7 1977 р. ст. 20-21. Варвара Кострова "Дорога домой".

18. "Литературная газета" № 6, 8 февраля 1989 г. Василий Голованов. "Махно или "оборотень" гражданской войны" ст. 13.
19. Волковинський В.М. "Батько Махно". – К. Товариство "Знання", 1992 р.
20. "Переповнена чаша" П.П.Коломієць, М.К.Ярмоленко. Київ, 1986 р.
21. В.Ф.Верстюк "Н.І.Махно". "Дзвін", Київ, 1991 р.
22. Ростислав Самбу "Махно". "Український центр духовності", Київ, 1997 р.
23. В.Волковинський "Нестор Махно. Легенди і реальність". "Перліт продакшн ЛТД", Київ, 1994 р.
24. І.Дубинський, Г.Шевчук. "Червоне козацтво". Київ, 1965 р.
25. В.Ф.Верстюк. "Махновщина". Наукова думка. Київ, 1991 р.
26. "Сумщина". 12 жовтня 2005 р. ст. 3. М.Павлов "Одісея батька Махна".
27. "Червінці". Спогади ветеранів Червоного козацтва. Видавництво "Молодь". Київ, 1968 р.
28. "Світло Жовтня". 17 березня 1987 р. "Останній рейд" К.Демочко ст. 3.

Аксененко Ліна Леонідівна,
молодший науковий співробітник
із питань охорони пам'яток і розвитку туризму
Лебединського міського художнього музею
імені Б. К. Руднева

ОЛЕКСАНДЕР СЕММО ПРО ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У МІСТІ ЛЕБЕДИНИ

СЕММО (справжнє прізвище від народження – СЕМА) Олександр (Олександр) (* 13(25).IX.1900, м. Лебедин – † 1995, м. Філадельфія, штат Пенсильванія (США)) – український військовик (сотник), літератор-мемуарист, публіцист. Учасник I Світової війни (приписавши для послужного списку

фіктивний рік народження 1897, пішов добровольцем до Російської імператорської армії, служив у 17-у стрілецькому полку від поч. I.1916 р. до кін. XI.1917 р. і перейшов фронт майже від Балтійського моря аж до р. Стоходу на Волині) і I Українських Визвольних Змагань (1917-1921). Адміністративний хорунжий Дієвої Армії УНР (Української Народної Республіки). Учасник I Зимового Походу Армії УНР (06.XII.1919 – 06.V.1920). Лицар Ордена «Залізного Хреста за Зимовий Похід і бої» (єдиного бойового ордена Армії УНР). За участь у збройній боротьбі за державність України під проводом головного отамана Симона Петлюри 1917-1921 рр. як військовий урядовець був нагороджений Хрестом Симона Петлюри (№ ордена 2675). Після поразки I Визвольних Змагань емігрував спочатку до Польщі, згодом – до Франції, потім – до Німеччини, нарешті – до США. Автор автобіографічних мемуарів «Хроніка» (1987). Був одружений із німкенею Гільдегард. Помер в еміграції у США.

Протягом багатьох років Україна стогнала під владою чужоземців, але не корилася, намагалася здобути волю. У теперішній час, час повернення народів його історичної пам'яті, особливу роль повинно відігравати об'єктивне висвітлення історичних подій, що пов'язані із формуванням і становленням української держави.

У книзі спогадів Олександра Семмо (Семи), можна дізнатися про боротьбу за Українську державу на Лебединщині у 1918-1920 рр.

Олександра усе життя хвилювало питання відродження української мови і культури.

«– ... Старих пісень у Лебедині вже давно не чути, – каже одна дівчинка. – Це почалося тоді, як наші люди почали їздити на заробітки кудись на Донець у шахти.

Ага – фіксую – тут ще є люди, які знають старе, знають, з чого почалося пристосування Лебедини до "московської культури". Може я якось знайду якийсь притулок для мого "смятенного духа", щоб відпочити перед тим, як починати знову шукати шляхи в життя!

"Чи вам не нудно, дівчатка, йти зі старим дідом, та слухати його теревені?" – Я починаю жартувати, щоб розвіяти у дівчат вражіння, що й цей "кавалер", що забрів до них з чужини, є "ні риба – ні м'ясо".

Одна з них, та що до цього часу мовчала, мовила: "Ні, бо ви говорите гарною мовою. Ваша мова ліпша навіть за ту, яку ми чуємо часом у "Просвіті". А там є люди, які знаються на мові... Де ви навчилися вашої мови? Он Мотря каже, що ви змалечку тільки літом бували в Лебедині, а решту часу ганяли десь у світах!".

(Ага! Тут є "Просвіта" і ти буваєш у "Просвіті", отже до тебе теж треба говорити "ви").

— Це напевне тому, що я давно не був у Лебедині, та що ті люди, з якими я мав нагоду говорити, не вміли говорити лебединською мовою і говорили до мене справжньою українською. Окрім того я трохи читав, та при тім призвичаївся й думати українською мовою... Але ж і ви говорите доброю мовою і це мене приємно дивує. Я вже думав, що мені в Лебедині прийдеться учитися ще одної мови – лебединської. Я радо розмовляв би з вами, якби до цього трапилась нагода.

— Ось там на Тросецькій вулиці – дівчата вам покажуть, є наша "Просвіта"» [4, 111-112].

Життя продовжувалося. Лебединці спостерігали за виром подій.

«Коли Москалі "скинули з посади царя Миколу" і посадили на його місце "Государствену Думу", як тимчасовий уряд, в Лебедині мало що змінилося. Щоб підтримати Революцію [Лютневу 1917 р. – Л. А.], лебединці скинули поліцейського ісправника і разом з ним прогнали "фараонів"... Хай вибачить мені читач, так назвав агентів поліції у своїх спогадах один з моїх добрих знайомих, оповідаючи про початок революції у Петербурзі: "а наші В о л и н ц і скидали в Петербурзі фараонів з дахів будинків, разом з їхніми кулеметами"... Хай вибачить мені і автор спогадів, що я його трохи скорегую: у Лейб-гвардії Волинському полку було так мало "н а ш и х в о л и н ц і в", як у Лейб-гвардії Кексгольмському полку було фінів. Ця примітка тут потрібна для того, щоб

майбутній історик не бовкнув: "революцію в Росії почали українці, а саме воляняки...".

Лебединці, ліквідувавши поліцію в цілком гуманний спосіб (ніхто не був забитий, заарештований, посаджений у в'язницю), на місце поліції набрали міліцію, наказавши їй "бути обережною з можливими злочинцями, бо можливо, що вона свобода дає їм волю грабувати, убивати і т. д.". Службовці у всіх установах (що тимчасом залишилися ті самі, що й перед революцією) тепер мали трохи більше, вільного од службових обов'язків часу – стали більше приділяти уваги поліпшенню своєї (московської) мови, стали частіше голитися, бо – ми тепер стали "культурним народом", "ми скинули царя і, хоч ми поки що не одрубали йому голову, як колись англійці та французи, ми все ж стали одним кроком ближче до них. А мова це дуже важливий фактор, щоб показати, хто тут є культурний, а хто ні!".

У Земстві сталися зміни: дворян, яких було мало, але які управляли Земством, одсунули набік. До управління Земством обрали більш-менш ліберальний елемент. Волостні старшини дістали право голосу в розподілі капітала, який походив із поземельних податків. Тому що це був перший рік революції і було невідомо, чи хто буде платити податки, зуживали той капітал, який накопичився в державній скарбниці на рахунку Земства. Школи нормально кінчали шкільний рік у "державній" мові. Про те, що це був час подумати про "свою державну" мову, ніхто не турбувався. В кіно "опять приставляли картини такі, що ми бачили", тобто: "Сніте, орли боевіс...", "Ти сидиш одінокій..." і це все!

Ага, несміло вилізла десь із підвала Просвіта. До цього часу вона не сміла афішувати себе. Тепер там уже є члени, здебільшого учителі та учительки...» [4, 118-119].

А ось щодо доби Центральної Ради: «В Лебедині є Повітовий Комісар, якого хтось уже давненько сюди прислав. Сам він запевняє, що його призначила Центральна Рада. Але чомусь його тут не вважають за якусь "владу". Лебедин йде своїм утоптаним шляхом. Де-не-де в адміністративних установах чинники

починають думати про перехід на українську мову, але вагаються, бо одне діло нею говорити, тоді можна вживати й лебединський "волапюк", а друге писати, бо для цього потрібна чиста українська мова. Шкільних підручників українською мовою в Лебедині нема. Та й чи є вони взагалі десь в Україні?

Одна новина починає мене трохи непокоїти: в "Петербурзькій гостинниці" – стирчить уже більше місяця якийсь тип. Він ходить у штанях-галіфе і френчі, перешитому з солдатської шинелі, але носить матроську "безкозирку" з георгієвською стрічкою. У день він часом збирає на вулицях "мітюжки" (мітинги), це тоді було модою, і на тих мітюжках проповідує: "Гідра контрреволюції єщо жівйот... Надо ей свернуть голову!..". Але увечері, в підвалі тої гостинниці, де раніше було пристанище для п'яних візників, – до нього збираються якісь типи в шинелях і в "пальтичках", і він їм щось розказує часом до півночі...

— А що ж влада на це?

— Та яка ж у нас влада? Ми живемо без неї ще од початку революції!»

[4, 128].

Олександр все ж вирішив свою подальшу долю.

«З одного боку більшовики одверто агітують на вулицях міста, з другого – лебединська інтелігенція чекає повороту "старого режиму" і це в українському місті? На жаль, так! Чи не сказати матері, щоб вона відшукала мою гранатну сумку та поцілувала мене на прощання? Але куди підеш? Революція була скрізь! Окрім того, я був ще слабкий. На якийсь карколомний крок мене б ще не вистачило. Ще трохи відпочити!.. Потім я сам мушу побачити, що тут робиться. Бо я уже одвик покладатися на побічні інформації. Підемо в "Просвіту"» [4, 129].

Байдужість деяких людей і призвела до перемоги більшовицької влади.

«В Лебедині було в той час понад тридцять прапорищиків, з десяток поручиків та з півдесятка штабс-капітанів, а в повіті було їх ще більше. І всі вони були українського походження. Скільки баталіонів війська можна було б сформувати з отих Куданівців з околиць Лебедина, як би ці панове старшини

думали про визволення їхньої Батьківщини? Але вони сиділи спокійно і байдуже дивилися, як якийсь Єліазар Губін формує з лебединців Червону Гвардію для захоплення влади в Лебедині і повіті для більшовиків.

... Єліазар Губін зробив переворот. Він, оточивши себе красною гвардією, оголосив себе комісаром і уже формує Совет Солдатських і Рабочих Депутатів. Він уже верхи на коні, із шаблею при боці і наганом за поясом, галопом ганяє по місті, щоб показати, що він є тут влада, а увечорі вже в Народньому Домі веде, поки що вербальну боротьбу з гідрою контр-революції. На цих зборах уже були присутні не лише потаємні студенти Губіна, а всі, хто хотів послухати, що він там проповідує, тобто і та лебединська гідра, проти якої гострий меч пролетарської помсти був наставлений. На одних з цих зборищ і був обраний Совет Солдатських і рабочих депутатів. Головою, звичайно, став сам Губін, другим за ним був отой довгалівський матрос, до них було добрано ще трьох од мас, а саме: бувшого учителя церковно-приходської школи Шутія (прапорщика армейської піхоти). Земського землеміра Пестенка (прапорщика армейської піхоти) і крамаря, що торгував екзотичними овочами (імпортованими з Криму) Логвиненка (Кулинича по вулишному), теж прапорщика армейської піхоти)» [4, 130].

«Довгалівський матрос, права рука Губіна, вже на подвір'ї колишньої поліції учить їздити верхи. Він скоро буде гасати по вулицях Лебедина, оголошуючи всеросійський мат, з додатком усіх святих, направо і наліво. Цей матрос буде обвішаний кулеметними стрічками і ручними бомбами, бо це буде уніформою всіх містечкових Маратів» [4, 131].

«Лебедин легко прийняв і революцію і більшовицьку владу...» [4, 132].

При владі Центральної Ради мало що змінюється для населення.

«Центральна Рада знову приходить у Лебедин. Може знову приїде якийсь комісар, але на цей раз український, і знову ніхто не буде сприймати його як "владу". Само-урядування у всіх установах знову реорганізується. Четвертий універсал уже розклеяний на кіосках і там є знову про землю для Куданівців, але й там не сказано – коли!» [4, 134].

Лебедин переживає добу гетьманщини. *«На другий день [06.V.1918 р. – Л. А.] уже скрізь розклеєні афіші, на цей раз аж у трьох мовах (спочатку німецькою, потім московською і нарешті українською). Читаючи їх Лебединець чуває потилицю, бо там усе написано про те, що чоловік не сміє робити, а про те, що він сміє – жодного слова.*

Третього і пізніших днів у Лебедині, замість повітового комісара – буде повітовий староста. Ним буде полковник кавалерії Стасюлевіч, що перед війною був підполковником резерви і маючи в повіті маєток – був членом Земської Управи. У нього буде секретарем штабс-капітан Саламашка (з нашого народу, але штабс-капітан!)» [4, 137-138].

Надії на гетьмана не справдилися.

«... прийшов гетьман [Павло Скоропадський. – Л. А.]. Він, скоро після того, як було сформовано комендантську сотню, видав наказ: усе пограбоване у поміщиків – повернути. А за знищене або зужите – треба платити!» [4, 140].

«В листопаді 1918 року німецьке військо вже втікало з України. Гетьман Скоропадський, не маючи порятунку, оголосив федерацію з "білою Росією", (Деникінською). Але та "Росія" не хотіла мати з ним нічого спільного і йому залишився лише один вихід, втікати до своїх панів – німців» [4, 141].

Доля Олександра схожа на долю тих діячів українського національно-визвольного руху, які, виїхавши в еміграцію, не забули про Україну.

Ми, лебединці, пам'ятаймо, що син українського народу Олександр Семмо, був вихідцем з нашого краю і завдяки політичній свідомості творив історію України.

Пройшли роки. Україна знову переживає часи лихоліть і переносить випробовування. Держава відроджується, виховує нові покоління закоханих у рідну землю людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *odyn_1.* ОЛЕКСАНДЕР СЕММО ХРОНІКА // <http://odyn-1.livejournal.com/11500.html>

2. Історія не з підручника: Павло Рябушко: «Из рукописных заметок на полях моей биографии» // <http://www.lebedinpress.com.ua/kategorii/novosti/744-istoriya-ne-z-pidruchnika>
3. СЕММО ОЛЕКСАНДЕР. СОБОРНІСТЬ (22.I-31.VIII.1919 р.). – Філядельфія, 1989. – 48 с.
4. СЕММО ОЛЕКСАНДЕР. ХРОНІКА [Текст] / О. Семмо. – Вінніпег: Товариство «Волинь», 1987. – 392 с. – (Інститут Дослідів Волині; ч. 57).
5. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): Книга II: Наукове видання. – К.: Темпора, 2011. – С. 324.
6. Ткаченко Борис. ЛЕБЕДІЯ у пазурах червоного антихриста. Книга II / Борис Ткаченко. – 2-ге вид. – Х.: Видавець Савчук О. О., 2016. – С. 107-108, 137, 140.

Байдак Юлія Володимирівна,
кандидат пед. наук, старший викладач
кафедри соціально-гуманітарної освіти
КЗ «Сумський ОППО»

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У 1917-1921 РОКИ

Реформування системи освіти, що відбувається сьогодні в країні, значно підвищило вимоги до професійно-педагогічної компетентності вчителя. Виконання цих завдань зумовлює оновлення і вдосконалення змісту перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема вчителів музичного мистецтва. Разом із цим актуальним є вивчення й творче використання здобутків минулого. Дослідження розвитку музично-педагогічної освіти та проблем підготовки вчительських кадрів, особливо у період 1917-1921 років, є вагомим у формації вчителя мистецтва Нової української школи. Важливо, щоб увесь той досвід, який пройшов перевірку часом, був врахований у сучасних умовах модернізації системи післядипломної педагогічної освіти.

Питання становлення системи підготовки та підвищення кваліфікації вчительських кадрів у післяреволюційні роки висвітлено у працях О. Зубалій, А. Кузмінського, С. Крисюка, Т. Пахомової, В. Попової, В. Примакової, Л. Сігасвої та ін. Історико-педагогічні аспекти розвитку музичної освіти в Україні досліджували Т. Благова, Н. Бовсунівська, Т. Карпінська, В. Кузмічова, О. Овчарук, Л. Проців, Т. Танько та ін.

Національне відродження, духовний розвиток особистості, великі соціальні реформи та зростання кількості навчальних закладів у післяреволюційні роки загостило потребу забезпечення професійними педагогічними кадрами. Активно працювали на освітянській ниві І. Огієнко, С. Руссова, І. Стешенко, які зробили вагомий внесок у розвиток педагогічної освіти, зокрема підвищення кваліфікації вчителів. «Положення про єдину трудову школу», розроблене в 1918 році Наркоматом РСФСР, було покладено в основу організації шкільної справи (в Україні воно було введено в дію в 1919 р.).

Відродження країни вимагало швидкої перепідготовки вчителів в умовах нової школи. Тому Міністерство народної освіти України для підготовки педагогічних кадрів до роботи в реформованих навчальних закладах організує курси трьох типів:

- 1) лекторські;
- 2) для вчителів середніх та вищих початкових шкіл;
- 3) для вчителів нижчих початкових шкіл.

Лекторські курси проводилися в Києві, Харкові та Одесі, для вчителів – ще й у Катеринославі, Житомирі [2; 3]. Також, організовувалися губернські та повітові курси. На них учителі підвищували кваліфікацію, поповнювали знання, знайомилися з новими методами викладання, новими педагогічними працями. Але в їх організації прослідковувалась безсистемність, відсутність наступності між ними, що зменшувало їх результативність [4].

Завдання музичного виховання та шляхи їх вирішення у післяреволюційні роки були чітко визначені. Багато положень, висловлені тоді педагогами-ентузіастами, виявилися плідними і надалі. Правда, на практиці музичне

виховання здійснювалося далеко не у всіх школах, так як не було єдиних планів, вимог, відчувалася гостра нестача фахівців. Методика музичного виховання, як і педагогіка в цілому, не уникла впливу ідей «вільного виховання». Ще довго невирішеною залишалася проблема взаємозв'язку виховання і навчання, хоча поступово ставало ясным, що завдання виховання не можуть вирішуватися поза навчання [1, с. 19].

Музиканти, які одержували педагогічну підготовку, та педагоги, які підвищували свою музичну кваліфікацію навчалися в цей час у Київській народній консерваторії. Відбуваються постійні пошуки найдосконаліших форм і методів підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації. Лекційно-курсowa й практично-семінарська форми доповнювалися організацією учительських з'їздів, мітингів, нарад, конференцій. Аналіз архівних документів, свідчить, що в цей час починають відкриватися дворічні педагогічні курси для підготовки вчителів вищих початкових та початкових шкіл. Учителів готували здебільшого вчительські інститути, які зобов'язані були самостійно розробляти навчальні плани і програми, визначати загально-педагогічні та освітні предмети і з першого року навчання запроваджувати спеціалізацію [5].

Також, у післяреволюційні роки популярним було «самонавчання» вчителів у педагогічних гуртках, що стали передумовою створення заочного навчання – центральної форми підвищення кваліфікації учителів 1930-х років. Система післядипломної педагогічної освіти включала центральні, міжокружні, окружні та районні курси й семінари, інші заходи підвищення кваліфікації. Навчально-методичні кабінети розробляли навчальні плани і програми підвищення кваліфікації. В основному вони охоплювали вивчення матеріалу шкільних програм і викладання навчальних дисциплін, теоретичних основ форм та методів роботи, методики практичного їх застосування, теорію і практику викладання навчальних дисциплін, принципи та форми виховної роботи в школі, роботи загонів юних піонерів, організації дитячих колективів, краєзнавчий матеріал. Значне місце в роботі окружних навчально-методичних кабінетів займали проблеми роботи органів дитячого самоврядування, запровадження правил внутрішнього

розпорядку, дисципліни в школі й професійного рівня вчителя. З цих питань випускали методичні листи та друкували статті в методбюлетенях [6, с. 12].

У 20-ті роки починає складатися принципово нова система підготовки музично-педагогічних кадрів для загальноосвітніх шкіл. Але незважаючи на це уроки музики і співів продовжують вести не спеціалісти, для проведення музичних занять не було створено сприятливих умов, не було потрібного обладнання, наочних посібників, музичних інструментів. У зв'язку з цим НКО пропонував усім відділам народної освіти, директорам шкіл забезпечити викладання співів вчителям відповідного профілю, розгорнути індивідуальне навчання учнів музиці в позаурочний час, сприяти розвитку художньої самодіяльності учнів, обладнати спеціальні кімнати для хорової освіти, створити найсприятливіші умови для здійснення музичного виховання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитриева Л. Г, Черноиваненко Н М. Методика музикального виховання в школі. М.: «Просвещение», 1989. – 207 с.
2. Документи організації курсів учителів // ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп.2. Спр. 256. Арк. 181.
3. Звіти місцевих управ про курси для вчителів вищих початкових і середніх шкіл, що відбулися влітку 1918 року. 1918-1919 рр. // ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 22.
4. Навчальні плани і програми учительських семінарій за 1918 р. // ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. – Спр. 171. Арк. 87.
5. Протоколи засідань комісій про організацію занять на Київських однорічних педагогічних курсах, про учбові плани й викладання окремих дисциплін в учительських інститутах, семінаріях і на педагогічних курсах. 1918 р. // ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 642. Арк. 34.
6. Теслева Ю. В. Розвиток післядипломної музично-педагогічної освіти в Україні: навч.-метод. посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. –120 с.

Бакуменко Оксана Володимирівна,
учитель української мови та літератури
Яструбинського НВК «ЗНЗ-ДНЗ»
Сумської районної ради Сумської області

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ М.ХВИЛЬОВОГО

Національно-визвольна революція 1917 р. дала поштовх для розвитку української літератури. Поруч із визнаними майстрами слова заявляють про себе молоді талановиті письменники, кожного з них більшою чи меншою мірою торкнулися революційні події. Микола Хвильовий, уродженець Тростянца, що на Сумщині, став найпопулярнішим на той час автором, улюбленцем тогочасних читачів. Революційні події 1917 року червоною ниткою проходять через його життя та творчість. Безперечним у біографії Хвильового є одне: письменник належав до тих, хто в буремні роки революцій, національно-визвольних змагань, громадянської війни повірив у комуністичну ідею, самовіддано й самозречено боровся за утвердження її гуманістичних принципів. Та прозріння буде пізніше. А в 20-ті... Мрії про побудову нового суспільства, героїка й романтика боротьби за високі ідеали, відродження й українізація, широкі перспективи, нові ритми... Хвильовий не міг не повірити й не віддатися з усією пристрасною побудові «нового майбутнього». «Він щиро вірив, що «заграє голубий промінь» на комуністичному видноколі Країни Рад», і в цьому був початок його трагедії.

Перші поетичні твори митця («Я тепер покохав город», поема «В електричний вік», збірки «Молодість» та «Досвітні симфонії» позначилися новаторством. Їх ліричний герой зачарований «досвітньою симфонією» революції, у них автор ставить новому революційному побутові широкі завдання: не лише боротьби й руйніцтва, а й краси та творчості. Та все ж за творчим обдарованням Хвильовий був прозаїком, бо вихід у світ у 1923 році його прозової збірки «Сині етюди» справив вибухове враження і дав підстави називати письменника «зачинателем нової прози».

Центральною для творчої манери М. Хвильового є проблема людини, людини в її стосунках з революцією та історією, людини, яка спізнала весь трагізм буття сучасного їй світу. В людській масі, у вирі революційних подій письменник виокремлює, найперше, людську індивідуальність з її пориваннями до високої, часом недосяжної мети, однак він не заплющував очей і на драматичну невідповідність проголошеного високого ідеалу та його реального втілення. Романтично забарвлені герої Хвильового найчастіше вступають у гострий конфлікт із своїм часом, його одновимірною буденністю. Редактор Карк – головний герой однойменної новели – лише в своїх мріях повертається до часу національної революції, коли світ існував ще в своїй цілісності, не розірваним між мрією та реальністю. Але його персонажі – це не лише жертви історії, часом вони самі, своїми діями спричиняють її трагедійність.

Новели збірки «Сині етюди» розкривали три теми, які стали основними в подальшій творчості:

- Героїка революції («Солонський яр», «Кіт у чоботях»);
- Зображення психології міщанина-обивателя, що, як зазначив О. Білецький «до цього часу ще безсмертний, пристосовується до умов нового життя, заражає очищене грозою повітря своїм смердючим диханням, несе в новий побут сморід старої тривіальності» («Свиня», «Заулок», «Шляхетне гніздо»);
- Показ переродження комуністів, «внутрішнього неладу в середовищі колишніх ідейних борців, розпаду, що веде до смутку, до зміщання, до того самого обивательського багна, до моральної смерті» (написана пізніше повість «Іван Іванович»).

Герої багатьох новел Хвильового так само, як і він, божевільно вірять у «загірну комуни», готові, не замислюючись, умерти заради ідеалів революції. Саме таким самовідданим борцем є Савка з новели «Солонський яр». Автор відобразив будні громадянської війни, протистояння двох сіл – мирного та бандитського, правдиво змалював особливості національної ментальності українців – терпіння аж до крайньої межі. Він возвеличує Савка як людину

мужню, чесну, вірну революційним ідеалам. Такі, як Савко, вмирають в ім'я «комуністичного саява» прекрасного прийдешнього.

Оповідання «Кіт у чоботях» яскраво і правдиво відтворює складні часи громадянської війни в Україні. Головна героїня Гапка – звичайна жінка, яка в часи громадянської війни була куховаркою на поїзді революції, а потім «виросла» до секретаря ком'ячейки. Автор захоплюється героїзмом таких непомітних «муралів» революції, як Гапка, які пройшли «з краю в край нашу запашну червінькову революцію», складає гімн їх маленьким подвигам, таким як готувати їсти, діставати паливо, латати пропалену шинелю. І водночас іронізує над ними, показує переродження більшовиків, бюрократизацію комуністичного апарату. Ставши секретарем ком'ячейки, Гапка, або товариш Жучок (як її називали бійці), стає безжалісною та категоричною, принижує людей, встановлює лютий контроль над підлеглими, тримає їх у страху. Дивною силою над людьми володіє напівграмотна Гапка, бо має партквиток і посаду секретаря. Очевидно, назва твору пояснюється цим: звичайного сірого kota роблять чарівним його чоботи.

Ранні новели відбили нетривалий період майже цілковитого прийняття митцем своєї неспокоїної сучасності як світанку нової, щасливої ери. Але Хвильовий був занадто прозірливим і чесним митцем, щоб закривати очі на драматичну невідповідність між ідеалом і його реальним втіленням.

Впродовж усього творчого шляху головною для нього була проблема розбіжності мрії та дійсності. Основним композиційним прийомом новел «Синій листопад», «Арабески», «Сентиментальна історія», «Дорога й ластівка», частково й «Повісті про санаторійну зону», є бінарне протиставлення сцен реальних і вимріяних, уяви та дійсності, романтичних злетів та прикрих приземлень. Усі романтичні позитивні герої письменника живуть поза своїм часом, у мріях про ідеальне майбутнє або в спогадах про ідеальне минуле. Марить минулим редактор Карк, болісно прагнучи з'єднати розірвані історичні зв'язки ("Редактор Карк"). "А я от: Запоріжжя, Хортиця. Навіщо було бунтувати? Я щоденно читаю голодні інформації з Запоріжжя. І я згадую тільки, що це була

житниця"). Карка, цього сумного дон Кіхота, жахає усвідомлення, що революція, якій офірували себе цілі покоління, нічого не змінила. Не знаходять себе у сірій буденній епосі Уляна, Б'янка ("Сентиментальна історія"), горбун Альоша ("Лілюлі"), в якого "очі нагадують Голгофу". Для всіх цих революційних романтиків теперішнього часу ніби й немає. Вони почуваються закинутими (в екзистенціалістському розумінні даного терміна) у це міжчасся, в цю потворну дійсність, де можна лише жертвовно терпіти ("не героїчні будні, а героїчне терпіння – так визначає її Вероніка із "Силуетів"). Революційні романтики умоглядний задум – силою ошчасливити світ – поставили над самоцінністю людської індивідуальності, відкинули традиційну мораль – і за цю абстрактну ілюзію закономірною платою був крах надій, відчуття спустошеності, коли замість гармонійної дійсності, яку вони хотіли вибороти, панували хаос і руїна.

Героїня новели "Сентиментальна історія», чиста й наївна Б'янка, щиро захоплена революційними перетвореннями, в огні яких загинув її старший брат. Але швидко вона переконалася, "що прийшла якась нова дичавина і над нашою провінцією зашуміла модернізована тайга азійщини".

У багатьох романтичних творах письменника звучить туга за цим втраченим часом, втраченим раєм – короткою миттю втіленого ідеалу. Це, у цілковитій згоді з романтичним світоглядом, період битви, збройного повстання, високого духовного пориву. Лише легендарні дні, коротку мить узгодження мрії та дійсності персонажі Хвильового вважають своїм, т е п е р і ш н і м часом, до якого постійно звернені їхні ностальгічні помисли.

У "Повісті про санаторійну зону" постає ціла галерея зайвих людей, вчорашніх палких борців за нове життя, в якому їм тепер немає місця. І сама відгороджена від світу "санаторійна зона" – уособлення останнього прихистку цих розчарованих, відкинутих на узбіччя героїв. У заміському санаторії збираються різні люди, здебільшого невдахи чи надломлені життям колишні борці, які болісно переживають крах ідеалів. Мешканці санаторію самі здебільшого усвідомлюють власну приреченість, несумісність із добою, правда, ставляться до цього по-різному. Не знаходять своїм силам застосування не лише

ті, хто, як Анарх, пережив світоглядну кризу, а й ті, хто, як Хлоня чи Катря, лише вступають у життя. Молодий поет Хлоня шкодує за тим, що "моя епоха" "затуманила мій мозок і раптом зникла". Дійсність давала якнайреальніші підстави для зневіри. Нездатним щось змінити, багатьом героям М. Хвильового єдиним виходом бачиться самогубство.

Подальша еволюція письменника теж знайшла відображення у його творах: на зміну захопленим гімнам революції приходив тверезий аналіз реальної дійсності, а відтак і нотки осіннього суму та безнадії. У творі «Я (Романтика)» Хвильовий розвінчав криваву дійсність громадянської війни, розкрив суперечність між одвічним ідеалом любові, синівським обов'язком і революційним обов'язком, служіння найдорожчій ідеї «загірної комуни». Роздвоєність душі головного героя («я чекіст, але я і людина») призводить до втрати моральних компромісів, він перестає бути особистістю, здатною приймати самостійні рішення, стає гвинтиком могутньої системи і заложником фанатичної революційної ідеї.

Карамазов, герой повісті «Вальдшнепи», теж є фанатичним комунаром, але його фанатичність вже інша. Заради ідеалів революції він готовий піти на тисячу смертей, але реальність болоче його вразила. Насправді ж з революційного розмаху нічого не вийшло, а партійці стають примітивними міщанами. Дмитрій Карамазов дійшов «жахливої думки: немає виходу. Зі своєю партією порвати не можна, бо це зрада не тільки партії, а й тих соціальних ідеалів, що за них вони так романтично йшли на смерть; що, зрештою, це буде зрада самих себе».

Можливо, саме в цьому прозрінні чесного комуніста криються причини самогубства М.Хвильового. Він не порвав з партією, бо не міг зрадити ідеалів. Та і не міг далі покійно миритися з тим, що діється в країні від імені партії, не міг спокійно спостерігати, як країна стає імперією зла під управлінням «інсургента» Сталіна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гроно нездоланих співців: Літ. портр. укр. письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновлених шкіл. прогр.: Навч. посібник для вчителів та учнів ст. кл. серед. шк. / Упоряд. В.І.Кузьменко. К.:Укр. письменник, 1997. –285 с.
2. Єфремов С.О. Історія українського письменства / Худож. оформл. В.М.Штогриня. К.: «Фуміна», 1995. – 688 с.
3. Ільчишина З.В. Микола Хвильовий і Тростянець. Дослідницький проект. 11 клас \ \ Вивчаємо українську мову та літературу. – № 34-36. – С. 41-49.
4. Мірошник С. «Хай живе дух неспокою!» // Урок української. 2001, вересень-жовтень. – С. 27-37.
5. Стаття. Микола Хвильовий – основоположник пореволюційної української прози URL: http://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/13843/ (дата звернення 12.03.2018).
6. Швець Г. Система уроків вивчення творчості Миколи Хвильового // Дивослово. – 2000. – № 8. – С. 43-52.

Борисенко Олена Миколаївна,
учитель української мови та літератури,
учитель-методист Конотопської гімназії
Конотопської міської ради Сумської області

ХУДОЖНЄ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ПРОБУДЖЕННЯ НАРОДУ, УСЛАВЛЕННЯ БОРЦІВ ЗА ВІЛЬНУ УКРАЇНУ В ПОЕЗІЯХ П.Г. ТИЧИНИ

Дослідження громадсько-політичних поглядів поета періоду національно-визвольних змагань в Україні на початку ХХ ст. радянського та сучасного періодів різняться політичними та ідеологічними спрямуваннями, масштабами й глибиною постановки проблеми. Українському суспільству за радянських часів дослідники творчості та громадсько-політичної діяльності П. Тичини свідомо нав'язували вкрай заідеологізоване уявлення про митця.

1972 року в розвідці В. Стуса «Феномен доби (сходження на Голгофу слави)» вперше простежується нове трактування творчості та суспільно-політичної діяльності П. Тичини. Радянськими ідеологами цю книгу було визнано ворожою, антирадянською, націоналістичною, за неї автор відбув сім років суворого режиму та п'ять на засланні.

Із здобуттям українським народом незалежності та розбудовою Української держави розпочався процес правдивого висвітлення та переосмислення громадсько-політичної, державницької й наукової діяльності П. Тичини.

Важливе значення в контексті нашої теми має стаття А. Погрібного «Тичина золотогомінний» (збірка «Класики не зовсім за підручником», 2000 р.), де представлено творчий феномен П. Тичини в національно-культурному просторі.

Драматичним, украй суперечливим і водночас насиченим важливими політичними й соціально-економічними подіями став для України період з березня 1917 р. по березень 1921 р. Це часи української національно-демократичної революції, громадянської війни та іноземної збройної інтервенції.

Царська самодержавна влада була повалена під час Лютневої демократичної революції 1917 р. Ця історична подія сприяла створенню на теренах України нової політичної ситуації та суспільної атмосфери - процесу національного державотворення й політичного відродження нації.

Лютневу демократичну революцію 1917 р. П. Тичина зустрів з піднесенням. 30 березня в газеті «Нова рада» було надруковано його вірш «Гей, вдарте в струни, кобзарі!». Цей поетичний твір став найпершим відгуком митця на крах царизму та відродження надії на побудову української державності. Про перші тижні свободи П. Тичина пише пафосно, його рядки сповнені радісної мелодійності. Однак автор намагається зазирнути й у майбутнє, котре видається йому прекрасним. Митець вірить, що українське військо переможе поневолювачів.

*Гей, вдарте в струни, кобзарі,
Натхніть серця піснями!
Українські прапори вгорі –
Мов сонце над степами...
Українське військо на полях
Йде, славою повите [10, с. 116].*

Національне відродження посилило в П. Тичині патріотичні почуття. Сповнений радості від першої перемоги, поет упевнений: український народ мусить домогтися суверенітету та соціальної справедливості.

*Ой, що в Софійському та й заграли дзвони, затремтіли.
Не білі голуби – янголи у небі полетіли.
Ой там збиралися під прапори, під сонячні ще й сині:
Від нині –
Не буде більше пана у вільній Україні [10, с.114].*

У думі «Ой, що в Софійському та й заграли дзвони, затремтіли» (1917 р.) П. Тичина піднімає гострі соціальні проблеми класової боротьби. У рядках твору – незламна віра у звільнення трудящих від гніту:

*Ідуть, ідуть з музикою
Під тінню прапорів
Прекрасною, великою...
Горять, горять свободою
Вчорашнії раби [10, с.114–115].*

За словами критика з української діаспори в Канаді В. Барки, дума-ода зазвучала переконливо. Вона, з погляду культурного та історичного значення, зберігає першозначну вартість, як свідчення про подію вирішальну: відкрито двері в майбутність, ... коли повинні вернути народові ключі його долі [1, с. 61]

П. Тичина сприймав Лютневу демократичну революцію 1917 р. як історично неминучий факт, як знак приходу довгожданої волі й політичних прав трудящих, а тому намагається розібратись і в конкретних подіях практичної революційної боротьби, що відбувалася в країні після повалення

самодержавства. 1917 р. поет пише вірш «На стрімчастих скелях», у якому виразно відобразилася душа митця. П. Тичина постає у своїй складності протиріч зі всіма сильними і слабкими сторонами його світорозуміння на тому етапі. На початку вірша поет намагається представити хід історії, розкриває джерело революційних подій – український народ – через яскраві образи. Могутність народної сили асоціюється з орлами та могутнім морем. Революція є логічним завершенням прагнення народу до свободи:

*На стрімчастих скелях,
Де орли та хмари,
Над могутнім морем,
осяяній блакиті –
Гей,
Там
Розцвітали грози!* [10, с. 42].

У загальний оптимістичний тон поезії автор вкладає нотки страху перед неминучістю кривавої боротьби. П. Тичина передчуває громадянську війну:

*Враз
Вниз
Пали краплі крові* [10, с. 42].

У Тичинівських рядках виражається вся складність протиріч, адже соціально-політичні зміни в суспільстві приносили радість і життя одним, страх і смерть іншим і розгубленість третім.

*Хтось горів світанно,
Коліноприклонно:
Дай нам, земле, шуму,
Шуму-божевілля!
Ніч.
Плач.
Смерть шумить косою!* [10, с. 42]

Отже, революційні події 1917 р. видавалися поетові і прекрасними, і

страшними водночас: вони несли народів одвічні сподівання на волю та побудову незалежної держави; з іншого боку, соціально-політичні протиріччя зумовлювали братовбивчу громадянську війну.

Поема «Золотий гомін» з'явилася як відгук на історичні події першої половини 1917 р. На Україні створено Центральну раду, яка 23 червня 1917 р. проголосила автономію України: «од нині самі будемо творити наше життя». У Києві замайоріли синьо-жовті національні стяги. Самостійницькі українські сили повели боротьбу за створення Української Народної Республіки [11, с. 27].

На Софійському майдані столиці з нагоди проголошення I універсалу відбувся багатотисячний мітинг, на якому панував піднесений настрій. Саме ця урочистість дійства надихнула П. Тичину до написання поеми «Золотий гомін», провідною, наскрізною темою якої є змалювання величі, масштабності події, віра в здійснення одвічної мрії народу про побудову незалежної України.

У першій частині твору описується радість людей, які зібрались на маніфестацію з нагоди проголошення автономії України. Поет передає велич і захоплення звершеним. Людська радість виражається через образи й символи:

*Над Києвом – золотий гомін,
І голуби, і сонце!
Внизу –
Дніпро торкає струни* [10, с. 51].

Представник української діаспори в Канаді Б. Федченко в статті «Знівечений талант» зазначає, що П. Тичина в поемі «Золотий гомін» оспівав національне пробудження та відродження України [12, с. 58].

Історичну значущість події, що відбувається на майдані, підкреслює поява предків:

*Предки.
Предки встали з могил,
Пішли по місту.
Предки жертви сонцю приносять –
І того золотий гомін* [10, с. 51].

Радість національного самовизначення, початок нової історичної епохи були справді вистраждані українським народом за довгі віки його поневолення.

Друга частина поеми – це різкий контраст до піднесеного сприйняття події та втілення мрії про відродження нації. У ній відображена трагедія поневолених століттями українців, у котрих на догоду імперським амбіціям та заради власної наживи формувалася психологія зрадників національних інтересів. На майдані тисячі національно свідомих українців – патріотів охоплені радістю. Поряд у храмі відспівують загиблих, а біля храму каліки. Це каліки духовні, перспектива відродження національної духовності для них чужа.

Наскрізним символом світлого, прекрасного в долі українського народу в поемі є Сонце. Бог благословляє шлях України до самостійності, до державності. А каліки проклинають Сонце і Сина Божого – Христа, який, за біблійними переказами, зцілював калік, годував голодних.

Передчуття загрози війни, кровопролиття змушує автора звертатися до засліплених з радістю: подібні каліки породжують у собі звіра, тому попереду цілком імовірна трагедія – громадянська війна.

Дайте їм, дайте!

Їсти їм дайте – хай звіра в собі не плекають,–

Дайте [10, с. 53].

«Духовних» калік, як наслідок соціально-економічних передумов, П. Тичина змальовує в образі-символі «чорного птаха» й наповнює його глибоко філософським звучанням. Це чорний бездушний птах зневіри, запродавства, зради національних інтересів, який з'явився з «гнилих закутків душі». За допомогою цього образу-символу поет підводить читача до осмислення бездушності явища, яке загрожує загальнонаціональною трагедією [27, с.8]:

Чорнокрилля на голуби й сонце –

Чорнокрилля [10, с. 54].

П. Тичина не просто передчував драматичні події громадянської війни та імперіалістичної інтервенції, він розумів їх політичну та ідеологічну основу. Загальне захоплення заволоділо серцями всіх, хто зібрався на майдані. На його

тлі звучить різким дисонансом діалог братів однієї нації, один з яких не поділяє радості іншого. Тут різко постає проблема класового розшарування, протиставляється національне й класове, а значить, братовбивчої війни не уникнути. Друга частина поеми завершується передчуттям чогось тривожного, драматичного.

Третя частина поеми – це панорама всієї України. Це знову всенародна радість і надія, спроба розкрити масштаби та перспективи здійснення одвічної мрії. У заключних акордах поеми весь народ України піднявся й вирушив до Києва:

*І б'ються їх серця у такт
– ідуть! ідуть! –
Там над шляхами,
стежками, обніжками... [10, с. 55].*

У фіналі поеми постає нова категорія народу, який усвідомив себе нацією, відчувся молодим, легко скинув пута гніту, це тріумфальний голос українського народу:

*Я – дужий народ,
Я молодий! [10, с. 55]*

На такій високій ноті волевиявленості «молодого» народу, який попри все побудує власну незалежну державу, завершується поема. Як зазначає М. Павленко в монографії «Тичинівська формула українського патріотизму» (2002 р.), поема «Золотий гомін» поєднала в собі і невимовну радість від довгожданого національного визволення, і нерозривний зв'язок віків та історичну пам'ять, і найвище Боже благословення, і віру в невмирущість та незнищеність українського духу, і провідницьку остерогу на майбутнє [6, с. 26]

Центральна рада втрачала свої території під тиском переважаючих сил російських військ, одна політична влада змінювала іншу, невинно лилася кров. Поета, як вихованця духовної семінарії, тривожила доля рідного краю, втрата ворогуючими силами людяності, взаєморозуміння. 1918 р. П. Тичина пише поему пам'яті своєї неньки «Скорбна мати», у якій з великим жалем показав

трагічні події громадянської війни в Україні.

Україна розіп'ята імперськими силами, многотраждальна, як розіп'ятий Ісус Христос, котрого розшукує Матір Божа Марія. Вона в розпачі. На її думку, уже «не будь ніколи раю У цім кривавім краю», – на стільки вкінець обідніли тут людські серця. «За що Тебе розіп'ято? За що Тебе убито?» – то звернення Матері Божої щодо долі Ісуса Христа та водночас запитання з приводу України, національно-визвольна революція в якій захлинулась у крові [7, с. 102].

На думку В. Стуса, у поезії «Скорбна мати» П. Тичина показав життєвий спалах радості вершеної української національної революції і довгий розпач од її жорстокого задушення" [9, с. 17].

Офіційні радянські літературознавці та історики доклали немало зусиль, щоб створити сфальсифікований образ П. Тичини як співця більшовицької революції. Насправді ж маємо протилежне [10, с. 16].

«Одчиняйте двері» – вірш про перемогу російсько-більшовицької революції та окупацію України, що принесли червоний терор, руїну, голод.

Рядками

Одчиняйте двері –

Наречена йде! [10, с. 43].

поет передає ставлення народу до революції, яку вітали як велике свято. Після революційних подій розгорілась жорстока, кривава громадянська війна, почалася запекла боротьба антагоністичних класів. До неї додалася інтервенція. На Україні розпочався розгул терору, розруха, голод. Як пише П. Тичина, ось відчинились двері і, замість сподіваної прекрасної Нареченої, увірвалася

Горобина ніч!

Всі шляхи в крові.

Незриданими сльозами

ТЬмами [10, с. 43].

Друга частина поезії передає розгубленість і страх перед неминучим кровопролиттям та горем, яке принесла українському народу жовтнева революція.

Твір «Пам'яті тридцяти» (1918 р.), присвячений ушануванню київських студентів. 29 січня 1918 р. під станцією Крути вони вступили в нерівний бій проти війська Муравйова за самостійну Україну. Це вірш-реквієм по убієнних юнаках:

На Аскольдовій могилі

Поховали їх –

Тридцять мучнів, українців,

Славних, молодих...

На Аскольдовій могилі

Український цвіт! [10, с. 117].

Пильної уваги заслуговує Тичинине пророцтво, висловлене в цьому вірші:

По кривавій по дорозі Нам іти у світ [10, с. 117]. А. Погрібний вважає, що «П. Тичина не помилився: не мине й кілька років, як більшовизм перекриє всі шляхи Україні до незалежності» [7, с. 17].

Отже, поштовхом до дієвої участі П. Тичини в національно-визвольному русі України початку ХХ століття стали високий рівень національної свідомості, розуміння важливості побудови Української незалежної держави. На початку ХХ ст. у період національно визвольних змагань на Україні П. Тичина стояв над партійними ідеологіями. Митцю вдалося своєю поезією дати правдиве, незаангажоване відображення історичних подій того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барка В. Цитоване / В. Барка – Канада: Бібліотека «Сучасности», 1961. – Ч. 2. – 90 с.
2. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903–1923 рр.) / О. Білецький – Харків: Держвидав України, 1924. – 38 с.
3. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби / В. Гуменюк // Дивослово. – 2005. – №4. – С. 57-61.
4. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов – К.: Femina, 1995. – 609 с.

5. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933 / Ю. Лавріненко – К.: Смолоскип, 2002. – 984 с.
6. Павленко М. Тичинівська формула українського патріотизму / М. Павленко – Умань, 2002. – 180 с.
7. Погрібний А. Тичина золотогомінний / А. Погрібний // Класики не зовсім за підручником. – К.: Школяр, 2000. – 135 с.
8. Поляруш О. Вслухався я в той гомін золотий / О. Поляруш // Дивослово. – 2004. – №2. – С. 5–9.
9. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави) /В. Стус – К.: вид-во поліграфічний центр «Знання», 1993. – 96 с.
10. Тичина П. Вітер з України / П. Тичина – К.: Український письменник, 1993. – 270 с.
11. Українська революція. Хрестоматія. – Вінниця: Фоліант, 2004. – 176 с.
12. Федченко Б. Знівечений талант / Б. Федченко // Вільна Україна. – 1961. – Ч. 30. – С. 58-60

Бражніченко Світлана Олексіївна,
старший науковий співробітник
КЗ Лебединський районний краєзнавчий музей

**ВЗАЄМОДІЯ ЛЕБЕДИНСЬКОГО РАЙОННОГО КРАЄЗНАВЧОГО
МУЗЕЮ З ОСВІТНІМИ ЗАКЛАДАМИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917-1920 РОКІВ.**

Національною доктриною освіти, Державним стандартом базової і повної середньої освіти передбачено значно поглибити і розширити виховання молоді засобами історико-культурної спадщини, що вимагає активізувати діяльність педагогічних та учнівських колективів, установ освіти щодо оновлення змісту, форм і методів вивчення історії рідного краю, з відродженням в учнівському середовищі традицій, звичаїв, народних обрядів, етнографічних особливостей,

що стануть основними підвалинами відродження національної культури. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу, учні мають змогу вийти за межі підручників, відчутти історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії.

Музей є потужним інструментом для розширення культурного і освітнього простору через кращі зразки матеріальної і духовної культури, а культура розуміється як соціальне явище, що виходить за межі традиційних аспектів освіти та навчання. Посилення ролі неформальної освіти та значення музеїв сприяють нормалізації людських стосунків, розробці спільних норм і цінностей, принципів поведінки, які є вагомим внеском у розвиток людства [1, с. 412].

Музей – своєрідний храм спогадів, який дає можливість вдихнути аромат старовини, торкнутись предметів, якими користувались наші пращури, відчутти атмосферу далеких історичних подій і прослідкувати їх вплив на сьогодення. Саме у музейних стінах, немов у мушлі, зберігаються перлини природи, історії, культури.

Питання про взаємодію між музеями та закладами освіти завжди були в центрі жвавих дискусій. Традиційно, таку взаємодію розуміють як організацію музейних дитячих заходів, спрямованих на вивчення нових й цікавих фактів або розширення меж шкільного матеріалу. Пошук нових можливостей взаємодії між музеями та школою привів до розуміння того, що музей повинен бути місцем добровільного відвідування з максимальним урахуванням найрізноманітніших інтересів аудиторії, а екскурсовод має поставати організатором і посередником. Дослідження проблеми педагогічної взаємодії освітніх закладів з музеєм знаходимо в наукових розвідках вітчизняних (Г. Бучкінська, Л. Гайда, Л. Данилова, Л. Кушнір, І Ласкій, І. Медведєва, Ю Омельченко, Ю. Павленко, Н. Пусепліна, І. Самсакова, В. Тригубенко та ін.) й іноземних учених (М. Бурликіна, Й. Бенеш, А. Грегорова, К. Патцвал, С. Сотникова, К. Шрайнер та ін.), які акцентували увагу на різних аспектах співпраці школи, музею та вищих навчальних закладів.

Метою мого дослідження є аналіз основних напрямів освітньої діяльності Лебединського районного краєзнавчого музею з освітніми закладами Лебединщини, визначаються сучасні форми і методи музейно-педагогічної взаємодії зі школярами в музейно-освітньому просторі.

Співробітництво музею і школи є взаємовигідним і корисним у сфері навчання і виховання підростаючого покоління. Залучення дітей до культурно – історичної спадщини засобами музейних експозицій сприяє вихованню творчо і соціально розвиненої особистості, яка бережливо ставиться до минулого свого краю, багатств природи і суспільства, і на цій основі формується людина з гуманістичною системою цінностей, з цілісним поглядом на оточуючий світ і усвідомленням свого місця в ньому. Саме таку можливість надає тісна співпраця освітніх закладів Лебединщини з районним краєзнавчим музеєм.

Лебединський районний краєзнавчий музей розташований в історичній будівлі, що є пам'яткою архітектури ХІХ століття, яка побудована у 1820 році. Спочатку це був сторожовий пост на околиці міста Лебедин, в якому знаходилися жандарми, городниці, урядники, а з 1865 р. – будинок для приїжджих. Згодом, у цій будівлі розміщувався гуртожиток та музичний корпус педагогічного училища.

У 1996 році на базі громадського музею історії Лебединщини було створено музей як філію Сумського державного краєзнавчого музею.

З 1997 року Лебединський районний краєзнавчий музей працює як самостійний заклад. Створені експозиції розповідають про заселення краю, значні історичні події, економічний та промисловий розвиток, починаючи від епохи пізнього палеоліту (Новотроїцьке городище) і до наших днів.

На чільному місці розташовані матеріали про перебування Тараса Григоровича Шевченка на Лебединщині. Наш край поет відвідав у 1859 році, ще й пісню склав «Ой, по горі ромен цвіте». Музейна бібліотека на сьогодні налічує близько двохсот примірників шевченкіани.

У музеї зібрані цікаві матеріали про Лебединщину в роки Другої світової війни. Тут знаходяться фотокартки та документи про партизанський рух в

нашому краї, учасників бойових дій, лебединів – учасників штурму Берліна, про 15 земляків – Героїв Радянського Союзу на чолі з двічі Героєм Радянського Союзу, маршалом бронетанкових військ П.С. Рибалком, про події сучасної війни на сході України.

У залі «Музична спадщина Лебединщини» знаходяться матеріали, які розповідають про перебування у 1893 році в нашому місті композитора Сергія Васильовича Рахманінова, про всесвітньовідомого оперного співака Івана Никифоровича Стешенка. Більшу частину залу займає експозиція про життєвий і творчий шлях славетного українського співака Бориса Романовича Гмирю.

У залі «Видатні люди Лебединщини» розміщена галерея славних трударів – Героїв Соціалістичної праці, в центрі уваги – жінка – легенда, Двічі Герой Соціалістичної праці Марія Харитонівна Савченко.

Саме матеріали даних експозицій та речі із фондосховища музею широко використовуються під час спілкування з учнями шкіл району та міста, студентами. Співпраця зі школою має в роботі музею особливе значення. Вона охоплює, з одного боку, вчителів, студентів, зокрема студентів педагогічного училища, які проходять практику в школі, з іншого – учнів. Залучення елементів музейної педагогіки до навчально-виховного процесу є надзвичайно актуальним, оскільки практичне застосування новітніх методів і форм роботи у форматі «музей-школа» дає відчутні результати в процесі формування знань у дитини, у її патріотичному та естетичному вихованні. Музей і школа в своїй діяльності традиційно мають багато спільного: вони прагнуть виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до надбань світової та вітчизняної науки і культури; розвивати критичне мислення, творчі здібності та певні практичні навички, стимулювати творчу активність особистості тощо.

На сучасному етапі музей значно урізноманітнив форми своєї роботи. Це і уроки – лекції, бесіди, засідання «круглих столів», екскурсії по місту та району, надання матеріалів та консультацій під час написання учнями та студентами рефератів, курсових робіт. Навчаючись у колі, учні привчаються використовувати музейні експозиції для досліджень краєзнавчого характеру.

Студенти педагогічного училища глибше пізнають історію свого краю, на матеріалах музею готують доповіді, пишуть есе, беруть участь у краєзнавчих проектах. Вступивши до вишів, вони продовжують розпочаті дослідження, які згодом стають темами їх бакалаврських, дипломних і магістерських робіт. Наприклад, студенти Сумського педагогічного університету ім. А.С.Макаренка свої наукові досягнення представляли на студентських регіональних, всеукраїнських і міжнародних конференціях. Тематика їх досліджень була різноманітною, зокрема, «Етносоціальний та етнокультурний розвиток Лебединщини у XVIII - XIX ст.», «Особливості перебігу виборчої кампанії до I Державної Думи в Лебединському повіті (1905-1906 рр.)», «З історії жіночої освіти на Лебединщині», «Історія церковних споруд Лебедина» та ін.

Традиційним стало запровадження нестандартних методів роботи з учнями, зокрема, проведення різноманітних читань, фотоконкурсів, конкурсів малюнків на відповідну тематику – роботи переможців цих конкурсів експонуються в музеї та висвітлюються на шпальтах місцевих газет.

Одним із основних методів співпраці музею зі школою виступають музейні уроки. Вони організовуються з метою набуття учнями знань з певної навчальної програми або ж з метою закріплення і поглиблення знань, отриманих на уроці в школі. При цьому музейний предмет виступає не як ілюстрація до набутих знань, а як безпосередньо джерело знань. Ефективність проведення уроку у музеї визначається специфічно. Для музею предметною інтерпретацією суспільних явищ і процесів, яка сприяє формуванню в учнів нових уявлень і понять, а також систематизації і розширення набутих раніше знань [3].

На базі музею працює гурток «Юний краєзнавець», де юні науковці займаються дослідженням історії рідного краю. Для того щоб ця робота була плідною, необхідно встановити тісний зв'язок із вчителями, а через них і з учнями. Цей зв'язок здійснюється шляхом виступів музейних працівників на різноманітних педагогічних і методичних радах педагогів.

Розроблено ряд тематичних екскурсій з поглибленим розкриттям тематики, які проводяться як в музеї, так і на базі шкіл та організацій на території міста.

У музеї розроблено чотири туристичних маршрути, які широко використовуються в роботі.

Вже звичною стала тісна співпраця між музеєм та районним будинком дитячої та юнацької творчості: протягом року експонуються роботи вихованців.

Відвідувачі музею – не лише пасивні споглядачі. Завдяки новим інтерактивним формам роботи, які впроваджують музейні працівники, вони мають можливість віртуально подорожувати у часі та просторі: переходячи з одного музейного залу до іншого, гортати історії, беручи участь у музейних заходах, занурюватись у коловерт яскравих подій, які вирували сотні років тому.

Музей гостинно відчиняє двері для дорослих і дітей, захоплюючи перших цінністю музейних раритетів, других – чарівністю і таємничістю світу старовини.

Традиційним стало запровадження нестандартних методів роботи з учнями. Це, наприклад, проведення різноманітних читань, фотоконкурсів, конкурсів малюнків на відповідну тематику – роботи переможців цих конкурсів експонуються в музеї та висвітлюються на шпальтах місцевих газет.

На базі музею працює і курток «Юний краєзнавець», де гуртківці займаються дослідженням історії рідного краю.

Так, відвідувачі музею – не лише пасивні споглядачі. Завдяки новим інтерактивним формам роботи, які впроваджують музейні працівники, вони мають можливість віртуально подорожувати у часі та просторі. Переходячи з одного музейного залу до іншого – гортати сторінки історії, беручи участь у музейних заходах – занурюватись у коловерт яскравих подій, які вирували сотні років тому.

Відвідування музею, це не лише екскурс в історію, але і наше сьогоднішнє, наші спільні успіхи і досягнення. Як відомо, високі поняття «Батьківщина»,

«національна гідність» починаються саме із знання рідного краю, історії села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилась і виросла, де пройшло її дитинство. Розуміння суспільства і перспектив його розвитку людина черпає, перш за все, з історії рідного краю. Знання своєї малої батьківщини, любов до неї формують високі громадські почуття. Знання історії свого краю є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом в сфері матеріальної і духовної культури. Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який пов'язує покоління минулі з поколіннями сучасними і прийдешніми. Тому, завдання учителів та музейних працівників – ретельно вивчати з учнями та студентами й оберігати цей зв'язок між поколіннями, не втратити, не розгубити, не обезцінити найкраще, що створено талантом і розумом наших земляків.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної системи. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок, на мій погляд, може стати пошук інших форм і методів діяльності краєзнавчого музею, дослідження застосування музейної дидактики до різних категорій відвідувачів музею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайдахер Ф. Загальна музеєлогія: посібник / Ф.Вайдахер; перекл. з нім. В. Лозинський [та ін.]. – Львів, 2005.-632 с.
2. Бучківська Г.В. Етнопедагогічний потенціал музею народного мистецтва у художньо-трудої підготовці вчителя початкових класів / Г.В. Бучківська // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. Ун-ту Сер. Педагогічна.- Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. XV. – С. 42-45.
3. Кушнір Л.І. Державний музей і школа – шляхи інтеграції / Л. І. Кушнір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artmuzeum/kr/ua/promuzej/konferenc>

4. Снагощенко В.В. Роль педагогічно – краєзнавчого музею ВНЗ в орієнтації молоді на оволодіння професією вчителя / В.В. Снагощенко// Зб. наук. праць СумДПУ ім. А.С.Макаренка. – Суми, 2003. – С.279-287.
5. Снагощенко В.В. Громадянська освіта. Навчальний посібник / В.В. Снагощенко. – Нота бене, 2013. – 148 с.

Бундак Марина Віталіївна,
викладач української мови,
зарубіжної літератури вищої категорії,
завідувач навчально-методичного кабінету
Сумського будівельного коледжу

**ІМПРЕСІОНІСТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ «МАЛЕНЬКОЇ» ЛЮДИНИ
ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ У ПОЕМІ
Є.ПЛУЖНИКА «ГАЛЛЕЙ»**

*«Ах, яка це безсмертна гармонія – Революція, голод, і війни,
І маленького людського серця агонія!»*

Євген Плужник

Історичні перипетії являють собою постійне і одночасно мінливе тло для творів мистецтва, а їх якість та інтенсивність у значній мірі визначають амплітуду їхнього впливу на окрему особистість та націю в цілому, на мистецтво загалом та літературу зокрема. Українська революція стала визначною подією в історії нашого народу ХХ ст. Вона засвідчила палке прагнення українців до створення власної держави. Український народ знайшов у собі сили, щоб у вкрай несприятливих умовах протягом тривалого часу (1917-1921 рр.) вести запеклу збройну боротьбу за власну державність. На думку аналітиків, у 1917 р. наш народ одержав історичний шанс звільнитися від іноземної залежності й створити власну соборну демократичну державу. Озираючись у минуле, ми не знаходимо однозначних відповідей, чому цей шанс не був використаний. Творча рецепція літератури, яка передає настрій та світовідчуття людини в один з найскладніших

періодів української історії, дає змогу по-новому поглянути на деякі загальновідомі факти, співвіднівши їх із сучасною соціокультурною ситуацією.

Аналізуючи поняття «рецепція», ми спираємось на розуміння літературної рецепції як сприйняття дійсності чи мистецтва на підставі власного освітнього рівня, сформованих уподобань та світоглядної позиції [1,7]. Будь-яка рецепція, на нашу думку, передбачає суб'єктивну складову і одночасно перебуває у діалектичній єдності із суспільною думкою. Твір, вийшовши з-під пера письменника, може стати об'єктом рецепції не тільки у сучасній йому соціокультурній ситуації, а й спричинити наскрізний діалог між епохами, утворивши історико-літературні паралелі. Лише оригінально-самобутній і в той же час зрозуміло близький твір є повноцінною рецепцією певних подій, які знайшли в ньому відображення. Вбачається, що подібний твір може постати з поєднання авторських осяянь та емпіричних відкриттів, численних ремінісценцій, трансцендентних натяків у неперервному їх симбіозі. Такого єднання, на нашу думку, може досягнути лише письменник цілісний та заглиблений у власний всесвіт, аскетичний у художніх засобах та емоційно відвертий. Саме так можна охарактеризувати автора збірки поезій «Дні», яка була відгуком на події 1917-1920 рр., Є. Плужника. Поет нової формації, представник української інтелігенції, яка стала головною мішенню у класовій боротьбі пролетаріату за «нове» життя, Євген Плужник створив поетичні імпресіоністичні замальовки з життя «маленької» людини у добу революції. Провідною темою даною поетичної збірки є зображення людини у період руйнації гуманістичних принципів суспільного співіснування, у ній автор «...на перше місце поставив не класові чи політичні проблеми, а ідею абсолютної цінності людського життя, несхитний протест проти жорстокості й безглузлого розливу людської крові» [4,17]. У той час, коли як риба у воді, почувались криваві солдафони, готові принести у жертву новій ідеології тисячі людських життів, письменник фіксує відчуття жаху та безпорадності на фоні вдавано оптимістичних гасел про нове життя і рівність для всіх: «Ах, що вічно щасливим братам/До нашого болю нічного!» [3, 105]. Він протиставляє «вічно щасливих»,

отупілих від жорстокості «тихеньким», у яких єдине бажання не чути, не бачити, того, що діється, не бути причетними до братовбивства. Ці аспекти Плузникової рецепції революційних подій суперечили офіційній ідеологічній платформі, на якій апологети більшовизму будували тоталітарну державу. У статті Ю. Ковалева «Барви Плузникової поезії» читаємо: «Критичне поцінування міметичних настанов було для Є. Плузника принциповим: «Повторювати чужі думки – все одно, що зодягати на себе завошивлену сорочку». При наявності багатьох ремінісценцій, алюзій, цитацій у власних віршованих текстах він обстоював право на творчу самтожність» [2,110]. Саме завдяки цьому принципу поема «Галілей» постає як унікальна літературна ремінісценція революційних подій 1917-1920 рр. З позиції сучасного читача, обізнаного щодо згаданого періоду, нічого надприродного в його інтерпретації з позиції гуманістичного пафосу немає. Проте не всі сучасники Є.Плузника розуміли і відчували ті події, як страшну катастрофу для кожної «сіренької людини», що врешті призведе до нівелювання гуманістичних принципів побудови суспільства. Чи завдавали вони собі клопіт не лише думати про це, а ще й писати у наївному сподіванні, що хтось почує і зрозуміє, якась сила небесна зупинить катастрофу, передчуттям якої боліло поетове серце? Трагічна приреченість людини бути жертвою, якщо не може бути вершителем долі, прозирає з кожного рядка поеми «Галілей»: «І такий я маленький без краю... / І про біль свій кому розповім, / Що я з нього безглуздо конаю...» [3,107]. Рецепція рядків, які є знаковими для світовідчуття цілого покоління української інтелігенції, на нашу думку, можлива через призму художніх засад літератури імпресіонізму, серед яких прагнення автора передати світ таким, яким саме він його відчуває, відтворюючи найтонші відтінки мінливих відчуттів та переживань, зосереджуючись на зображенні не самого предмета, а вражень від нього. Плузниковий ліричний герой - типовий імпресіоністичний персонаж, цікавий «пасивною» здатністю сприймати зовнішні подразники, реагувати на них, бути носієм і навіть «колекціонером» вражень. Підтверджує нашу думку цитата: «Ще в 1924 році О. Дорошкевич писав: «Плузник – лірик, імпресіоніст, що оглядається навколо себе й вразливо

нотує свої враження» [5, 117]. Г.Токмань зазначає, що «в українському літературознавстві існує проблема визначення місця Плужникової лірики в полі різних мистецьких напрямів, зокрема, реалізму і модернізму» [5, 117]. М.Рильський, а пізніше і Л.Новиченко вважали його романтиком. М.Неврий зараховує його до гурту неоромантиків. Л. Череватенко переконаний, що поет є «реалістом до кості». Ю. Ковалів вважає: «Поет знайшов свій кут зору між документальною достовірністю, філософсько-аналітичним заглибленням в дійсність та ліричною стихією, що складала основні лінії його сталеві доміанти – неореалізму» [5, 118]. На думку, Ю.Ковалева: «Мотив активного самозосередження в одній точці – власне у конкретній людській душі, де фокусуються розмаїті площини часопростору, варіювався в творах Є. Плужника» [2,112]. Поема «Галілей» позначена використанням даного мотиву, дію твору перенесено в душу ліричного героя, який розмірковує над одвічними проблемами людського буття: «Не герої, не жертви... ми так собі... / Ті сіренькі, маленькі люди./ В кого серця гарячий бій /Бодем виснажив груди!» [3,115].

Читаючи у поемі «Галілей» «І чийсь закривавлені лапи, / Тіні творчої вічно руки, /Сіють рясно на дрантя й єдваби/копійки, копійки, копійки...» [3,119], не можна не погодитись, що імпресіоністичні замальовки з реалістичною точністю передають атмосферу жаху, який залізними обценьками стискає серце «комашинки маленької» «на байдужій руці» кривавого часу. Плужник прагнув конкретного гуманізму, зверненого до кожної людини, що опинилася у вирі терору й репресій і була безсилою захистити свою честь, гідність, зрештою, саме життя. Поет-філософ Плужник розкриває протиріччя між метою і здобутком, між справжнім сенсом людського життя і його нікчемними зовнішніми виявами [4,12]. У той час коли «невимушено безстороння лірика Є. Плужника фіксувала абсурд некрофільства, пойменованій громадянською війною» [2,114], сам автор переживає своєрідний катарсис: через усвідомлення невідворотності кривавих подій його внутрішнє «Я» йде до неемпіричного пророкування того, що час усе поставить на свої місця: «А живіть собі, як вам бажається! / Через те, що – / ви чуєте? – / все-таки /обертається!» [3,122]. Фінальні акорди поеми

несподівано оптимістичні, свавільні й відчайдушні, засвідчують пластичну трансформацію настрою автора та його ліричного героя, який еволюціонує від «дуже тихенького», вибитого з орбіти власного мікрокосму трагічними обставинами інтелігента-обивателя, що «молиться – не чорту! не богу! – А очам своїх змучених днів!», до людини, яка з пророчою ясністю приреченого на смерть усвідомлює раптом свою роль у світобудові, він і такі, як він, «не герої, не жертви...», а ті, до кого «...довірливо й строго / Посміхнуться далекі віки...» [3,122]. Упевненість у тому, що все-таки планета обертається, є наріжним каменем віри ліричного героя у те, що з муки його існування народжується новий світ: «Ой мій болю! Ти днів моїх радосте! / В далечінь тебе час несе. / Може, так колись з тебе виросте / Виправдання за все!» [3,121].

Як бачимо творча рецепція «маленької» людини у творі «Галілей» Є.Плужника дає підстави стверджувати, що письменник в імпресіоністичній манері з кольорової мозаїки уривчастих фрагментів вражень, відбитих у свідомості вибудовує власну філософську інтерпретацію подій Української революції початку минулого століття. Гуманістичний пафос уболівання за всіх, хто такий само беззахисний перед обличчям антигуманного нового світу шукає прихистку для своєї «тихенької» душі, трансформується у язичницьку мантру-молитву: «Мій народе! Темний і босий! / Хай святиться твоє ім'я! / Хай розквітнуть нові жита / Пишним цвітом нової слави! / Гей, ти, муко моя свята, / Часе кривавий!» [3,119].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гром'як Р.Т. Методика реалізації рецептивного підходу до літературних явищ. Літературна компаративістика. Вип. І. Фоліант. – 2005. – С. 64-73. URL: <http://www.kulichki.com> (дата звернення 05.03.2018).
2. Ковалів Ю. Барви Плужникової поезії. Світовид. – 1998. – № 3. – С.109-115.
3. Плужник Є. Поезії. К., 1988. – 337 с. URL: <http://ukrclassic.com.ua> (дата звернення 05.03.2018).

4. Поезія Євгена Плужника. Стельові особливості. Образ часу в поемі «Галілей». URL: <https://studfiles.net/preview/510> (дата звернення 05.03.2018).
5. Токмань Г. Кроки Євгена Плужника по шляху «дегуманізації» мистецтва. Світовид, 1998. – № 3. – С. 116-122.

Венгеровський Сергій Борисович,
голова циклової комісії соціально-економічних дисциплін
ВКНЗ СОР «Лебединське педагогічне училище імені А.С.Макаренка»

ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА ЛЕБЕДИНЩИНІ В 1918-1921РР.

В статті висвітлюються окремі аспекти партизанського руху на Лебединщині в 1917-1921рр. в світлі окремих документів.

Ключові слова: Українська революція. повстанський рух , продрозкладка.

Протягом доби Незалежності молода українська держава ось вже 26 років змушена відшукувати свою національну ідентичність, відділяючи «зерна» національного від «плевел» радянщини. Революція Гідності 2013-2014 рр. та агресія путінської Росії, анексія українського Криму та розпалення військового конфлікту на українському Донбасі – всі ці моменти практично повторюють події 100-річної давнини, що вже відбувалися на землях України загалом та Слобожанщини зокрема.

Саме тому вивчення, аналіз та здатність вчитися на своїх минулих помилках аби не повторити їх в майбутньому і надає дослідженню селянської боротьби 1918-1923 рр. особливої гостроти та актуальності. Із прикрістю доводиться констатувати, що майже 300 років перебування лівобережних українських земель під владою Російської імперії та 70 – під радянським контролем вже практично всієї території України не минули безслідно. Результатом цього стали докорінні зміни у свідомості та світосприйнятті українця, його відчуття своєї меншовартості порівняно зі «старшим братом – великоросом» та відповідним поглядом на свою націю, як недержавну, слабку та

таку, що може існувати лише в спілці з «братською» Росією. Тобто в світогляді українського селянина викристалізувалося те, що можна назвати «українським провінціалізмом».

Проте ретельне та неупереджене вивчення селянської боротьби в 1918-1923 рр., зокрема на Слобожанщині, переконливо доводить волелюбність, вірність козацьким традиціям демократизму та прагнення до волі великої частини місцевого хліборобського населення. В цій боротьбі було і достатньо негативних рис, як-то – селянський анархізм, нездатність консолідуватися для боротьби зі спільним ворогом, отаманщина, яка роз'їдала, здавалося б, навіть найстійкіші українські збройні формації та примат власних економічних інтересів над державно-національними.

Регіональні особливості антиурядових та протикупаційних виступів українського селянства в період Української Революції 1917-1921 та подальших років вивчені дуже нерівномірно. Якщо боротьба повстанців Холодного Яру, Волині, Київщини, Північного Причорномор'я, не кажучи вже про персону Н. Махна, описана в десятках мемуарних, художніх та наукових праць, то перелік досліджень з цієї проблематики на слобідських землях їм значно поступається.

Цінними виявилися документальні збірники знайдені під час роботи над заданою темою в Державному Архіві Харківської області, зокрема протокол допиту В. Батюка в денікінській контррозвідці, мемуари І. Міхна «Партизанское движение в Лебединском уезде.», тощо. Цікавим дослідженням діяльності Надзвичайної комісії в Харкові стала книга Є.І Зуба «Харьковская ЧК». Вміщені в них документи і матеріали раніше були закриті для дослідників і тривалий час залишалися недоступними для наукової спільноти проте в наш час дозволяють пролити світло на ті суперечливі події.

На початок 1917 року територія нашого краю перебувала у складі Харківської губернії. Внаслідок революційних подій, які почалися в Петрограді у лютому 1917 року і закінчились падінням самодержавства 3 березня, по всій країні розпочалося створення нових органів влади, підконтрольних Тимчасовому уряду.

Формування нових органів влади відбувалося в складних умовах, адже не всі професіонали мали бажання продовжувати службу. Особливо це відзначалося на роботі тих установ, які в такий складний час мали підтримувати громадський порядок. Так, 6 березня сумський повітовий справник В.П.Преображенський та пристав м. Суми Н.І.Манжелей подали до громадського комітету прохання про відставку. Натомість, ще 4 березня помічник начальника Харківського губернського жандармського управління в Сумському, Лебединському і Охтирському повітах підполковник Леваневський С.П. та нижні чини залізничної жандармерії заявили про підтримку нового уряду, а 5-го березня така ж заява поступила від начальника сумської тюрми. Представники різних організацій 10 березня брали участь у святковій демонстрації та мітингу в Сумах з нагоди “Великої Революції”.

Розлагоджена війною економіка, особливо сільське господарство, зростання маси паперових грошей (в порівнянні з довоєнним часом у 14 разів) породжували спокусу легкої наживи. Безчинствували зграї грабіжників, бандитів, убивць, процвітала торгівля наркотиками, фальшивими документами. На селі, внаслідок затягування аграрної реформи та політичної агітації більшовиків злочинність набула неконтрольованих масштабів.

У березні 1917 року почалася Українська революція. Центральна Рада розпочала створювати нові органи влади, в тому числі і в Сумському повіті. Формувалися частини Української армії, які склалися з українізованих полків колишньої царської армії та загонів Вільного козацтва. Слід зазначити, що Центральна Рада, яка складалася переважно з соціалістів, вважала недоцільним створення власної армії. Така короткозора політика дорого коштуватиме потім українському народові. З початком війни з Радянською Росією по мірі просування більшовицьких військ хвиля безпорядків у середині січня 1918 року пройшла і по місту Суми. Подальше перебування більшовицьких військ на території України принесло численні жертви серед мирного населення, нечуване пограбування народного господарства, створення системи концтаборів, широке використання заручників для „викачування” продовольства з населення.

Як видно з документів, перші розбійні рейди українськими селами здійснено більшовиками уже в січні-лютому 1918 року. Продовольча “робота” на селі не обмежувалась збиранням хліба та інших продуктів. Сюди відносились також трудова, гужова повинність. Для заготівлі і відвантаження дров було створено трест під назвою “Укрліс”, який в народі розшифрували, як “Украли ліс”. Тому не дивно, що проти російських більшовиків, та їх політики „воєнного комунізму” піднімається повстанський рух українських селян, який, на жаль, не завжди був належним чином організованим.

У своїх мемуарах учасник більшовицького підпілля І М. Міхно згадував: «В листопаді 1917 року при зустрічі зі мною товариша Прядки ми поїхали в Харків в ревком, отримали завдання організувати загін Червоної Гвардії з 50 чоловік для встановлення революційної влади по волостях і повітах Лебедин і Сум, конфіскувати хліб у поміщиків і вивозити в Харків для голодуючих робітників. Отримано було зброю-50 гвинтівок, гранати. Загін був організований, приступили вивозити хліб та грузити на станції Білопілля, Ворожба, Вири.» Популярність більшовиків він оцінює так: «В Сумах і Лебедині більшість у владі – меншовики, есери, ліві і праві трудовики і різна сволота того часу. Головний вожак в Сумах меншовиків був Скрипник, злий ворог більшовиків. Він називав т. Леніна німецьким шпигуном, а більшовиків зрадниками Росії. В Лебединському повіті був вожаком есерів Шкорбатов, син великого кулака, Земченко – син торговця м’ясника, Недогарко – лівий есер».

Нова хвиля більшовицької агресії розпочалась після падіння гетьманського режиму. Згодом край став свідком нової окупації. Відступала з кровопролитними боями Армія УНР, а разом з нею і надія на створення самостійної Української держави. Відступала ціла епоха боротьби і сподівань, щоб відродитися через 72 роки

І. М. Міхно згадував: « В Лебедині був організований Ревком в склад ввійшли Маслянка Сергій, Зубко Остап, організували загін із 40 чоловік, мобілізували в Червону Армію 60 чоловік. відправили добровольців, в Лебедині організували ескадрон, командиром назначили Фролова Андрія, він же і воєнний

комісар. Я став головою Терновського Ревкому, одночасно членом повітового Ревкому.»

Хоча Сумщина і не підпала тотальному ідеологічному впливу махновщини (у 1917-1921 рр. тут в основному діяли повстанці, які несли самостійницькі ідеї – Бібік, Крючковський, Хрестовий, а були й рідкі випадки більшовицького спрямування, як наприклад – М. Андріященко), але саме Сумщина позначилася в історії махновського руху, як територія де припинилася хвиля анархічного повстанства під проводом "батька" Н.І. Махна.

Саме на Сумщині відбувся останній масштабний бій Повстанської революційної селянської армії Махна з Червоною армією. На Сумщині махновці були двічі. Вперше – у січні 1921-го. У друге махновці зайшли на Сумщину у червні 1921 р. Рейдували Харківською і Полтавською губерніями, мета рейдів – агітація і збір цукру на заводах Харитоненка, який планувалося потім через Петлюру виміняти у поляків на зброю і амуніцію.

Особливе місце в історії Лебединщини займають двоюрідні брати Фролови – Андрій та Харитон. Вони були активними борцями за встановлення радянської влади в нашому краї. Лебединський винищувальний загін (ескадрон) для боротьби з українськими селянськими повстанцями очолив Харитон Фролов. Його загін воював з лебединськими повстанцями. У серпні 1920-го року через Лебединський повіт пройшли з'єднання Повстанської Армії України «батька» Махна під командою отамана Щуся. Ескадрон Харитона Фролова розгромив штаб махновців у Ворожбі. Махновці за це жорстоко помстилися. Вони розправилися з родиною Фролова: порубали шаблями його дружину Мотрону, закололи багнетами трирічну доньку Тетянку, забили бійця, який їх охороняв, та спалили хату Фролова в Семенівці. Окрім того деякі повстанські загони отримали від махновців зброю.

Не дивлячись на постійні каральні акції з боку Радянської влади, опір продрозкладці в нашому краї набрав дуже потужного розмаху. Це змусило радвладу на початку 1921 року провести в Лебедині показову нараду-інструктаж для керівників повітів північно-східних губерній по боротьбі з бандитизмом, на

якій був присутній сам М.В. Фрунзе. 5 січня 1920 року Лебединський повітовий ревком, розуміючи, що в повіті з дня на день може початися загальне селянське повстання проти радянської влади, адже вона для переважної маси селян означала ненависну продрозкладку, оголосив місто – «в облозі» та взявся за формування червоних бойових загонів.

Після цього повітова нарада незаможників, звісно, під керівництвом комісарів, у січні 1921 року вирішила створити кінний ескадрон. Про це писала газета «Серп і молот»(№38) у статті «Ополчайтесь на бандитов!» «Эскадрон этот будет составляться исключительно из не заможных селян, которые будут верны делу защиты трудящихся и не пойдут на сделку с кулаком – оплотом бандитов...» І вже 2 березня 1921 року ця ж газета писала: «Конэскадрон сформирован. Для этого каждая волость должна дать 3-4 добровольца-кавалериста...с лошадьми и вооружением». Очолив цей ескадрон, кістяк якого становили його випробувані в боях з махновцями і повстанцями бійці, Харитон Фролов. Він і водив свій загін на приборкання більшості селянських повстань в окрузі. За виявлену «мужність» і нещадність до ворогів радвлади при розгромі селянського повстання під Чупахівкою 28 квітня 1921 року загін Харитона Фролова одержав «Подяку від командувача Червоних військ Радянської України», а сам командир, він же й «вождь Лебединського комнезаму», за «видатні заслуги в боях проти ворогів радвлади» був нагороджений орденом Червоного Прапора (РСФРР) та Почесною революційною вогнепальною зброєю – револьвером, на руків'ї якого кріпився орден Червоного Прапора (наказ РВРР № 343).

У знайдених нами архівних документах часто не вказано хто ж конкретно з братів Фролових був повіт-військкомом і хотів створити так звану «Лебединську республіку». З біографії Андрія Фролова відомо що саме він був повіт-військкомом, але він був мало освіченим та був звільнений з цієї посади. Стосовно самого Харитона Фролова точної інформації не має відомо, що він на той час був призначений командиром ескадрону.

У період Громадянської війни численні газети висвітлювали хроніку боротьби з бандитизмом. Особливо відмічалось створення селянського загону Харитона Фролова у боротьбі проти класового ворога та його перемоги за які він був нагороджений орденом Червоного прапора.

У 1938 році Харитон був заарештований і ув'язнений у Харкові. Нам вдалося розшукати його кримінальну справу, яка проливає світло на особу Харитона Мусійовича Фролова. Зі справи походить, що його обвинувачували у контрреволюційній діяльності, участі у антирадянській організації під керівництвом І. П. Лапіна. Справу Фролова вів сержант держбезпеки Ільїнський, який славився своєю жорстокістю. Проте, жодного обвинувачення Харитон Фролов не визнав. Нічого не дали слідчим численні допити його друзів та знайомих. На очній ставці Лапіна з Фроловим було з'ясовано, що Харитона Мусійовича обмовили. За браком доказів, після 9-місячного ув'язнення з Фролова були зняті всі обвинувачення та повернені нагороди.

У доповіді начальника надзвичайної комісії України І.А. Меницького «Фроловська авантюра» ми можемо отримати достовірну інформацію про спробу створення «Лебединської республіки». Там зазначено, що повіт-військком Фролов фактично хотів захопити владу. В документі написано тільки прізвище і не відомо хто ж саме з братів вказаний в доповіді. В ній Фролов зображується, як жорстокий бандит, який хотів захопити владу в Лебедині.

Особливе місце займає записка губвоєнкому Караваю про необхідність арешту Фролова, проте, Фролови були настільки популярні в місті, що губернське управління надзвичайної комісії не змогло його заарештувати. Для цього розроблявся спеціальний план щоб виманити Фролова до Харкова. Після завершення подій «Лебединської республіки» повіт-військком повинен був передати свої повноваження М. Павленку та прибути до Харкова, але Фролов не виконав наказу.

Із спогадів колишнього начальника Лебединської міліції Миколи Олійника відомо, що саме Андрій Фролов хотів підняти повстання та створити

«Лебединську республіку». З його слів Фролов старший був заарештований і його місія була не виконана.

Отже, ми можемо зробити висновок про обох братів Фролових. З дозволу Радянської влади вони фактично вчиняли в Лебединському повіті справжній безлад, прикриваючись революційними гаслами. За словами І.М. Меницького який приїздив до Лебедин у 1920 році члени загону Фролова живуть в місті як шляхтичі 18 ст. у найкращих будинках з прислугою.

Ідеологія повстанського руху на початок 1920 р. і майже до завершення активної повстанської боротьби навесні 1923 р. мала яскраво виражене антибільшовицьке спрямування, але не була однорідною. За своїм ідеологічним спрямуванням повстанські загони поділялись на анархістські (махновські), які переважали на Слобожанщині, національні («уенерівські», «петлюрівські») та загони без чіткої ідеологічної орієнтації. Починаючи від кінця 1920 р., коли Н. Махно остаточно розірвав стосунки із більшовиками, на Харківщині відбувалися ситуативні об'єднання між формуваннями різного політичного спектру – зокрема, самостійницька організація Кияшка – Журби до якої входив загін анархіста Сировацького. Сам Н. Махно теж шукав контактів із С. Петлюрою з метою спільної боротьби проти більшовиків, але було вже запізно. На початку 1923 р. селянське повстанство на Слобожанщині припинило своє існування як організована сила. У березні 1923 р. Ф. Держинський навіть поставив питання про ліквідацію в структурі ОГПУ відділу по боротьбі з бандитизмом. В звіті про діяльність Раднаркому УСРР за період від 1 жовтня 1922 до жовтня 1923 р. повідомлялося, що взимку 1922-1923 рр. розпалися рештки «банд», які мали політичний характер. Проте, деякі селянські загони чи навіть просто окремі персони продовжували боротьбу з більшовиками до кінця 1920-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верстюк В. Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні 1918 – 1921 / В. Ф. Верстюк. – К. : Наукова думка, 1991. – 368 с.

2. Восьмая конференция РКП(б). Декабрь 1919 г. / Подред. Н. Попова. — М. : Партиздат, 1934 – 294 с.
3. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України: Довідник. – Х.: Вид-во «Ранок», 2009. – 480 с.: іл.
4. Голод Ю.В. Думи про двох братів Фролових (2 частини). М. Лебедин. 2012 р.
5. Грицкевич А. П. Борьба за Украину, 1917–1921 / А. П. Грицкевич. - Минск : Современная школа, 2011. - 528 с.
6. Голинков Д. Л. Крушение антисоветского подполья в СССР / Д.- 127 с.
7. Голинков Д. Л. Правда о врагах народа. / Д. Л. Голинков. – М., 2006. – 448 с. Грицак Я. Й. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
8. Доповідь начальника надзвичайної комісії України І.А. Маницького «Фроловська авантюра». - ДАХО. – ФР 203. – Оп.1. – Спр. 91.
9. Дудченко В.В. Бальзам Лебединських лісів. – Лебедин. – 1994. – 76 с.
10. Зуб Е. І. Харьковская ЧеКа – прощание с мифами. - Х., 2012.- 73 с.
11. Іванущенко Г. М. Залізом і кров'ю. Сумщина в національно- визвольній боротьбі першої половини XX ст. Історико-документальні нариси / Г. М. Іванущенко. – Суми : Собор, 2001. – 192 с.
12. Ісаков П. М. Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук / П. М. Ісаков. – К. : 2001. – 23 с.
13. Міхно І. М. Партизанское движение в Лебединском уезде- ДАХО. – Фонд П 417, опис 4, справа 101. – 107 с.
14. Мотенко Я. В. Селянський рух в Харківській губернії (1917 - 1921): дис. канд. іст. наук / Я. В. Мотенко. - Х. : 2005. - 195 с.
15. Олефіренко Г. І. Думи про двох братів з Лиханівки. м. Лебедин. – 2015 р. – 113 с.

Веремієнко Алла Анатоліївна,
учитель української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії
КУ Сумська Спеціалізована школа I-III ступенів №25,
м. Суми Сумської області

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ТРАГІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЛІРИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ»

Кривавий жовтень 1917 року і наступна війна відкинула сотні тисяч українців далеко за межі України. Багато їх опинилось у Чехословаччині, яка їх прихистила у міжвоєнне двадцятиліття. Президент Чехословаччини Томаш Масарик симпатизував українцям, тому доклав багато зусиль, щоб надати можливість емігрантам здобути освіту. У Подєбрадах та в Празі відкрилося ряд вищих навчальних закладів, у яких навчання велось українською мовою. Інтелектуальна українська еліта зосередилась у Празі та Подєбрадах. Згуртувалася тут і літературна еліта.

Поети-емігранти, маючи в основі своєї творчості традиції Наддніпрянщини, зазнавали і впливу галичан. Це позитивно впливало на творчість.

До так званої «Празької школи» належать поети, які одержали освіту і змужніли в Чехословаччині. Представляють цю когорту Євген Маланюк, Наталя Левицька-Холодна, Олена Теліга, Олег Ольжич, Олекса Стефанович та інші.

Це не була група, об'єднана організаційно, яка мала б свій статут, чи принаймні чітку ідеологічну та естетичну платформу. Отже, «Празька школа» – це назва умовна, визначальним для поетів-пражан був світогляд [1,426].

Поети-емігранти-учасники боротьби за державність України, або діти учасників, були відірвані від рідної землі. Це мало великий вплив на їхню поетичну долю і поетичні уподобання. Вони не втрачали зв'язків з Україною. Євген Маланюк, Олег Ольжич, Олена Теліга, Юрій Клен, Оксана Лятуринська, Юрій Липа і Леонід Мосендз співпрацювали у «Віснику», який редагував Дмитро Донцов. Називали цю групу «вісниківською квадригою». А Донцов

називає їх «трагічними оптимістами», бо вірили вони, що переродиться наша нація із гречкосіїв на воїнів.

Євген Филімонович Маланюк народився, 1897 р. в Новоархангельську на Єлисаветградщині. Освіту здобув у Єлисаветградському реальному училищі, по закінченні якого 1914 року вступив до Петербурзького політехнічного інституту. З початком Першої світової війни Маланюк став слухачем Київської військової школи, а в січні 1916 р., одержавши офіцерське звання, потрапив на Південно-Західний фронт, де командував кулеметною ротою. Невдовзі став старшиною Армії УНР, брав активну участь у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 років. [2,10]

Після падіння Української Народної Республіки Маланюк емігрує. Із відпущеного Богом 71 року життя – 48 прожив на чужині. Велика любов до Батьківщини створила чудо: його душа ніколи не розлучалася з отчою землею і вилилася в таку величезну ріку поезії.

Хоча творчість Євгена Маланюка і різнорідна, та можна визначити дві її тематичні групи, які тісно пов'язані між собою: тема втраченої Батьківщини та тема розбитого особистого життя. Однак головним мотивом поезії Є. Маланюка стає потреба здобуття держави. Розробляється цей мотив у кількох площинах. Поет показує історію українського буття від скітів до сьогодення. Маланюк то оспівує Україну – жінку, то показує її у непривабливому аспекті.

У «Псалмах степу», поет пише:

Ні. Ти не мати! Шал коханки

У чорнім полум'ї коси,

В обличчі степової бранки

Хміль половецької краси [3,53].

Складну долю України поет у багатьох віршах пояснює географічним розташуванням країни. Так у поезії «Із долини» він говорить:

На узбіччі дороги – з Європи в Азію,

Головою на Захід і лоном на Схід –

Розпростерла солодкі смагляві м'язи

На поталу, на ганьбу земних огид [3, 36].

Найбільшою проблемою для України є її діти. І наступним важливим мотивом для Євгена Маланюка стає мотив кволої нації, нації, не здатної стати ланкою, що з'єднувала б Бога і Україну. Цей мотив проходить через велику кількість віршів. Так само, як рідко зустрічаємо у творах поета слово «Україна», так же рідко зустрічаємо «українець».

Звідціль черкаська твоя шатость

І рабська кров твоя звідціль.

І діти, мов дурні курчата,

І сліз – пісні, й бандури – біль.

(«Діва – обида») [3, 88].

Обабіч шляху із Варяг у Греки

Ще й досі живуть ні варяги, ні греки,

А так собі, еманация, гра –

Дрижить протоплазмою без ядра.

(«Історіософічне») [3,186].

Але не слід забувати, що Маланюк – «трагічний оптиміст». Плачучи над трагедією свого народу, він вірить у нього:

Ти не загинеш, мій народе.

Поет вірить і в прихід нової людини:

Бачу їх – високих і русявих,

Зовсім інших, не таких, як ми, –

Пристрасників висоти і слави,

Ненависників тюрми і тьми.

(«Ода до прийдешнього») [3,123].

Нова особистість повинна стати провідником. Це людина «варязької сталі», що здатна дати Україні «візантійську мідь». У своїх поезіях Маланюк звертається до багатьох сильних постатей, яким притаманні риси справжніх провідників «Карл XII, Наполеон, король Данило, гетьман Мазепа». Поета хвилює:

Як обернуть рабів в буйтури?

Залізо із землі зачать?

(З «Варягів») [3,73].

І часто він схиляється до того, що ланкою між Богом і Україною, поки не має провідника і мужньої нації, може стати Поет.

У збірці «Земля і залізо» Євген Маланюк звертається до поетів – творців духовних вартостей – Шевченка, Стефаника, Куліша та інших письменників, що стали провідниками нації, її натхненниками.

І ось – Стефаник і Куліш,
Ось – Коцюбинський, Леся – квіти
Степів страждальної землі,
Народу самостійні діти!
А то підземно загуде
Вулканом націй ціла раса –
І даром Божеським гряде
Нам Прометеїв дух Тарасів [3, 69].

У цьому плані варто звернути увагу на поезії: «Шевченко», «Куліш», «Невичерпальність», «Ars poetica», «Тризна».

У вірші «L'art poetique» Є. Маланюк підкреслює відповідальність поета перед своїм народом.

То ж – не поет, хто лиш невпинно
Дрюзкоче про добро і зло.
Поет – мотор! Поет – турбіна!
Поет – механік людських мас,
Динамо – майстер, будівничий.
Повстань майбутнього сурмач... [3, 38].

Є. Маланюк дорікає тим поетам, які відступили від самих себе. Він жаліє їх, шкодує, що пропадає їх талант. Показовим у цьому плані є вірш – посвята «Сучасники», у якому вгадується постать П. Тичини, але ім'я поета не згадується.

На межі двох епох, староруського золота повен,
Зазвучав сонценосно твій сонячно – ярий оркестр,
Раптом...брязнуло враз!
І ридально навек розірвалось...
І бездонним проваллям дихнула порожня луна.
... Від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась.
... В окривавлений жовтень – ясна обернулась весна [3, 31-32].

Сам Павло Тичина визнав правоту Є. Маланюка. Визнав, бо страждав від свого переродження.

Серед мотивів поезії варто зазначити мотив прославляння тих вояків, що полягли в бою («П'ята симфонія», «Спогад», «По кожній страсті», «Вояки», «Остання весна»). Не втрачає автор надії на повернення на рідну землю, але його мучить емігрантське життя («Під чужим небом», «Вічне», «Підсумок»)

Тут тема втраченої Батьківщини переплітається з темою розбитого особистого життя. Тут переплітається тісно поет і людина.

При вивченні життєвого і творчого шляху Є. Маланюка в 11 класі, варто звернути увагу на збірку «Стилет і стилос». У ній поет спробував розв'язати давню, якщо не сказати одвічну, проблематику світової літератури: що має бути найголовнішим у художній творчості – краса чи служіння інтересам суспільства.

У вірші «Стилет чи стилос?» він удається до символічного осмислення цієї проблеми, використавши образи стилоса (так називалася паличка для писання на восковій дощечці) і стилет (невеликий кинджал із тонким тригранним клинком). Автор усвідомлює неможливість однобокого розв'язання цієї проблеми. І хоча врешті поет схиляється до стилосу, але усвідомлює, що реалії українського життя такі, що митець мусить виховувати свою націю, мусить боротись зо своєю державу, проте не забувати, що поет і краса разом.

Зокрема в книзі «Усі уроки української літератури в 11 класі» Головатюк С. М. звернула увагу на ідейно – художню специфіку вірша «Стилет чи стилос?» [4, 266-267].

За поданим планом можна скласти паспорт поетичного твору

1. Назва твору і його автор: «Стилет чи стилос?» Євген Маланюк.
2. Рік створення: 1925 р.
3. Напрямок: модернізм.
4. Течія: символізм.
5. Рід: лірика.
6. Жанр: вірш.
7. Тематичний різновид: філософська лірика.
8. Тема: вибір митцем своєї лінії.
9. Ідея: утворення ролі митця як борця за долю народу, стилетом (зброєю) і стилосом (паличка для письма) яким стає слово.
10. Символічні образи: стилет (символ громадського життя, зброї); стилос (символ письма, письменницької діяльності); трагічні терези (символ роздвоєності, відсутності одного рішення); береги краси (символ краси життя й природи); веселий галас бою (символ зануреності в життя).
11. Композиція (зміст): ліричний герой не впевнений у своєму виборі (стилет чи стилос?), пливе повз береги краси – чарівні види лісу «берегів краси», яким протиставляється буряна вода життя – безмежжя. Ліричний герой робить вибір, плывучи в «п'яний синій хміль» життя – бою.
12. Віршовий розмір: 5-стопний ямб.
13. Строфа: чотиривірш (катрен).
14. Римування: перехресне (а б а б).
15. Художні засоби: алітерація, асонанс, символ, епітет, метафора, персоніфікація, метонімія, оксиморон, антитеза, риторичний вигук.

На уроці також можна використати такі методи, прийоми і форми роботи: випереджувальні завдання, лекція + евристична бесіда, виразне читання, словникова робота, заповнення таблиці, використання інтерактивних методів (сенкан, «доміно»), ІКТ (презентація життєвого і творчого шляху), літературний диктант, тести.

Отже, лірика Євгена Маланюка є оригінальною сторінкою у вітчизняній літературі про Поета і воїна. Він усе своє життя присвячував осмисленню долі, історії й майбутньому України та українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. – Кн.1.:1910–1930-ті роки: Навч. Посібник / За ред. В. Дончика. – Київ: Либідь, 1993.–784с.
2. Куценко Л.В. «На перехресті слова розіп'ятий...» / У кн.: Є. Ф. Маланюка Невичерпальність: Поезії, статті. – К.: Веселка, 2001.– с.5-24.
3. Маланюк Є.Ф. Невичерпальність: Поезії, статті. – К.: Веселка,2001.– 318 с.
4. Усі уроки української літератури в 11 кл. Академічний та рівень стандарту / О. П. Ващенко, С. М. Головатюк.– Х.: Вид. група «Основа», 2013. – 604 с.

**Видай Оксана Володимирівна,
Івашкова Катерина Миколаївна,
Святська Тетяна Пилипівна,**
вчителі Шпилівської філії опорного закладу
Садівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступеня
Сумської районної ради Сумської області

ЯКІВ АНДРІЙОВИЧ МАМОНТОВ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Визвольна боротьба українського народу 1917-1921 рр. відкрила нову сторінку в історії культури. Крах Російської імперії з її багатовіковою централізаторською і русифікаторською політикою, боротьба за утворення суверенної української держави, глибокі соціально-економічні зрушення і пов'язана з цим хвиля сподівань та надій викликали духовне піднесення в суспільстві, яке проявилось у галузі культурного життя.

Кожен політичний режим, що утверджувався в Україні, прагнув вести власну лінію в галузі культури. Кожен з них спирався на соціально і національно

близькі йому верстви населення, у тому числі інтелігенцію, діячів культури, освіти, мистецтва, всіляко підтримуючи їх, при цьому залишаючись байдужим, а то й непримиренно ворожим до інших. Усе це деформувало природний хід культурних процесів, приглушуючи органічно властиві їм загальнолюдські, гуманістичні тенденції, висуваючи на передній план вузькочасові, скороминущі. У суспільстві панувала нетерпимість, жорстокість, зневага до людського життя. Інтелектуальна діяльність втрачала свою престижність, а інтелігенція – традиційні джерела існування.

Проте інтелігенція інтенсивно поповнювалася за рахунок інших соціальних верств, які вносили в її свідомість свої настрої і сподівання. В таких умовах культурний процес в Україні набував своєрідних, властивих лише цій історичній добі, проявів і форм.

Сумщина, як і вся наша земля, щедра на літературні таланти, її літературна панорама відзначається не лише широтою хронологічних рамок, але й кількістю талановитих майстрів слова та якісною сутністю їхньої творчості, що набула заслуженої популярності серед народу.

Серед славетних земляків, якими пишається Сумщина, чільне місце в культурно-освітньому русі 1917-1921 років займає Яків Андрійович Мамонтов.

Мамонтов Яків Андрійович (псевдоніми: Я. Лірницький, Я. Пан)

народився 3 листопада 1888 р. на хуторі Стріличному (тепер с. Шапошникове) Сумського повіту Харківської губернії в хліборобській родині. Навчався в церковно - приходській школі сусіднього села Шпилівки, Нижньосироватській п'ятикласній земській школі, а потім у Дергачівському сільськогосподарському училищі, де захопився літературою і театром. Не вдовольнившись професією агронома, 1909 р. Я. Мамонтов приїздить

до Києва, в 1911 р. вступає до Московського комерційного інституту на відділення педагогічної психології, який закінчив у 1914 р. і згодом захистив

дисертацію про естетичне виховання. Чимало часу присвятив вузівській роботі: викладав у Харківському педінституті, був професором Харківського театального інституту, друкує наукові статті в періодиці, видає працю «Основні педагогічні течії», що стала подією в науковому житті.

Яків Мамонтов брав активну участь у культурному житті Сумщини. Писати почав рано, захоплювався театром, був активним учасником драмгуртків, а 1907 р. київський журнал «Рідний край» друкує його нарис «Під чорними хмарами» й вірш «Коли я дивлюся...». Згодом чимало його поезій було покладено на музику. Частина з них він об'єднав 1918 р. у збірку «Вінки за водою», яка побачила світ тільки 1924 р.

Уже в перших літературних спробах доволі виразно окреслюються певні характеристичні ознаки творчої індивідуальності митця, основні риси його філософії, артистичного темпераменту. Лірика Я. Мамонтова далека від патетичних нот, від «бур громадських». Доволі майстерна, вона свідчить про духовність людини, схильної до філософського споглядання. Ці риси притаманні й першим драматичним творам письменника.

Творчість Я. Мамонтова розвивалась у силовому полі європейського та українського модерну, зазнаючи помітного впливу театру Ібсена й Метерлінка, а також творчості М. Вороного, О. Олеся, В. Винниченка, хоча й поступалася їм художнім рівнем.

У ранніх творах Я. Мамонтов виявляє себе більше як мислитель, ніж як художник. Він активно розробляє філософські конфлікти, в ряді п'єс фігурують образи філософів, мислителів. Його персонажі, позбавлені рис наївності, їхні репліки часто містять по-справжньому глибокі ідеї, що не застаріли й досі. Твори драматурга щораз позначені трагедійним карбом. Певна зміна відбувається у п'єсі «Веселий Хам», де автор уперше звертається до синтезу трагічного з елементами комічного. Пошук у новому напрямі виявився вельми продуктивним для творчості Я. Мамонтова. Є в його творчості своєрідний «виняток» – «Республіка на колесах». Колоритна сатира на сільську «державність» часів громадянської війни, вона водночас містить глибоке узагальнення. Жодної

натяжки, бездоганна драматургія, щедрий гумор, кожний персонаж виписаний жваво, точно. Буремні події 1918-1919 років висвітлені у «Республіці на колесах», але тут нищівно осміяно різні маріонеткові, антинародні «уряди», що їх інтервенціоністська зграя імперіалістів і внутрішня буржуазно-націоналістична контрреволюція всіляко силкувалася посадити на шию трудящих України. Авторське визначення жанру п'єси - трагікомедія. В чому ж трагізм анекдотичної бузанівської «республіки», утвореної заїжджим прапорщиком Дудкою зі своїми «міністрами»? Очевидно, не в безглуздому вбивстві «президентом» свого «міністра» Кудалова. Питання тут значно принциповіше.

Давно утвердилася думка, що гротескна комедія Я. Мамонтова «не відбиває протиріч епохи, події тут відбуваються... десь на периферії...», тоді як є певні підстави вважати, що п'єса відобразила центральні конфлікти революційної дійсності – ошуканство, сваволю самозванців, що збиткували над простолюдом і одне ярмо замінили іншим.

«... По соціальній суті, – писав драматург про жанр трагікомедії, - що може більше відповідати гострій боротьбі, двох антогоністичних світів, ніж рухлива, контрастна трагікомедія? Хіба ж не кожне явище всієї боротьби трагедійно сприймається на одному боці й комедійно – на другому?». В «Республіці на колесах» у такій комедійній ситуації опиняються обидва табори, а трагедією це обертається для народу. Сьогодні важко не помітити цієї філософської ноти п'єси в контексті усїєї творчості Якова Андрійовича Мамонтова.

Багато уваги Яків Мамонтов приділяв проблемам дожовтневої драматургії, поточному театральному життю республіки. Як історик і теоретик драми, він залишив багато рецензій, статей, досліджень.

Отже, вивчаючи літературне краєзнавство, ми прилучаємо учнів до кращих надбань літератури рідного краю в контексті української класичної і сучасної, а також європейської літератури; пробуджуємо патріотичні почуття, плекаємо вільну розкріпачену особистість, яка вміє самовиражатися, шанує історичне минуле та сучасне регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія літератури Сумщини / упор. О.П. Столбін. – Суми: Козацький вал, 1995.
2. Костюк Юрій. Творча і громадська діяльність Якова Мамонтова // Мамонтов Яків. Твори. – К., 1988. – С. 5-35. Далі п'єса «Коли народ визволяється» цитується за цим виданням.
3. Костюк Юрій. Творчий шлях Якова Мамонтова // Мамонтов Яків. Твори / Упорядкування текстів та примітки Й.М.Куриленка і П.П.Перепелиці. – К., 1962. – С. 3-31.
4. Мамонтов Я. Дівчина з арфою // Шлях. – 1918. – № 10-11. – С.7-38.
5. Мамонтов Я. Драматичні етюди. Біез іґае. Третья ніч. Захід. – Харків, 1922. – 44 с.
6. Храмова Вікторія. До проблеми української ментальності: Замість передмови // Українська душа. – К., 1992. – С. 3-35.

Гайденко Олексій Васильович,
студент IV курсу ННІ історії та філософії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СПОГАДИ УЧАСНИКІВ БОЮ ПІД КРУТАМИ

У цьому році відзначається 100-та річниця бою під Крутами, який відбувся 29 січня 1918 р. поблизу залізничної станції Крути, де зіткнулися у нерівному бою проукраїнські сили з більшовицькою армією Михайла Муравйова. Проти досвідченого ворога, кістяк якого складали колишні солдати російської імператорської армії, виступили юнкери 1-ї Київської юнацької школи ім. Б. Хмельницького (у тогочасних спогадах їх називали юнаками), Перша сотня Студентського куреня січових стрільців, бійці Вільного козацтва та старшинський склад. Командуючим українських сил був сотник Аверкій Гончаренко. Незважаючи на недосвідченість юнкерів і студентів та їхню

невелику чисельність, оборонцям вдалося затримати наступ більшовиків на кілька діб, що в подальшому дозволило українській делегації укласти з німцями Брест-Литовський мирний договір.

Тим не менше, важко не погодитися з тезою історика Олени Бойко про певну міфологізацію битви під Крутами. У своїй статті “Бій під Крутами: відтворення в історичній літературі минулого і сучасності” автор зазначала: “Від початку достовірних відомостей про фактичну сторону бою було надзвичайно мало, дізнавалися про нього в основному із розповідей. Не існувало, або принаймні досі не виявлено жодних офіційних документів, політичних або військових, про чисельність військ, озброєння, командування, втрати і т. ін.” [3, с. 736]. Звичайно, що йдеться про точні дані, адже загальні цифри учасників бою зі сторони УНР відомі, хоча й коливаються від 500 до 600.

Точна кількість бійців армії М. Муравйова теж невідома. Її чисельність у дослідженнях різниться від 3-4 тис. до 6 тис. Михайло Михайлик згадував про те, що кількість наступаючих військ складала до 3-х тис., з яких 1500 були матросами [3, с. 207].

Стосовно втрат з української сторони, то за спогадами сотника Аверкія Гончаренка вони сягали до 250 юнкерів, до 30 студентів і 10 старшин [2, с. 26]. Як можна зрозуміти, сюди увійшли не тільки вбиті, але й поранені.

До того ж, бій під Крутами був не одиничною спробою зупинити військову агресію більшовицької Росії. Драматичний крутянський бій входив до серії оборонних зіткнень з більшовицьким ворогом. Окрім нього відбувалися бої за Одесу, Єлисаветград та ін. міста й населені пункти.

Важливим джерелом у дослідженні бою під Крутами є спогади його учасників. Наразі ми маємо достатню кількість мемуарів, присвячених цим подіям. Перш за все слід виділити спогади Аверкія Гончаренка “Бій під Крутами”, які вперше були видані у військовому журналі “За державність” у 1938 р. Окрім детальної інформації про ведення самого бою А. Гончаренко згадує про телефонну розмову з М. Муравйовим: “Ще в ніч з 26 на 27 січня я мав розмову по прямому дроті з Муравйовим. Його вимога в формі наказу звучала

так: “Прігатовіться к встрече пабеданоснай краснай армії, прігатовіть абед. Заблужденія юнкероф пращаю, а афіцероф всьоравно расстреляю”. Я відповів, що до зустрічі все готове. Передні частини червоних... були певні нашої втечі, а зі станційної служби по апарату на їхні виклики ніхто не відповідав” [2, с. 19].

Надзвичайно важливу інформацію про формування студентського куреня та військового спорядження залишив Ігор Лоський, на той момент учень Київської Кирило-Мефодіївської гімназії: “Кожний одержав з одягу – штани, подерту шинелю і якусь арештантську шапку. Можна собі уявити, як гротесково виглядала сотня... власні черевики, солдатські штани, зав’язані в долині мотузком (обвивачів не було), гімназійна чи студентська куртка або цивільна камізелька і згори шинеля, в якій найменше бракувало однієї поли” [3, с. 196].

Про від’їзд молодиків на фронт та спонтанність цього рішення, а також неорганізованість у багатьох учасників подій свідчення надзвичайно співпадають. Це і згаданий вже Ігор Лоський, і Михайло Михайлик, й Іван Шарий та багато інших. Всі відзначали високий рівень патріотизму та впевненість у тому, що це було правильне рішення. Стосовно самого перебігу бою, то він теж докладно описаний багатьма учасниками подій, не згадуючи про численні дослідження, які враховують всю його контрверсійність [1; 2, с. 31; 3; 4].

Степан Самійленко згадував, що автопанцерні частини, які прибули на допомогу оборонцям Крут, але не змогли вигрузитися через сніг (броньавтомобілі просто застрягли б), тому їм довелося лише спостерігати за трагічними подіями бою. По можливості вони відкривали прицільний вогонь з гармат по наступаючим більшовикам. Військовик відзначив добру навченість військової справи юнаків, у порівнянні з якими склад Вільного козацтва “не тільки не було достатньо ознайомлене із способом провадження бою, а навіть і з ужитком пальної зброї” [3, с. 222-224]. Однак, відзначав С. Самійленко, навіть вирішення проблем у командному складі та усунення ряду інших організаційних недоліків не врятувало б ситуацію: сили були вкрай нерівні.

Про долю тих, хто потрапив у полон до “червоних” І. Лоський писав: “... 35 січовиків опинилося у полоні. Лише сім з них врятувалося. З їхніх слів, уже кілька місяців пізніше, почули січовики про жахливу долю своїх товаришів. Цілу добу знущалися над ними червоні побідники. Зрештою, на другий день всіх, окрім згаданих семи, розстріляно. Перед розстрілом учень сьомого класу Другої Української гімназії [*Кирило-Мефодіївської* – О. Г.], галичанин Пипський, затагнув повним голосом український гімн, усі підтримали” [3, с. 199].

За спогадами Левка Лукасевича, учня 6-го класу, який потайки вступив до куреня, після відступу українських сил під натиском більшовиків, вцілілі учасники крутянських подій продовжили збройну боротьбу в Києві, придушуючи в столиці більшовицьке повстання [3, с. 256-259].

Таким чином, бій під Крутами став однією з центральних подій у драматичній історії Української революції 1917-1921 рр. Учні, студенти та юнаки пішли на захист України тоді, коли інші без боротьби здавалися ворогові. Тому пам'ять про українських захисників ніколи не зникне і не зітреться зі скрижалів вітчизняної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / [О. М. Любовець, О. М. Березовський, С. В. Бутко та ін.]. – К.: ДП НВЦ "Пріоритети", 2013. – 288 с.
2. Бойко О. Крути: 29 січня 1918 р. / О. Бойко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2007. – 96 с.
3. Гаврилюк Я. Крути. Січень 1918 року: док., матеріали, дослідж., кіносценарій / Я. Гаврилюк. – К.: Вид. центр "Просвіта", 2008. – 840 с.
4. Пам'ятай про Крути. Спогади [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://kruty.org.ua/spogady>.
5. Савченко В. А. Дванадцять воєн за Україну [Електронний ресурс] / В. А. Савченко. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://militera.lib.ru/h/savchenko_va/01.html.

Горболіс Лариса Михайлівна,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

ЖУРБА О. ОЛЕСЯ-ЕМІГРАНТА: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На матеріалі поезії різних років О. Олеся в етнопсихологічному аспекті з'ясовується трагічне в його поезії, роль емоцій, почуттів і переживань у творчому процесі письменника, досліджуються особливості художнього освоєння української етнічної культури в спадщині митця періоду еміграції.

Ключові слова: етнокультурна, еміграція, чужина, рідний край, етнопсихологія.

Головні завдання статті – заглибитися у психологію творчості О. Олеся; знайти ключ до потрактування складної поезії митця; з'ясувати, чому журба і радість стали ідейно-емоційними домінантами усієї творчості О. Олеся; чим жив поет-українець за кордоном; як реагувала його душа на чужину упродовж двадцяти років; коли і за яких обставин з'явилися перші надломи серця О. Олеся; як рятувався митець на чужих землях; у чому провина митця-українця, який, опинившись на чужині, не міг працювати; чому передчасно згас «король лірики»?

Про О. Олеся-лірика, про антеїзм письменника йдеться у працях дослідників різних років (Г. Костюка, Р. Радишевського, Л. Голомб та ін.). Проте секрети творчості митця, як відомо, не можна осягнути вповні. Учених завжди цікавило антитетичне поєднання у творах письменника журби і радості. «Звідки ж у братових творах радість, сонце, квіти, багата розкішна природа? – запитує сестра письменника Г. Грекова. – Це, певно, від щорічного перебування влітку у материних батьків у селі, куди на початку літа ми виїжджали, повертаючись у Білопілля лише у вересні» [3, с. 11]. У цьому глибинному зв'язку О. Олеся з природою виявляється та «генетична «українськість» (Я. Голобородько), що завжди структурувала духовне єство письменника. Перебуваючи за кордоном,

він згодом зізнався: «Знаєте, я люблю природу, особливо нашу... поля, степи, ріки наші... Нема ніде таких річок, як наші» [3, с. 119].

Природа з дитинства стала для О. Олесья живильним джерелом. Із роками образна пам'ять митця легко відтворювала раніше пережиті емоційні стани:

В дитинстві ще... давно, давно колись
Я вибіг з хати в день майовий...
Шумів травою степ шовковий,
Сміявся день, пісні лились... [2, с. 54].

Митець натхненно працював, йому було спокійно і затишно від споглядання світу, він радів, що наділений Божим даром творити, і в такому піднесеному стані щиро і щиро благав:

О Боже мій милий! Пошли мені розум!
Пошли мені серце, пошли мені душу,
Щоб добре любила і коїть не вміла
Ніякого зла! [2, с. 568].

Прикметно, О. Олесь-українець відчував себе складовою етнічної картини світу:

Я молюсь. Душа моя
Скрізь в повітрі розлилася...
Степом, небом пройнялася,
Світ в мені і в світі я [2, с. 196].
Його образи місткі, глибокі і дещо несподівані, як от:
Хтось у дзвони тихо дзвоне,
Бог чи коник степовий, –
Я не знаю: в травах тоне
Той дзвонарик світовий
Я молюся небесам.
Віра в мене дужча криці, –
Степ – один суцільний храм [2, с. 196].

Митець реагував на все, що його оточувало, – дерево, квітку, сонце, вітер, могилу предків, він умів чути звуки «дивної весни». Але журба і сум, а інколи і нотки песимізму, все частіше звучали в поезії О. Олеся. У листі до Є. Чикаленка він писав 1915 р.: «Перекинувся б перекотиполем, покотився б по степах безлюдних, по ярах глибоких, прибився, припав би до якого-небудь коріння і лежав би доти, доки не прийшов би до пам'яті. Як побитий лежу і сам не знаю – хто так тяжко мене порубав, понівечив» [3, с. 147-148]. Лише у людини зі зболоною душею могли виникнути такі порівняння.

Ускладнювала емоційний стан О. Олеся робота на міській різниці – вразлива душа поета не могла спокійно реагувати на смерть тварин. «Він каже, що служба на різницях так йому псує нерви, відносини з начальством так його дратують, що він не може нічого писати, у нього ніколи немає поетичного натхнення (...) А вічно втомленій службою людині з пожованими нервами неможливо творити, хоч яка б та людина не була талановита!», – пояснював Є. Чикаленко [3, с. 37].

Одна за одною виходили його збірки. «З журбою радість обнялась» кольоризувала й усутнила все життя письменника. О. Олесь боляче реагував на революційні події, на його руках відійшов у вічність друг Хороманський, із домівки поета в останню дорогу провели брата дружини Сवादковського. У цей час О. Олесю надзвичайно тяжко, йому постійно згадувалися безтурботне дитинство, мати, рідні серцю простори. Чи не в такі неймовірно важкі хвилини з'явилися пророчі рядки, які засвідчували (можливо, ще інтуїтивно) початок внутрішньої підготовки О. Олеся до чогось особливого, небажаного:

Не беріть із зеленого луку верби
Ні на жовті піски, ні на скелі,
Бо зів'яне вона від жаги і журби
По зеленому лузі в пустелі [2, с. 118].

О. Олесь переживав відчай і розпач. Про цей час згадує сестра письменника М. Голубєва: «Ми боялися за стан його здоров'я. Виїхати... куди завгодно, аби не бачити смерті й крові. Але куди? З Києва не вибратися... «Більше я не можу

витримувати, я збожеволію, – говорив він...» [3, с. 17]. Митець боявся знищення себе духовно й фізично. Не витримавши нестерпних випробувань, О. Олесь написав матері короткого листа: «Несподівано від'їжджаю за кордон. Не турбуйтеся, я дам знати про себе. Мамочко! Не сумуй, пробач мені, але я більше не можу... Олесь» [3, с. 17]. Страх, стверджують психологи, застерігає від гріха. Страх уберег О. Олесь від непоправного, але не убезпечив від важкої пожиттєвої розлуки з батьківщиною. О. Олесь тікав від крові громадянської війни, негараздів, тривог світу, шукаючи рятунку й спокою. Обставини й люди насильно й невідворотно відірвали О. Олесь від рідних місць. Від'їжджаючи, він сподівався на швидке повернення, але «вібулося насильницьке і незворотне відсічення людини від рідних місць, людського «я», від його справжньої домівки; журба вигнання невиліковна», – зауважує дослідник Е. Саїд [5, с. 252].

Невблаганна доля судила Олесеві найгірше, що тільки могло спіткати талановиту людину: життя і смерть на чужині. Із виїздом за кордон був силоміць розірваний зв'язок із місцевістю, кліматом, культурою, землею, традиціями, мовою, природою – водномить усього цього не стало. Відразу «з відсторонюванням від первинної оселі духа» (Р. Кісь) розпочався процес «духовного виємігрування» О. Олесь: митець потрапляє в інше, чуже для нього середовище, в іншу культуру, де, скажімо, такі змістовнені означники духовного життя українців, як Дідух, Різдво, Великдень, покуть, рушник тощо, стають на чужині незапитаними, непотрібними, як, власне і вміст його пам'яті. Так О. Олесь потрапив у чужий йому світ, а «для людини світ це, насамперед, те місце, де вона стоїть і серед чого перебуває» [1, с. 170].

Німеччина, Угорщина, Австрія, Чехословаччина – це ті країни, яким він так і не відкрив свого серця, бо вони для нього були й залишилися чужиною. «Пафос вигнання у тому, – наголошує Е. Саїд, – що навіть сама земля – міцна опора, що втілює надію, – іде у тебе з-під ніг; додому шлях заказаний» [5, с. 256]. Від'їжджаючи за кордон, О. Олесь не відчув, як рідна земля ішла у нього з-під ніг, бо сподівався на швидке повернення. Але, потрапивши за кордон, відразу збагнув іншість чужого світу і загрозу знеособлення себе як українця. Як у такій

ситуації має реагувати українець? письменник? Які рецепти духовного вистояння? *При-стосуватися... При-звичаїтися...* Проте все це означало слугування іншим ідеалам, життя за іншими правилами.

На чужині перед митцем постало першочергове завдання – скласти скалки свого розбитого й розірваного життєвими негараздами життя, знайти нові життєві орієнтири, цілі, щоб працювати й вижити. Відірваність від території, обмеженість у листуванні, живому спілкуванні з рідними, однодумцями – це реалії життя О. Олесь-емігранта. О. Олесь був внутрішньо не пристосований до життя в чужому світі, у неприродному для нього середовищі. Відірваного від рідномовного оточення, звичного клімату, традицій О. Олесь охопила тривога. Тут варто говорити про «культуру вини» українського письменника-патріота. Він часто аналізував пройдене та пережите і жалкував за вчиненим:

Дивлюсь на пройдену дорогу,
І гнів, і жаль мене пече [2, с. 287].

Митець багато працював – ідеться не лише про його активність у суспільному житті, а й роботу внутрішню, тобто спілкування з собою. У такий спосіб О. Олесь означував коло своїх обов'язків, які сприяли б структуруванню його внутрішнього світу, забезпечили б душевну рівновагу, боронили його українську сутність. Перше, що могло запобігти внутрішній руйнації О. Олесь, була його громадська, видавнича діяльність. Так, скажімо, у Відні він долучився до створення Українського вільного університету, «Союзу українських журналістів і письменників», засновував журнали «На переломі», «Сміх» і не полишав пера. Він намагався активізувати українських емігрантів за кордоном. Але «новий світ вигнання виходить не надто органічним, якимсь «створеним», що походить на художній твір» [5, с. 258]. Друге, що мало б його захистити, – друзі, однодумці. Однак у них він розчарувався. Байдужість земляків зводила всі його сподівання нанівець і стала тим стресором, що безжально рвав душу й тіло О. Олесь. Свої емоції він виповідав у збірці сатиричних творів «Перезва». Звернімо увагу, саме сатирою відгукується душа короля лірики О. Олесь.

Я ніколи не був шантажистом,
Паразитом, хвальком, брехуном,
Ні старим, ні малим журналістом,
Що роздовбує смітник пером.
Я з потворами тільки змагався
І лишився самотнім в борні,
І за плац, де я кров'ю вмивався,
Доведеться платити мені [2, 833], –

писав О. Олесь у поезії «Я ніколи не був шантажистом». Наведені рядки, як і багато інших, – реакція його серця на почуте й побачене, крик душі. У творах цього періоду йдеться про рану душі й тіла, про стогін, смуток, втому, отруєні думки, про сонце, що вже погасло. Болісно реагував митець на голод у радянській Україні, про що свідчить цикл його творів «Голод». Упродовж 1919-1922 рр. він разом із А. Крушельницьким збирав кошти на допомогу голодуючим в Україні.

Він сумував, нудьгував, мучився, почувався незахищеним. О.Олесь стає «непроникливо важкуватим» (М. Рудницький). Його внутрішні стимули не взаємодіяли із чужим йому світом. У листі з Праги до П. Карманського від 27 грудня 1937 р. О. Олесь зауважував: «Пишете, що живу в Європі. Чорт би її взяв! Я думаю, що більш самотньої людини нема навіть у Ваших джунглях, як я» [3, с. 172]. Як відомо, незадоволення, що стосується відсутності того, що ми любимо, називається сумом» [4, с. 37]. За сумом з'являється страх духовного занепаду і знищення, а потім – ознаки ностальгії, що виповідаються у збірці «Чужиною».

Він постійно згадував Україну й тужив за нею – у думках, у спогадах, у творах, у мріях, у розмовах, у сподіваннях, у зітханнях. «Чужина навчила мене, чи варто пригадувати мрії», – говорив О. Олесь [3, с. 48]. «Як довго, – писав він, – людина дише повітрям, вона не знає його ціни. Як довго письменник черпає наснагу для свого таланту з джерел рідної землі і кольорів неба над головою, йому здається, що це процес природний, мов їжа чи сон. Та досить опинитись на

чужині, як ти стаєш нездатним викресати з свого серця ні одної іскри, з якої народжується справжня поезія» [3, с. 51].

Його душевні й фізичні сили танули, він боявся втратити пам'ять душі. Єдиним рятуванням від духовної руйнації стає для О.Олеся *рідне слово*. Йому чужа німецька мова, він не може до неї звикнути – і залишає Німеччину. Але переїзд до Чехословаччини йому не допоміг. «Але я не можу, як деякі землячки, переорієнтуватись на чеську мову і чеські газети, органічно не можу» [3, с. 49], – говорив він. Хоча б частково пояснити структури душі українця допоможе теза Г.-Г. Гадамера: «Коли прибулий у чужу країну відчувається як гість у мовному середовищі цієї країни, він ще не втратив своєї батьківщини» [1, с. 188]

Минав час, і О.Олесь розумів, що вже ніколи не повернеться на батьківщину:

Як пес голодний, кинутий і гнаний,
Блукаю я по вулицях чужих...
Сміється з мене жах, глузує, неблаганний,
З думок сполоханих моїх.
Сміється цілий світ... Мовчать спокійно друзі,
Вмира без відгуку мій крик,
Іду кудись в сльозах, в ганьбі, в нарузі.
За роки я до всього звик [2, с. 415].

Необхідно було пристосовуватися до життя на чужині, внутрішньо переорієнтовуватися на *існування* без України. Його спогади невпинно продовжували реанімувати знаки української етнокультури, які художньо розпросторювалися у поезії:

Приснилося, що я вернувсь додому.
Іду, дивлюсь: мій край, моя земля,
Сміються в сонці золотому
Річки, і села, і поля [2, с. 365].

У цих рядках – реакція письменника на розлуку з батьківщиною, біль, переживання спогадів, «високий сум» П. Мовчан) відірваного від батьківщини

талановитого українця. Написана на чужині поезія засвідчує. Що «схвилюваний суб'єкт (О. Олесь. – Л.Г.) і хвилюючий об'єкт (Україна. – Л.Г.) об'єднані в нерозривний синтез. Емоція є своєрідний спосіб розуміння світу» [4, с. 130]. Батьківщина приходить до О. Олеся в актуалізованій «внутрішній формі слова!), в образах, які тримала його пам'ять серця, з'являлися в напруженому пригадуванні дитинства (степ, сонце, могила, річка тощо).

Проте все частіше деякі традиційні складові національної картини світу зникали, стиралися, що було неминучим. Для письменника кожне пригадування було самокатуванням. Із цього приводу психологи зауважують: «Хто згадує про предмет, від якого він колись мав задоволення, той бажає володіти ним за тих же обставин, як було тоді, коли він насолоджувався першого разу» [4, с. 37]. Але володіти цими предметами/об'єктами (як то: український степ, жито, волошка, вітер, сонце тощо) О. Олесь уже не міг, бо зв'язок із ріднокраєм був безжально розірваний. Про цей стан письменника так писав М. Рудницький: «Психологія не може пояснити, чому мозок та уява, а може, якийсь гвинтик в організмі поета загальмовують приплив свіжих образів. Олесь стверджував: невимовна туга за рідною землею скувала його творчі сили. Поетові необхідно було, щоб дійсність з усіма людьми та предметами була зв'язана тисячними нитками з його внутрішнім світом. Цих не спійманих ниток не існувало, на душу не падав жоден місячний промінь» [3, с. 51]. Так у творах письменника картина світу змінювалася, спрощувалася. Митця точили туга і безнадія. «Він (О. Олесь. – Л.Г.) глибоко усвідомлював, що нічого тут (за кордоном. – Л. Г.) не знайшов, крім потреби забути все» [3, с. 51].

Порушені проблеми не вичерпані. Викладені міркування – лише штрих до вивчення глибин трагізму життя і творчості українського письменника О. Олеся. І слухна заувага П. Карманського («Так тужити за Україною, як тужить Олесь, умів тільки один Шевченко. І так її любити» [3, с. 55]) має відкрити нові обрії осягнення художнього доробку письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Г.-Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2001.
2. Олесь О. Твори: У 2 т. / Олександр Олесь. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1990.
3. Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах. – К.: Дніпро, 1999.
4. Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984.
5. Саид Э. Мысли об изгнании / Э. Саид // Иностранная литература. – 2003. – № 1.

Гончаренко Світлана Олексіївна,
учитель української мови та літератури
КУ Сумська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 15 імені Д.Турбіна,
м. Суми, Сумської області

ГНАТ МИХАЙЛИЧЕНКО: ДОЛЯ МИТЦЯ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

Як у кожного таланту, письмо Гната Михайличенка глибоко індивідуальне, має тонку психологічну організацію, сповнене трагізму та небуденного сприйняття світу. У його творчості переплітається жорстока сучасність та відгомін минулого, музика слова та ритмізована кольористика, психологізм та загадка. Постать Гната Михайличенка мало досліджена, а тому варто розглянути життєвий та творчий шлях письменника Сумщини, аби на уроках літератури рідного краю вчителі української мови та літератури змогли вповні розкрити літературні процеси нашого краю за допомогою талановитих мистецьких зразків усього періоду існування краю.

Усім відомо, що в березні 1917 року в Україні почалася революція. На той період наша Сумщина ще не була створена, але Центральна Рада розпочала формувати нові органи влади, закладати кооперативи, кредитні спілки, школи. То був час великої національної роботи, в якій брала активну участь місцева

інтелігенція, селянство, інші верстви населення. Газети “Сумской вестник”, “Лучь” та інші рясніють повідомленнями про організацію українського життя в місті та околицях. Так, газета “Земские Известия” повідомляла, що “товариство ради “Просвіти” відкриває в Верхній Сироватці українську гімназію з першими 3-ма класами”. Представники роменського духовенства та парафіяни вітали Центральну Раду і висловлювали надію на автономію України “на підставі федеративної демократичної республіки, а також автокефалії церкви, з службою Божою на рідній мові” [1; 57]. Народ підтримував українську владу, а на засіданні міської Думи владу Української Центральної Ради було визнано Сумськими повітовими Земськими зборами Надзвичайної сесії. Слід зазначити, що в період революції одним з основних засобів національної самоідентифікації українців, в тому числі і на Сумщині, були національно-визвольні ідеї Т.Шевченка, як і сама постать великого Кобзаря. Для українського селянина і робітника, учителя і священника, ім'я поета і національне відродження були поняттями нерозривними, органічними. Портрети Шевченка, цитати з його творів використовувались на кожному українському мітингу, шевченкові ідеї національного і соціального визволення були для народу і політичною програмою, і духовним орієнтиром.

Боротьба більшовицьких військ була спрямована не тільки проти армії УНР, але й проти цивільного населення України, проти прав особи, власності і безпеки, а отже, порушувала всі норми законності. Митці не могли стояти осторонь таких буремних подій, а тому всіляко намагалися підтримати народ, допомогти та відстояти інтереси земляків. Боротьба за волю рідного краю не припинялася ніколи, а тому мотиви взаємин між політичними групами, пекучих розчарувань та сподівань, психологічного та фізичного знищення звучать яскраво, різко та неоднозначно[1; 78].

Варто зазначити, що творчість Гната Михайличенка в VI томі восьмитомної “Історії української літератури”, де автор одного з розділів Л.Новиченко не поскупився на різко негативні епітети й оцінки. Особливо ж постарався в плані “розвінчування” Михайличенка М. Наєнко у своїй монографії

“Жовтневі крила новелістики” 1980 року. Та сучасний читач має розуміти, що творчість будь-якого митця має сприйматися індивідуально, не за певним шаблоном, згідно глибинного та повного аналізу. На уроках літератури рідного краю вчителі української мови та літератури повинні говорити про постать Гната Михайличенка в двох іпостасях: трагізм, загадковість та неперевершений талант.

У селищі Миропілля Сумської області (тоді – Курщина) народився у вересні 1892 року в сім’ї заможного селянина Василя Гнатовича Михайличенка. Родина була багатодітна. І хоча мати, Іуліанія Іванівна, уроджена Гончаренко, була неписьменна, дітям Михайличенки намагалися дати можливість отримати освіту. У Миропіллі Гнат закінчив у 1906 р. двокласне училище. Мав там, за спогадами молодшої сестри, вчителя, котрий побував у Сибіру, а потім організував нелегальний гурток, де читали заборонену літературу (Гнат переховував її у себе під стріхою). Можна припускати, що тут були витoki українства майбутнього митця, тут формувалася його послідовна, цілісна натура. Уявіть, що в зросійщеному середовищі він мав високу національну свідомість! Гнат мав спроби вчитися фельдшером, згодом – агрономом, та за роки навчання зарекомендував себе як неблагонадійний. Захоплюється підпільною літературою, відкрито виявляє свої атеїстичні погляди. Дирекція позбавляється від «бунтівника», він змушений перевестися до Московської сільськогосподарської школи. Але шлях юнака вже окреслився: посилено вивчає суспільні науки, зближується з нелегальними організаціями. Мобілізований під час імперіалістичної війни, втікає в травні 1914 р. з армії і повністю віддається революційній діяльності. У січні наступного року, коли Г.Михайличенко в підпільній друкарні харківської соціал-революційної організації готував листівки та відозви до десятої річниці «кривавої неділі» 1905 р., його було заарештовано. Військовий суд виніс вирок: шість років заслання і довічне поселення в Сибіру. Михайличенко став одним із керівників партії есерів (голова харківського губкому, член ЦК УПСР), очолив її ліве крило, яке протистояло українофобським тенденціям і консолідувалося з більшовиками у боротьбі проти гетьманщини та кайзерівських військ. З цього крила утворилася партія

боротьбистів. Політичне життя було напружене й складне: лише на початку 1918 р. Г. Михайличенка ув'язнювали і Центральна рада, і німецькі окупанти, присудили до розстрілу. З-під другого арешту втікає, перебуває нелегально на «Кручі» (будиночок над урвищем Дніпра, біля Видубицького монастиря).

Після встановлення радянської влади активно співробітничав з нею, зокрема організує молоді літературні сили республіки. За його участю створюється видавництво «Товариство українських письменників». Г. Михайличенко очолює редколегію першого українського радянського літературно-художнього часопису «Мистецтво», сприяє виходу у світ журналу «Музагет». У травні 1919 р. його призначають першим наркомом освіти УРСР.

Однак незабаром – знову підпільна діяльність: разом з В. Затонським та О. Шумським входить до групи, яка перетинає польський кордон, щоб підняти селян Галичини на повстання. Задум не вдався. Г. Михайличенко з тяжким пораненням повертається до Києва, який невдовзі окуповують денікінці. Знову на «Кручі» відбуваються нелегальні політичні й літературні зібрання (саме тут склалася група «здорового футуризму», до якої входили В. Блакитний, В. Чумак, М. Семенко). 20 листопада 1919 р. відбулося чергове засідання літературної групи. Відчуваючи кінець денікінщини, підпільники будували плани гуртування розпорошених творчих сил. Під вечір покрадьки розійшлися. Г. Михайличенко і В. Чумак лишилися на «Кручі». А на світанку, наведений провокатором, сюди підкотив автомобіль денікінської контррозвідки. Арешт і розстріл (начебто при спробі втечі) обох талановитих митців... [3; 48]

Без цих, хоча й пунктирно окреслених, політичних моментів читачеві важко буде належним чином усвідомити зміст та спрямування творчості Г. Михайличенка, в якій органічно поєднуються переконаність професійного революціонера і ніжна душа лірика. Його літературні спроби почалися в харківській в'язниці, де Г. Михайличенко брав участь у підготовці рукописного журналу «За ґратами» (сам, до речі, художньо й оформив цей часопис). Тут було написано перше оповідання «Погроза невідомого» (1916) – про психічний стан засудженого до тяжкого покарання юнака, з правдивим відображенням реалій аж

до примарних напів'ясновидінь. 1916 роком датований також етюд «Тюрма», – з іронічним рефреном «Нема величніше, нема нічого натхненніше тюрми!», та пригодницька повість з дореволюційного життя підпільників «Історія одного замаху» [3; 54].

Удавшись до відображення складних політичних подій в Україні 1917-1919 рр., Г. Михайличенко у творі «Блакитний роман» додатково «зашифрував» і персонажів, і саму ситуацію (Ти, Іна, Яся, Чоловік, які постійно перебувають у напруженому, відчутті «стихійно упертої масово-кривавої боротьби», і водночас поміж ними снується нитка інтимної взаємності, спорідненості «блакитних душ»), розкрив драматичну дисгармонію становлення нового суспільства, коли в ім'я майбутнього гуманізму не лічать сьогочасних жертв, коли людина страждає від суперечностей почуття і обов'язку, не маючи свободи вибору, перебуваючи в полоні фатальної стихії.

У тривожну добу збройного виборювання незалежності України, Гнат Михайличенко бачив необхідність наснажувати слово таким пафосом, такою символікою, які навіювали йому навколишня дійсність, його особисте життя. Сьогодні творчість письменника повертається в контекст ранньої прози радянського періоду. Без спадщини Г. Михайличенка не будемо мати об'єктивної картини стильового розмаїття української літератури 20-х років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарчук А. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: Політико-правовий аспект. – Суми: “Козацький вал”, 2002. – С.124.
2. Іванущенко Г.М. Українське Відродження 1917–1920 років на Сумщині: спроба документального відтворення подій // Сумський історико-архівний журнал. – № VI–VII, 2009. – С. 149 – 170.
3. Приходько Інна. Гнат Михайличенко: таємниці яскравого й трагічного таланту // Педагогічна думка, 2010. – № 1. – С. 47-52.

4. Сумщина від давнини до сьогодення. Науковий довідник / Упоряд. Покидченко Л.А. – Суми, 2000. С.204-225.
5. Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми: “Ас-Медіа”, 2003. – С.334.
6. Українське відродження 1917 – 1920 рр. на Сумщині: Т.1./ Автор-упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми: ФОП Наталуха А.С.,2010.–280 с.: іл.

Гусак Богдана Вікторівна,
учитель вищої категорії, старший учитель
Маловисторопського навчально-виховного
комплексу: загальноосвітня школа I-III ступенів
– дошкільний навчальний заклад
Лебединської районної ради Сумської області

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ ПИЛИПА КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО

Представник старшої генерації письменників, публіцист, прозаїк, фейлетоніст, наш земляк (народився 14 (27) листопада 1882 року у селі Городище на Сумщині) Пилип Йосипович Капельгородський (літературний псевдонім – Успенець, Хлібороб) залишив чималу творчу спадщину. Як репресований, на кілька десятиліть був вилучений з наукового та літературно-мистецького обігу. Його життєвий і творчий шлях, сповнений шукань і протиріч, слугував предметом наукового та літературно-художнього інтересу Л. Бойка, В. Граба, М. Данька, Ю. Коваль, М. Нестлеєва, С. Розмариці, О. Столбіна, О. Філатової, А. Чернова та ін. Після реабілітації фахова інтерпретація творчого набутку митця зводилася до з'ясування його ролі у розділах літературного краєзнавства (Ф. Гарін, О. Дунаєвський, С. Журахович) або ж до визначення специфіки функціонування у межах соцреалістичного методу (М. Доброгорський, О. Ковінько, А. Ковтуненко, Н. Над'ярних та ін.). Деякі дослідники (Л. Бойко) фокусували свою увагу на аналізі окремих аспектів творчості у контексті з

літературно-мистецькими пошуками доби. До найсучасніших праць належать дослідження аксіологічних і поетикально-стильових параметрів прози Капельгородського (С. Розмариця) та його публіцистики періоду Директорії (Ю. Коваль).

Революційні події доби Визвольних Змагань посіли значне місце у ряді творів П. Капельгородського, зокрема у сатиричній повісті «Непорозуміння» (1928), повісті-хроніці «Шурган» (1930), романі «Артезіан» (1934). 8 січня 1938 року, заповнюючи «Анкету письменника», він розповів про намір у 3 романах показати громадянську війну в Україні, розпочавши трилогію романом «Оборона Полтави» і закінчивши її «Перекопом». Ранньої весни 1938 року автор завершив перший твір. Його назва, як зауважив сам письменник, символічна, бо тоді це означало – оборона України. Однак широкому задумові не судилося здійснитись. На той час над письменником тяжіла чорна хмара заборон і репресій, тож, імовірно, таким глибоко ідейним та патріотичним твором намагався якщо не врятуватися, то хоча б «очистити сумління» перед комуністичною партією. 19 березня 1938 року було видано ордер на арешт Пилипа Капельгородського. Його звинуватили в участі «у підпільній націоналістичній контрреволюційній військово-повстанській організації, яка ставила своїм завданням підготовку збройного повстання з метою повалення Радянської влади і відновлення капіталістичного ладу в Україні» [6, арк. 28]. 31 березня 1938 року відбувся єдиний допит письменника, на якому він частково визнав себе винним. Відомий український скульптор, кінорежисер і драматург Іван Кавалерідзе згадував: «Оголошений ворогом народу і мій тесть – письменник Пилип Капельгородський, який готував російський варіант «Запорожця за Дунаєм». Щодня дружина й теща годинами вистоювали біля брами полтавської тюрми, очікуючи, доки в них приймуть передачу. Якось вузлик полетів тещі в обличчя. Пояснень не дали...» [2]. Постановою Особливої Трійки УНКВС по Полтавській області від 5 квітня 1938 року Капельгородського було присуджено до розстрілу, «як найзапеклішого ворога компартії і Радянської влади». 23 червня вирок привели до виконання [6, арк. 28].

У передмові двохтомника «Вибрані твори», виданому в Києві у 1982 році до 100-річчя Капельгородського, літературний критик Л. Бойко, вказав дату смерті письменника 21 лютого 1942 року. Однак під час хрущовської відлиги у 1956 році дочка митця Надія Пилипівна написала листа до Генеральної Прокуратури з вимогою передивитися справу батька. В січні 1956 року його було реабілітовано посмертно. Таким чином, роман «Оборона Полтави» пролежав в архіві близько 40 років і вперше побачив світ у журналі «Прапор» (№ 12, 1974) та у 1977 році окремим виданням разом із романом «Артезіан».

«В чаду Універсалів» – перша частина незавершеного роману «Оборона Полтави». Рукопис із кінцівкою твору загубився під час Другої світової війни. У центрі роману, написаного на реальних подіях, – організація рейду Полтавського залізнично-технічного загону, який після кількох бойових і технічних операцій проти інтервентів під Радущим, на станції Апостолово та в Мелітополі на спеціально обладнаному поїзді «Грозний» 15 квітня 1918 року потрапив у пастку на станції Якимівка і був розбитий переважаючими силами білогвардійців, озброєних бронемашинами й гарматами. У 1928 році П. Капельгородський написав поему «Якимівська трагедія», а також лібрето до кантати композитора Ф. Попадича, яка у квітні 1928 року була виконана Полтавською Державною капелюю. Протягом багатьох років письменник збирав архівні матеріали, документи, спогади учасників тих подій. Будучи вірним своєму улюбленому жанрові епічно-панорамного художнього літопису, багатьох героїв змалював під їхніми справжніми прізвищами. Наприклад, військового комісара Каска, для якого «революційні обов'язки – перш за все», емісара Центральної Ради, полковника Ревуцького, у якого «п'ятсот десятин і цегельня», командира петлюрівсько-гайдамацького загону, отамана, «батька», Бокитька, молодих робітників-залізничників Козлова, Магана, Петеліна, коваля полтавських залізничних майстерень Марка Амагдалезова. Типова портретна характеристика останнього на догоду вимогам соціалістичного реалізму порівняно з багатьма іншими є надто пафосною, романтизованою: «Амагдалезов стояв тепер на трибуні, мов живе втілення всього мітингу, всієї цієї робочої маси...». Повною

протилежністю є сатиричне змалювання вдачі товариша по цеху Лагоди, який «протягом місяця вважав себе за сумлінного громадянина Української Соціалістичної Радянської Республіки. Де треба – мітингував і демонстрував, де треба – голосував і «підтримував». Однак ця характеристика ближча до істини, адже в умовах політичних змагань між Центральною Радою, Гетьманатом Павла Скоропадського, Директорією Української Народної Республіки та більшовиками у буремному 1918 році пересічним громадянам було важко зорієнтуватися і визначитися. Із вуст того ж таки Лагоди дізнаємося про тодішню ситуацію: «Позавчора – «Боже, царя храни», вчора – «Ще не вмерла Україна», а сьогодні – «Повстаньте, гнані...» ... Життя обернулось на 180 градусів, як поворотний круг на рейках. Отож і дивись ..., куди паровози нас повернуть». Тому й «крутився» старий залізничний майстер, «грав, як кислий квас»: то ходив із гетьманськими вусами, коли було розігнано міську Раду, то голив їх, коли у місті порядкували більшовики; то виганяв з квартири далекого родича комуніста Гурія, то знову налагоджував з ним стосунки. Його постійно гризли сумніви: «Ну, що як і ця влада піде за водою? Що, коли справді більшовики – це тільки кара Божа за гріхи наші?»

За щирими зізнаннями самого письменника більшовицький переворот 1917 року він «вітав (теоретично) кількома друкованими віршами», але практично опинився на позиціях «співчутливого споглядача», який часом не від того був, щоб і гуморескою «колупнути». Так у журналі «Трудовой крестьянин» (1918. – № 16) він насмілився надрукувати вірш «Русская история от Александра Благословского (Романова) до Николая Ленина (Ульянова)», де піддав жорсткій критиці «вождя пролетаріату» та ідею більшовизму загалом: «Взобравшись с сапогами / На царственный престол, // Сам Ленин с простаками / Игру свою повёл. // Избранников народа / Успели разогнать / И всяческого сброда / У власти насажать //». До речі, у 1938 році на допиті в НКВС йому нагадали про «гнусные випады против Ленина».

Провідний герой роману залізничник Гурій Незаймай – цільний, глибоко свідомий і непохитний більшовик, представник робітничого класу – тяжко

переживає, що після тривалої розлуки кохана Марина «без нього пішла в революцію манівцями, ... заблудившись у національних хащах». Щодо «національного питання» у нього була така думка: «... Не все українське мені рідне і не кожен українець мені брат. Це дурниця, що нація – одна сім'я». Примітно, що в уста численних героїв роману письменних вкладає різні позиції: «В Полтаві ж тепер босота порядкує! Совдеп!» (член Центральної Ради Війтенко); «Уся Україна, всі порядні люди голови ладні покласти за Центральну Раду...» (член організації хліборобів-власників Лихошвай); «То більшовики – інтернаціоналісти. А в нас – інша програма. Ми сприймаємо Радянську владу, але боротимемось за самостійну Україну. Наше гасло передусім – українська нація, культура, самобутність...» (командир петлюрівсько-гайдамацького загону Бокитько), «Радянських прав ми уже не віддамо!» (коваль Амагдалезов). Навіть в обмеженої міщанки Секлети Лагоди, крім традиційного «Пху! Очі б мої не бачили!», таки зірвалося політичне: «Цур їм, пек їм, отим комісарам, бодай і не верталися». Найкolorитнішим із ряду образів є професор Щепанський, який посилено вивчав українську мову, культуру, завів собі широку русяву бороду «під Грушевського». До вуст цього, однозначно негативного з точки зору радянської критики, героя автор вклав такі слова, з якими важко не погодитися: «Українець повинен свідомо любити й підтримувати все українське. Він повинен ставити його понад чуже». Та найбільше звертає на себе увагу та обставина, що Щепанський – «близький приятель Петлюри ще з семінарії... Самостійна Україна його і вабила, й лякала. А що, як більшовики переможуть?.. Тож і справу вів так, щоб і сліду не залишалось». Постає закономірне питання: чи не себе частково у ньому показує автор? Відомо, що під час навчання в Полтавській духовній семінарії Капельгородський не тільки заприятелював зі старшим на 3 роки Симоном Петлюрою, а й вступив до організованої ним нелегальної української громади, а у 1901 році – до Революційної Української партії. Згодом, як і Петлюра, Капельгородський потрапив до числа виключених із семінарії і був заарештований. Пізніше на допиті в НКВС він засвідчив, що його разом з Петлюрою виключили з семінарії за «націоналістичну діяльність». Їхні шляхи

перетинались на мистецькій ниві. В газеті «Слово» (1907. – № 23) Петлюра написав рецензію на брошуру «Українці на Кубані», а також на повість «На шахті», підтримавши літературний хист Капельгородського. У 1919 році, працюючи в газеті «Лубенщина», той вітав Директорію, очолювану Петлюрою, і критикував інші політичні сили в матеріалах «Чому селяни не хочуть більшовицької комуни?», «Чи потрібна нам федерація з Москвою?», «265 літ Московської неволі» тощо. Коли у серпні 1919 року у місто ввійшли денікінці, Капельгородський, на той час директор лубенської гімназії, вийшов на демонстрацію зі своїми гімназистами з національним прапором в руках, за що і був заарештований. З-під арешту він утік до Прилук. В кримінальній справі є повідомлення Лубенського ГПУ, в якому говориться, що в Прилуках Капельгородський «поступил в автокефальное духовенство и был произведен в сан епископа и в той роли был около месяца...» [6, арк.19]. Повернувшись на початку 20-х років до Лубен, Капельгородський працював редактором газети «Вісті ревкому», потім – «Червона Лубенщина», але у 1921-1922 роках був ненадовго заарештований за участь у «націоналістичній повстанській організації». Цього разу чекісти з метою «перевиховання» змусили його читати в'язням лекції політграмоти. І таки «перевиховали». З 1924 року він працював у редакції газети «Червона Лубенщина», а з 1925 року – завідувачем відділу «Більшовика Полтавщини», належав до літературного об'єднання «Плуг». Про нього у той період залишив спогади письменник-гуморист Олександр Ковінько (у 1934 році заарештований органами НКВС у справі «Контрреволюційної боротьбистської організації», засуджений до десяти років таборів): «Вчитель, наставник, дай Боже кожному молодому автору потрапити в науку до отакого ніжно-сердечного і дбайливо-клопітливого «доктора» філологічних наук... Ми – початківці письменники завжди за порадою звертались до свого щирого наставника. Кажу ж Пилип Йосипович делікатно і тактовно виправляв і допомагав...». [5, с. 185]. Сатиричні списи він спрямовував проти непманів, крамарів, «куркулів», бюрократів, лицемірів... Найпопулярніші з гуморесок були видані окремими збірками: «Гей, не дивуйте...» (1927), «Роздайсь, море» (1927),

«Прейскурант отця Максима» (1929), «Знищимо як клас...» (1931). Із назв помітно, що після кількох арештів й постійного тиску пресу тоталітаризму його погляди кардинально змінилися. Незважаючи на це, йому раз у раз нагадували про минулі зв'язки з Центральною Радою, Петлюрою. Відомий письменник української діаспори Дмитро Нитченко у книзі «Від Зінькова до Мельбурна» згадував, що у 1930 році «зустрівся з Капельгородським, який приїхав до Харкова, щоб вступити в члени Політфронту, але Григорій Епик йому відмовив...» [7, с. 86].

Як не намагався Капельгородський у подальші роки висміювати, критикувати Центральну Раду, гетьманщину, денікінщину, петлюрівщину, таке загравання з радянською владою письменнику не допомогло.

Через багато років забуття його творчість повернулася до сучасного читача. Її зміст слід трактувати по-новому, з чітким розумінням того, через що довелося пройти представникам «розстріляного відродження».

Попри ідеологічні нашарування в романі «Оборона Полтави» простежується основний конфлікт: процес самовизначення українців був складним. Капельгородський зумів показати один із найскладніших періодів Української революції 1917-1921 років, зробивши сміливий, як на той час, висновок: «Недарма Полтава й Полтавщина висунули цілу низку найзначніших петлюрівців до Центральної Ради, її генерального секретаріату, навіть до її майбутньої Директорії, почавши з головного натхненника й ватажка націоналістичної зграї – полтавського екс-семінариста Симона Петлюри».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Леонід. Пилип Капельгородський. Пилип Капельгородський. Твори у 2-х томах: том 1. Київ: Дніпро, 1982. – 468 с.
2. Кавалерідзе І.П. Мемуари. Драматургія. Публіцистика / упор. С. Мензелевський. Київ Національний Центр Олександра Довженка, 2017. 688с. – <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/represiyi-yaki-mi-perezhili-spogadi-ivana-kavaleridze.html>

3. Капельгородський П. Артезіан. Оборона Полтави: романи. Київ: Радянський письменник, 1977. – 336 с.
4. Коваль, Ю. Світоглядні принципи та орієнтири Пилипа Капельгородського періоду директорії. Образ, 2017. Вип. 3 (25). – С. 106-113.
5. Ковінько Олександр. Смішне пригинає, смішне й виправляє. Харків: Прапор, 1975. – 199 с.
6. Матеріали справи Капельгородського. Архів УСБУ в Полтавській області. Спр. 3365 С Т1. Арк. 35 аркушів.
7. Нитченко Дмитро. Від Зінькова до Мельборна. Із хроніки мого життя. Мельборн Австралія: Байда, 1990. – 402 с.
8. Розмариця С.А. Письменник і його доба: творчість Пилипа Капельгородського. *Scienca and Education a New Dimension: Philology* Vol. 4 (2004): 143-146, (0,65 д.а.):
9. http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/rozmaritsa_s.a._writer_and_his_era_creativity_of_philip_kapelhorodskiy.pdf
10. Розмариця С.А. Художня модель світу у прозі Пилипа Капельгородського: аксіологія і поетика: автореф. Дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01/ Київський ун-т. ім. Б. Грінченка. Київ, 2017. – 20 с.
11. Чернов А. Пилип Йосипович Капельгородський. Рідний край. – 2012. – № 1. – С. 204-210. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2012_1_39.

Діброва Григорій,
краєзнавець, голова Роменської міськрайонної організації
Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка,
член Національної спілки журналістів України і
Всеукраїнської спілки краєзнавців України.

В ОБОРОНІ РІДНОГО КРАЮ (З ІСТОРІЇ РОМЕНСЬКОЇ «ПРОСВІТИ» 1917-1924 РР.)

Дана публікація є першою спробою дослідження історії Роменської «Просвіти» 1917-1924 років, її значного внеску в національне і культурне відродження Роменщини в перші пореволюційні роки.

Ключові слова: національне і культурне відродження, «Просвіта»

Лютнева революція в Росії 1917 року стала найбільшим потрясінням у світовій історії, що привело до повалення царського самодержавства і розвалу величезної і, здавалося б, непорушної Російської імперії. Вона сколихнула і покликала до життя нові політичні і громадські рухи, розбудила до того інертну народну масу, покликала їх на барикади і на творення нового, незнаного до того світу.

Активне державотворення розпочалося з перших днів існування Української Центральної Ради і було продовжене за Української держави гетьмана Скоропадського. В орбіту українського національного і культурного відродження були втягнуті мільйони українців: робітники, селяни, творча інтелігенція, кращі представники освітян, духовенства, молодь.

Революційні зрушення 1917 року дали велетенський поштовх відродженню національної культури і освіти в Україні. Дієвими організаціями, що в цей складний і доленосний час, невтомно сприяли пробудженню національної свідомості серед українців стали численні осередки «Просвіти», що почали утворюватися в багатьох населених пунктах нашого краю в перші пореволюційні місяці 1917 року.

Вони стали активними провідниками ідей української державності, віковічних прагнень українського народу до волі і незалежності, виступили

активними пропагандистами і популяризаторами національних культурних і духовних цінностей, докладали чимало зусиль для його консолідації, пробудження національної свідомості. Як підкреслюють дослідники історії «Просвіти», що саме ці національно-культурні організації були найбільш ефективною організаційною формою залучення широких мас трудящого люду, інтелігенції до участі у національно-культурному житті, до творення і розбудови молодого української держави.

Серед перших просвітянських осередків, які виникли в 1917 році, слід назвати Перекопівську «Просвіту» [3]. Того ж року були створені товариства в селах Чернеча Слобода (нині входить до складу Буринського району), Красна Слобода (нині в складі Недригайлівського району) та інших селах і хуторах тодішнього Роменського повіту [8].

Підсумки діяльності новостворених осередків «Просвіти» були підбиті на їх першому з'їзді, що відбувся в Ромні 3 грудня 1917 року. Просвіт'яни обговорили і проблеми та завдання, що постали перед ними в цей доленосний час, обговорили свої завдання та плани, шляхи подолання труднощів і недоліків в роботі, заходи по згуртуванню просвіт'янських сил в місті і Роменському повіті з метою поліпшення їх культурно-просвітньої діяльності. Велика увага в обговоренні та дискусіях, що тривали на з'їзді була приділена організаційній роботі по створенню нових просвіт. Наступні повітові з'їзди «Просвіти» відбулися вже 1918 року. Так, відомо, що того року просвіт'яни збиралися на повітові зібрання в квітні [6] і червні [7] місяці.

В Ромні утворилося Бюро Спілки Товариств «Просвіта», яке перебрало на себе функцію керівного органу для просвіт'янських організацій в нашому краї. Бюро «Просвіт» свою діяльність не обмежувало лише методичною роботою, а й значне місце у своїй діяльності приділяло питанням організації просвіт'янських осередків, зокрема, направляло своїх посланців у села і хутори, допомагала їм у вирішенні організаційних питань, допомагала літературою, брала участь в роботі їх зборів та в проведенні тих чи інших заходів.

Попри труднощі і численні перешкоди, що час від часу зазнавали просвітяни від влади (показовим є факт заборони роботи III повітового з'їзду «Просвіт», який було відкрито, але потім заборонений повітовим старостою), кількість «Просвіт» на Роменщині постійно зростає, збільшується кількість її членів. Так, в 1918 році просвітянські осередки діяли в Протасівці, Перекопівці, на Новолозівці в Ромні. Того ж року утворено в місті і Могильський просвітянський осередок [10].

У квітні 1919 року відбувся черговий повітовий з'їзд «Просвіт», котрий яскраво засвідчив ріст просвітянських осередків та їх членів. Так, в його роботі брали участь 81 делегат від 42 «Просвіт». Однак вже влітку 1919 року Роменщина була захоплена денікінцями, які, окрім всього, заборонили діяльність просвітянських осередків, а їх члени зазнали численних переслідувань. Лише по відновленню в повіті радянської влади в грудні 1919 року, розпочинається їх активне відродження, відновлення їх культурно-освітньої діяльності, виникають нові осередки.

Так, вже в кінці грудня того року заснувалось товариство в хуторі Ладанському (Новопетрівка), організаторами котрого стали П. Овдієнко, А. Кормузакі, М. Пишний, В. Овдієнко, І. Яцун, І. Куць та багато інших місцевих жителів. Свято відкриття товариства почалось декламацією віршів українських письменників, після чого був ухвалений статут товариства. До товариства записалось майже все населення тодішнього хутора в кількості 45 чол. [9]. В той же час відновила свою роботу Хмелівська «Просвіта», що була утворена ще в 1918 році. На 1921 рік навколо неї згуртувалось 44 активістів, її бібліотека, якою завідував Кравцов (на жаль в архівному документі не вказані його ініціали) нараховувала 750 книг [2].

У травні 1920 року на Роменщині повсюдно пройшов День «Просвіт», основним завданням якого було проведення різноманітних заходів просвітян, поліпшення роботи їх осередків, заснування нових. На кінець року робота «Просвіт» Роменщини значно пожвавилась, помітно зросла кількість їх членів. Якщо на кінець 1920 року відновили роботу 16 осередків, то на кінець 1921 року

їх кількість зростає до 94. Зокрема, діяли «Просвіти» в селах Бацмани, Гаврилівці, Довгополівці, Малих Бубнах, Вовківцях, Бобрику, Біловодах, Левченках, Процівці, Глинську, Волошнівці, Локні, Артюхівці, Ріпках, Герасимівці, Смілому. З населених пунктів, що нині входять до складу Недригайлівського району, на той час осередки «Просвіти» діяли, наприклад, в Хоружівській волості в самому волосному центрі, в Курманах, Малих Будках, Кулішівці, Костянтинові [3].

Поволі вирішувалось питання із приміщеннями. Спочатку вони проводили свою роботу в школах, волосних правліннях, в хатах своїх членів, потім починають утворювати народні будинки, а при них бібліотеки, читальні. Так, 27 травня 1918 року в с. Протасівка Смілянської волості відбулося урочисте свято відкриття читальні місцевого товариства «Просвіта». Місцева газета писала про це: «Радісно було бачити, як до старої школи поспішали на відкриття читальні і старі і молодь, чоловіки і жінки. Багато зійшлося людей не дивлячись на те, що накрапав дощ і всі були стомлені, бо ходили з процесією по полю. Була вже 5 година, коли пан-отець почав служити молебень.

У хаті так гарно – на стіні портрет Шевченка прибраний старовинними рушниками, плакат «Як жив Український народ» і декілька написів правил поведінки в читальні, та заклики до жертв; попід стінами гарні червоні осліни, столи коло них з газетами і шафи з книжками; в кутку ікона з таким, як і на портреті рушником, стіл покритий скатертиною; свічки горять і пахне ладаном і любистком. Перед молебнем батюшка сказав коротеньке слово до селян, а після молебня збори відкрив голова «Просвіти». За тим інструктор по позашкільній освіті розказав про значення «Просвіти» і, зокрема, про завдання книгозбірні-читальні і роль останньої в селі.

Учителька І.П. Кравченко оповіла історію заснування «Просвіти» і закінчила побажанням, щоб почата справа найшла відгук і співчуття у громадян.

Хор проспівав «Ще не вмерла Україна», «Заповіт». Тут же був відчитаний Статут «Просвіти», приймалися нові члени і були зібрані жертви на читальню [11].

Пріоритетним напрямком в роботі тогочасних «Просвіт» був розвиток національної школи, робота з дошкільнятами і дорослими. При багатьох просвітах діяли шкільні, театральні комісії тощо.

Окремо слід сказати про участь «Просвіт» у проведенні масових заходів: лекцій, пропаганді української народної пісні, вшануванню відомих діячів української культури, зокрема, вшануванню пам'яті Тараса Шевченка. Особливо діяльно працювала в Ромні театральна комісія. При роменській «Просвіті» було утворено театральну секцію, яка доклала чимало зусиль для заснування в повітовому містечку українського театру. Згодом він носитиме назву українського радянського театру при «Просвіті». Саме в цьому театрі розквітне талант Степана Шкурата, Василя Яременка, Ірини Воликівської, Андрія Воликівського та багатьох інших діячів українського театру. В ньому виступала незабутня Ганна Затиркевич-Карпинська.

Про те, який відгук мали на Роменщині вистави місцевих акторів і аматорів-просвітян, яскраво свідчить лист-подяка акторам просвітянського театру вчителів Роменського повіту, котрий в 1920 році видрукувала місцева газета «Голос селянина»:

«Шановний т. редакторе!

Прохаємо Вас помістити у Вашій газеті такого листа: «Учителі – учасники II повітового з'їзду учителів рахують своїм почесним обов'язком висловити щиру подяку Роменській Просвіті та українській трупі при ній за доставлену ними змогу побачити учителям такі чудові п'єси як «Катерина», «Зимовий вечір» і «По ревізії», їх високохудожній і талановитій грі своїх артистів і особливо славної артистки Затиркевич та режисера й артиста О.І. Корольчука» [5].

Долучалися роменські просвітяни і до створення Роменського краєзнавчого музею, передавали до його фондів різноманітні історичні пам'ятки, твори мистецтва, літературу. Так, тільки з Бобрицької «Просвіти» до музею було передано більше двохсот книг, які раніше були в маєтку поміщика Безпальчева.

Активно сприяла просвітянські осередки міста та повіту і до будівництва пам'ятника Тарасу Шевченку в нашому місті, сторіччя з дня відкриття якого, не

сумніваємося, буде урочисто вшановано не лише в на Роменщині, але й всією громадськістю України. «Просвіті» утворила комісію з будівництва пам'ятника великому Кобзарю і міська управа саме їй доручила вести всю організаційну роботу. І просвітяни з честю справилися з цією роботою. Пам'ятник Шевченку по сьогодні є одною з найкращих і найвагоміших мистецьких скарбів нашого краю [1].

У Ромнах Бюро повітової спілки «Просвіт» відкрило художню майстерню, запозичивши кошти на цю справу у споживчому товаристві. За 1920 рік майстерня виконала замовлення 26 сільських «Просвіт» і шкіл щодо їх художнього оформлення [1, 132].

У 1919-1920 роках в Ромні виходив журнал «Просвітянин», згодом «Просвітянин-кооператор», котрий висвітлював роботу просвітянських осередків і місцевих кооперативних організацій, поширював кращий досвід в роботі «Просвіт», вказував на недоліки тощо.

З перших днів свого існування роменські просвітяни плідно співпрацювали з органами Центральної Ради, пізніше з гетьманською адміністрацією, з кооперативними організаціями, прагнули до взаєморозуміння і спільної праці на ниві розбудови української освіти і культури з владними структурами, що утворилися в нашому краї після встановлення радянської влади. Нова влада також змушена була визнавати велику роль «Просвіт» в розбудові культури і освіти в краї. На початку 20-х років ХХ століття радянські органи активно використовували досвід культурно-просвітницької роботи, набутий просвітянськими осередками для втілення своєї політики «українізації», яка почалася на Україні ще за часів Української Народної Республіки. Разом з тим більшовики бачили в культурно-освітній роботі перш за все знаряддя будівництва соціалізму і підходили до реалізації її завдань виключно з класових позицій, що не завжди співпадало з позицією багатьох членів «Просвіти». Маємо багато прикладів і в історії Роменської «Просвіти», коли влада вступала в конфлікт із просвітянами, намагалася перетягти їх на свій бік, чинила всілякі

перешкоди, а в тогочасних газетах раз у раз з'являлися критичні матеріали про «Просвіту»

Цікаво відзначити, що коли Шевченків «Заповіт», жовто-блакитні прапори і «Ще не вмерла Україна» мирно уживалися в 1917-1918 роках із «Інтернаціоналом» і червоними стягами, то вже в 1919-1920 роках, під тиском нових обставин, потроху почали зникати із масових заходів...

Вже з перших років по встановленню радянської влади, попри співпрацю почалася критика, а то й просто нападки на «Просвіту». І чи не вперше це проявилось в реакції на роботу режисерських курсів, відкритих при "Просвіті" і фінансованих повітовим відділом народної освіти весною 1920 року [4].

Зокрема, в статті «Про просвітянські курси», опублікованій в газеті «Вісті Роменського в.-революційного комітету», його автор зазначав: «осмілюсь казати, що такі курси є засіб розповсюдження шовінізму взагалі і петлюрівщини в данім разі. (Робиться це по оприділеному плані, чи случайно для нас однаково, але це робиться)».

Цей лист викликав цілу дискусію в газеті. На захист курсів виступили Бюро товариств «Просвіта», слухачі режисерських курсів, які готували спеціалістів для сільських драматичних колективів. Цей лист став знаковим, з часом обвинувачень в усіх гріхах, а найперше в українському буржуазному націоналізмі ставало все більше.

У 1923-1924 роках «Просвіти» на Роменщині припиняють свою активну роботу, реорганізують в «Селянські будинки», роблять все можливо, щоб применшити, а з часом і забути на багато десятиліть її величезний вклад в розвиток української національної культури і освіти. На жаль, радянська влада не лише не оцінила і не підтримала «Просвіту», але й стала чинити їй постійно різноманітні перешкоди, робила все можливе, щоб навіть пам'ять про неї стерти. Хоч про багатьох просвітян на середину тридцятих років минулого століття все ж згадали – і саме перебування в «Просвіті» їм часто ставили за вину...

Сьогодні, оглядаючись на пройдений «Просвітою» шлях, ми можемо з упевненістю сказати, що це був шлях боротьби за відродження і утвердження

української культури, її національних цінностей і здобутків, це був шлях оборони України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діброва Григорій. Увічнення пам'яті Кобзаря // Вісті Роменщини. – 2005. - № 20-21. – 5 березня.]
2. ДОСА, ФР-5810, оп. 1, спр. 27, арк. 8.]
3. ДОСА-ФР-5810, оп. 1, спр.27, арк. 20.)
4. Культурно-просветительное дело // Известия Роменского в.-революционного комитета. – 1920. - № 41. – 31 января]
5. Лист-подяка «Просвіті» і Українській радянській трупі при ній від делегатів другого повітового з'їзду вчителів // Голос селянина. – 1920. - № 217. – 7 вересня.]
6. Народное слово. – 1918. – 12 травня]
7. Народное слово. – 1918. – 26 червня]
8. Наша спілка. – 1917. - № 76. – 3 грудня.
9. Нове товариство «Просвіта» // Известия Роменского в.-революционного комитета. – 1920. – № 42. – 1 лютого.
10. Просвітянин. З життя Могильського Т-ва «Просвіта» // Просвітянин-кооператор. – 1919. - № 9-10-11. – С. 26.
11. Протасівка, Роменського повіту // Народное слово. – 1918. - № 33. – 30 травня.
12. Фарина Сергій. Діяльність «Просвіт» на Полтавщині в перші роки Радянської влади / Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917-1920 рр.) Матеріали конференції 25 травня 1995 року. – Полтава, 1995. – С. 132.

Драновська Світлана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарної освіти
КЗ «Сумський ОШПО»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ»

Українська революція 1917-1921 рр. розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917 р. Основним її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності.

Сформована тоді ідея державної незалежності стала визначальною для українського визвольного руху. Розбудовою Української Народної Республіки, Української Держави, Західно-Української Народної Республіки українці довели здатність і спроможність національного державотворення. Сьогоднішня Україна є спадкоємицею державницьких традицій, закладених революцією 1917-1921 років [4].

У цьому контексті, інтегрований курс «Історія: Україна і світ» для 10-11 класів, який буде чинний у 2018-2019 навчальному році включає Розділ 2. «Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція». Зміст даного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, які (для полегшення планування навчальної діяльності) згруповані в змістові блоки. На думку авторів програми – це сприятиме баченню суспільних явищ у конкретно-історичних умовах, переосмисленню минулого в світлі нових фактів і викликів суспільного розвитку, вмінню інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного та політичного простору, здатності дотримуватися принципів демократії і розуміти їхню цінність у сучасному світі, виявляти стійкість до маніпуляції свідомістю навколо історії [3].

«Розділ 2» у програмі складається із шести тематичних блоків, в яких переплітаються події Української революції із світовими подіями на той період. Розглянемо ці тематичні блоки.

1. Російська революція 1917 року. Падіння монархії в Росії. Тимчасовий уряд: склад і політика. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Володимир Ульянов (Ленін). Жовтневий переворот. Війна між «червоними» й «білими». Розпад Російської імперії. Проголошення державної незалежності Польщі та Фінляндії.
2. Українська революція: від автономії до незалежності. Причини та рушійні сили Української революції 1917-1921 рр. Українська Центральна Рада і Генеральний Секретаріат. Михайло Грушевський і Володимир Винниченко. Універсали Центральної Ради: від автономії до самостійності. Боротьба політичних організацій за вплив на армію та населення. Формування українського війська: здобутки і прорахунки. Перша російсько-українська війна. Кримськотатарський національний рух. Конституція Української Народної Республіки (УНР).
3. Українська революція: національний і соціальний аспекти. Українська Держава. Павло Скоропадський. Антигетьманська опозиція. Утворення Директорії. Відновлення УНР. Симон Петлюра. Друга російсько-українська війна та окупація УНР більшовиками й білогвардійцями. Політика «воєнного комунізму». Отаманщина. Нестор Махно. Холодноярська республіка. Зимові походи Армії УНР.
4. Революції в Центральній Європі. Крах монархічних режимів у Центральних державах. Розпад Габсбурзької монархії. Національні революції в Чехословаччині й Угорщині. Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців.
5. Проголошення Західно-Української Народної Республіки. Українсько-польські відносини. Утворення Української Національної Ради. «Листопадовий зрив» і проголошення Західно-Української Народної Республіки. Євген Петрушевич. Польсько-українська війна. Акт Злуки УНР і

ЗУНР. «Трикутник смерті» й Варшавська угода 1920 р.: здобутки і втрати українців. Юзеф Пілсудський.

6. Українська державність та питання національних меншин. Міжнародні відносини на теренах України. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Національна політика гетьманського уряду і Директорії. Питання національних меншин у ЗУНР [3].

На нашу думку, актуально і доречно розглядати Українську революцію 1917-1921 рр. в контекстів світових подій, так як учні зможуть встановлювати хронологічну послідовність і синхронність революційних подій у Центрально-Східній Європі в 1917-1923 рр.; описувати геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни та перебіг збройної боротьби за збереження української державності; порівнювати внутрішню і зовнішню політику урядів УНР; характеризувати ставлення національних меншин в Україні до української державності та стратегію боротьби більшовиків за владу і за відновлення Росії в імперських кордонах; встановлювати причини і наслідки Української революції і боротьби українців за збереження національної держави, російсько-українських воєн, польсько-української війни, української отаманщини.

Разом з тим, у процесі вивчення вищезазначених питань, учні оволодіють предметними компетентностями, в результаті яких зможуть висловлювати аргументовані судження про політичну діяльність В.Винниченка, М. Грушевського, М. Міхновського, С. Петлюри, Є. Петрушевича, П. Скоропадського, Н. Махна, Ю. Пілсудського, В. Ульянова (Леніна); давати історичну оцінку їх політичній діяльності; систематизувати і узагальнювати матеріал з даної теми.

До того ж, програма інтегрованого курсу містить перелік орієнтовних тем для практичних занять та теми для написання есе: «Стратегія і тактика боротьби Української Центральної Ради за створення національної демократичної держави (на основі аналізу універсалів і конституційних актів)», «Українська державність і питання національних меншин (на основі аналізу універсалів УЦР і конституційних актів українських держав)» та «Жовтневі події 1917 року в

Росії: державний переворот чи соціалістична революція»? Практичні заняття дозволять школярам сформувати предметні компетентності на основі раніше отриманих знань, розв'язувати пізнавальні задачі, представляти результати своєї творчої діяльності у вивченні історичного минулого нашої держави.

У цьому контексті, український історик І. Гирич вважає, що головною подією першої половини ХХ ст. для національної історії має залишатися проблематика Української революції 1917-1921 рр. Крім того, науковець наголошує, що більше уваги варто приділяти моделям української державності, що їх сповідували різні політичні сили й партії. Поразка українців у визвольних змаганнях сталася внаслідок зовнішньої агресії Червоної Росії та відродженої Польщі, Угорщини й Румунії. Отже, становище завойованої нації тривало для України до 1990-х рр., що і було головним гальмівним чинником для її громадсько-культурного розвитку [1, с. 63].

На нашу думку, важливу роль у вивченні такого дискусійного питання відіграють міжпредметні зв'язки. Так, курс «Громадянська освіта» (10 клас) містить Розділ: «Людина в соціокультурному просторі», де школярі вивчають тему: «Конфлікти». У процесі вивчення теми учні намагаються критично оцінювати причини зародження конфліктів, аналізують шляхи подолання конфліктних ситуацій; формують навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних питань [3].

Видатний український політичний діяч 1917-1921 рр. Сергій Єфремов вважає, що модернізована українська школа може дати більше результатів для політичної автономії, ніж сотні найкращих демагогічних трактатів [2]. Підтримуючи цю тезу необхідно зазначити, що молодь, яка сьогодні навчається в Новій українській школі зможе дати міцний і рішучий опір сучасній ситуації, яка склалася в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гирич І. Історія України нового часу в сучасній шкільній освіті. / І. Гирич – К.: ВД Стилос, 2009. – 64 с.

2. Методичні рекомендації до 100-річчя Української революції 1917-1921 років [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/metodichni-rekomendatsii-do-100-richchya-ukrainskoi-revoljutsii-1917-1921-rokiv>. – Заголовок з екрану.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія: Україна і світ 10-11 класи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>. – Заголовок з екрану.
4. Указ президента України №17/2016 Про заходи відзначення 100-річчя подій Української революції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>. – Заголовок з екрану.

Дудченко Віра Миколаївна,
учитель української мови та літератури
Вільшанської ЗОШ I-III ступенів
Вільшанської сільської ради
Недригайлівського району Сумської області

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ СУМЩИНИ

Сьогодні, як ніколи, усім нам, а особливо молоді, потрібна правда і пам'ять про ті історичні події, про покоління тих людей, які чесно і до кінця виконали свій громадський обов'язок, захищаючи нашу землю від ворогів, винесли на своїх плечах тягар визвольного лихоліття, виростили дітей і внуків – громадян незалежної України.

Метою вивчення української літератури в школі є підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, духовному збагаченню, виховання національно свідомого громадянина держави.

Великі події років Національної Революції і Визвольних Змагань дали сильний поштовх для розвитку української національної культури, зокрема красного письменства. Однак обставини війни 1917-1921 рр., з постійними змінами влади, матеріальним занепадом, а далі й голодом 1921 р., не сприяли розгортанню літературної роботи, що відповідала б пробудженню до самостійного життя нації. Під кінець війни значна частина найвидатніших представників передреволюційної генерації в українській літературі була вже за кордоном. Ті, хто лишився на батьківщині, П. Капельгородський, подіями були відштовхнуті від творчої праці в нових умовах, і лише пізніше почасти активізувалися, однак творчий потенціал був «пошкоджений». У літературу входить молоде покоління.

Літературне життя в роки революції зосереджувалося переважно навколо нечисленних журналів, як «Літературно-науковий вісник», «Шлях», «Книгар», «Мистецтво». Українська література завжди була щільно пов'язана з національним буттям народу. Особливо міцними стають ці зв'язки в революційну чи переходову добу, коли падають прогнилі підвалини старих суспільних структур і між новим і старим точиться боротьба не на життя, а на смерть. Тоді гостро постають проблеми гуманізму, самого сенсу життя людини, свободи, прогресу і справедливості. Такими були перші три десятиліття ХХ століття. У пореволюційні роки культура українського народу відзначається небаченим суцвіттям мистецьких талантів і силою художніх відкриттів. Відбувається справжній переворот в естетичній свідомості й художній культурі. Він був масштабним і по-своєму радикальним, витворивши нові засади й структури художнього мислення, нову систему напрямів, стилів. Українська література стає модерною за змістом і формами, розвивається під гаслами духовного оновлення й національного відродження.

Проходив інтенсивний процес тематичного оновлення лірики і її жанрових форм. Передусім поети зосереджують увагу на героїко-романтичному оспівуванні української національної революції, на внутрішніх процесах народження нової людини, свідомого українця, захисника незалежної вітчизни.

Таким співцем став П. Капельгородський. Він іде по рівнинах історії, як серед могил. Навіть пейзажна лірика, така традиційна для української поезії, зазнає оновлення, осмислюючи тему «людина і природа». Вона наповнюється натурфілософськими й космогонічними мотивами. Своєрідною музичністю лірики даного періоду є загострена інтонаційність. Поезія, як і музика, чутлива до найтонших душевних порухів, та вона предметніша й чутливіша у змалюванні конкретної картини – епічної чи ліричної. Поезія має свою музичність, як і музика свою поетичність.

Передусім поети зосереджують увагу на героїко-романтичному оспівуванні української національної революції, на внутрішніх процесах народження нової особистості, свідомого українця, захисника незалежної Вітчизни. Спираючись на традиції української та європейської поезії, митці порушували вічні теми свободи й неволі, життя і смерті, людини і всесвіту, особи й колективу.

Вагомий внесок у розкриття даної теми вніс наш земляк П. Капельгородський, який у 1938 році, заповнюючи «Анкету письменника», розповів про намір у 3-4 романах показати громадянську війну в Україні, розпочавши трилогію романом «Оборона Полтави» і закінчивши її «Перекопом». Роман «Оборона Полтави» пролежав в архіві понад 40 років і побачив світ у 1977. Його поетичне слово гартувало, закликало.

На Кубані у м. Успенську створює училище, яке стає центром революційної боротьби, де збиралася місцева прогресивна інтелігенція. В училищі зберігалася революційна нелегальна література, гектограф, на якому друкувались відозви, революційні вірші, зберігались також динаміт, бомби на випадок нападу чорносотенців. Причиною арешту П.Капельгородського була не тільки активна його участь у революційній боротьбі, але і його літературна діяльність. У 1907 році в Києві виходить збірка поезії Капельгородського «Відгуки життя». У 1908 року у збірці поезії «З неволі» публікується його найкращий вірш «Не стріляй», спрямований проти гнітючої атмосфери, масових репресій, страт, чорносотенних погромів, військово - польових судів.

Під час суду у місті проходили демонстрації, мітинги на захист підсудних. На суді Капельгородського звинувачували у тому, що він у 1906-1908 роках закликав селян до збройного повстання. Нагадали йому і вірш «Не стріляй», направлений проти царизму. Творчість письменника Пилипа Капельгородського цінили його сучасники. Сергій Єфремов в своїй «Історії українського письменства» писав: «Капельгородський Пилип, поет і повістяр, у своїх творах виводив далі нитку кращих традицій українського письменства. Оповідання, а надто поезії його, на громадські теми переважно, перейняті наскрізь бадьорим настроєм борця – це справді «відгуки життя», як назвав він збірку своїх поезій, в яких чимало знайдемо образів і картин з українського побуту та природи і разом одгуків на сучасні мотиви».

Працюючи на уроках літератури рідного краю над творчістю П. Капельгородського, намагаюся допомогти усвідомити учням мотиви і теми його творів. Прийшовши в літературу на зламі епох, він почав писати вірші ще з шкільної лави (1900), але за початок своєї літературної діяльності вважав грозовий 1905 рік - час виходу в світ альманаху тогочасних початківців "Перша ластівка". Вже в 1907 році побачила світ і друкована збірка поезій "Відгуки життя", до якої ввійшли вірші, переклади.

Твори Пилипа Йосиповича будуть жити в пам'яті поколінь, як і образ славного українського письменника, вірного сина своєї Вітчизни. Добрим другом, цікавим оповідачем входять у наші домівки книги письменника-земляка. Вдячні земляки гідно вшановують пам'ять про славного сина рідної землі. У селі Городище — на батьківщині П.Й. Капельгородського відкрито меморіальну дошку, а в селі Деркачівка - кімнату-музей, де в свій час він жив і працював.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петраш О. Подвижники української ідеї: літературознавче дослідження. – Тернопіль, 1996.
2. Україна Incognita. За загальною редакцією О. Івшиної. Вид-во ПрАТ «Українська прес – група». – К. – 2013. – 397 с.

Єпик Лариса Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри історії України Сумського державного
педагогічного університету імені А.С.Макаренка

УКРАЇНІЗАЦІЯ ОСВІТИ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.: НАПРЯМИ ТА ДОСЯГНЕННЯ

У період вшанування 100-річниці Української революції 1917-1921рр., українські політики, історики, політологи, представники різних політичних партій і рухів, державні діячі наголошують на необхідності прискіпливого вивчення досвіду УНР у різних галузях реформування української економіки та культури. Особливу цінність в сучасних умовах розбудови незалежної України має історичний досвід діяльності Центральної Ради в галузі освіти та науки. Незважаючи на складну внутрішньополітичну ситуацію, невизначене міжнародне становище, Центральна Рада зробила цінний внесок в законодавче забезпечення та реалізацію програм розвитку освіти і науки, особливо у питаннях українізації освіти [5, с.3].

Із перших днів свого існування Центральна Рада закладала підвалини для створення нової національної школи.

6 квітня 1917 р. у Києві відбувся Перший Всеукраїнський учительський з'їзд, на який зібралося практично 500 делегатів із усіх губерній України. З'їзд наголосив на необхідності українізації середньої та вищої школи, найшвидшу підготовку україномовних педагогів, необхідності створення при Київському університеті і на початкових курсах при шкільних округах кафедр українознавства та української мови. Із цього моменту у вчительських семінаріях, у вищих навчальних закладах запропоновувалося вивчення української мови, української літератури, географії та історії України. У російських школах і у школах для національних меншин вводилось також загальне вивчення української мови та інших українознавчих предметів [1, с.67]. Збори запропонували Центральній Раді заснувати Головну українську шкільну раду, як керівний орган у справах освіти.

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд, що відбувся 28-30 липня (10-12 серпня) 1917р. в Києві проголосив широку програму створення національної системи освіти і виховання молодого покоління. Так, у резолюції з'їзду було підкреслено, що всі громадяни мають право на безоплатну нижчу, середню і вищу освіту із забезпеченням учнів підручниками, одягом, продуктами харчування і т.і. [1, с.79] .

Протягом травня-липня 1917 р. в Україні розпочинається і триває процес переведення російських шкіл на українську мову навчання та фундація нових україномовних навчальних закладів [1, с.85].

У цей період тільки у великих промислових містах і губернських центрах (Полтава, Харків, Чернігів, Херсон та ін.) було відкрито більше 40 українських гімназій, сотні початкових та середніх шкіл були створені і в інших містах та селах України. У Києві із 60 шкіл, у яких навчання проводилося російською, єврейською, польською та німецькою мовами, 15 шкіл було переведено на українську мову викладання всіх предметів [2, с.11].

Українізація початкової і середньої школи активізувалася після оголошення Українською Центральною Радою I та II універсалів (червень - липень 1917 р.), заснування Генерального секретарства у справах народної освіти і прийняттям V сесією Центральної Ради рішення про створення Всеукраїнської шкільної ради із наданням їй функції координатора перетворень у всій системі освіти. Згідно цього рішення губернські та повітові шкільні округи, які підпорядковувалися Тимчасовому урядові і проводили проросійську політику, перетворювалися на комісаріати Центральної Ради із питань освіти, на які покладалася функція контролю щодо виконання постанов стосовно національної школи. Успішному реформуванню школи Україні забракло вчителів, у деяких регіонах їх не було зовсім [4, с.41].

Задля остаточного вирішення цього нагального питання ще навесні 1917 р. у губернських і повітових центрах, інших містах України почали відкриватися спеціальні курси для підготовки учителів. Дещо пізніше до цієї справи стали залучати викладачів українських гімназій, кафедр педагогічних інститутів і

університетів, новоствореної Педагогічної академії, товариства «Просвіта» тощо [4, с.43].

На виконання законів Української Центральної Ради, завдяки рішенням Генерального Секретаріату, були закладені надійні фундаментальні засади української національної школи. Таким чином, із березня до серпня 1917р. тільки на Київщині було засновано 18 українських гімназій, на Полтавщині - 16, на Поділлі - 5, а загалом було відкрито 53 українські середні школи. Як зазначав український історик - емігрант І.Нагаєвський, «це був дуже успішний початок, він, безсумнівно, свідчить про велику любов українського народу до своєї рідної культури» [6, с.411].

Пильну увагу під час реформування національної освіти Українська Центральна Рада приділяла проблемі українізації вищої освіти. Відомо, що українізація охопила практично усі сфери суспільного життя країни: армію, культуру, в тому числі й освіту, і стала особливим показником внутрішньо політичного розвитку України. Через те, що переважна більшість вищих навчальних закладів проводила викладання на змішаній мові, то задля реального вирішення «мовного» питання запроваджувалося відкриття кафедр історії України, української мови і літератури, українського права, історії української науки та етнографії. Г. Грабовська наголошує, що керівники російськомовних навчальних вищих закладів в Україні, перш за все університетів, не бажали реалізувати українські ідеї [3, с.96].

Найшвидше і, практично, без особливих зусиль впровадження української мови у навчання проходило у початкових і середніх школах, що дійсно підтримувалося національно свідомою частиною населення і учителів [5, с.8].

Недвозначною була ситуація у вищих навчальних закладах, де великий опір українізації навчального процесу надавали самі викладачі та батьки учнів, що показувало реальний стан речей, який існував у сфері культурної політики в Україні як спадок 250-річного російського панування, русифікаторської і асимілятивної політики стосовно українського населення. У вищих українських навчальних закладах, крім чотирьох кафедр українознавства, які дозволив

Тимчасовий уряд, Перший Всеукраїнський учительський з'їзд зазначив за потрібне із нового навчального року відкрити ще, як мінімум, дві аналогічні кафедри: історії українського мистецтва і історії української етнографії [6, с.49].

Аналіз літератури із досліджуваної проблеми доводить, що Українській Центральній Раді на початковому етапі не вдалося докорінно змінити адміністративні принципи діяльності загальноосвітньої школи, тому що зміни прямо залежали від політичної та економічної ситуації УНР. Тим не менше, урядові структури приділяли належну увагу створенню програм всенародного навчання, тому процес організації і роботи системи загальної освіти супроводжувався постійним і неухильним зростанням кількості шкіл. Створювалася, перш за все, українська народна середня школа, українські гімназії відкривалися на базі молодших або старших класів, які проголошувалися середньоосвітніми безстановими закладами. Загалом Міністерство Народної освіти УЦР зробило суттєві кроки до налагодження системи національної української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Н. В. Становлення національної системи освіти в Україні (1917-1920 рр.) / Н. В. Агафонова. – О. : Принт Мастер, 2002. – 206 с.
2. Богуславська В. Г. Народна освіта в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр. / В. Г. Богуславська. – Донецьк : ДНУ 2001. – 190 с.
3. Грабовська Г. Методологічні та теоретичні аспекти дослідження правового забезпечення функціонування освіти України в 1917-1921 рр. / Г. Грабовська // Держава і право. – 2007. – Вип. 37. – С. 92-98.
4. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С.Грабовський, С. Ставрояні, А. Шкляр. – К. : Генеза, 1995. – 608 с.
5. Нестуля С. І. Роль наукової та творчої інтелігенції в становленні Всеукраїнського Археологічного комітету (1917 – початок 30-х років) / С.І.Нестуля. – Запоріжжя : Дике Поле, 1998. – 17 с.
6. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні / С. О. Сірополко ; ред. Ю. Вільчинський, Л. Масенко. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.

Железна Тетяна Миколаївна,
учитель вищої кваліфікаційної категорії,
старший учитель комунальної установи
Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №12
ім. Б. Берестовського, м.Суми, Сумської області

ФАТАЛЬНА НЕВІДПОВІДНІСТЬ ІДЕАЛУ ОСОБИСТОСТІ ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ СПІЛЬНОТИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ ПЕРІОДУ 1917-1921 РР.

1917-1921 рр. – це складний і суперечливий період розвитку державності, освіти й культури в Україні, це роки української національно-визвольної революції, суверенітету й незалежності Української Народної Республіки, чотирьох її Універсалів. Це період, коли, з одного боку, починає своє відродження рідна мова, культура, та, з другого боку, час хаосу, анархії, жорстокої міжособної боротьби, громадянської війни.

Упродовж цього періоду три українських уряди керували країною. За доби Центральної Ради (із 7 березня 1917 р.) та Гетьманського уряду (із 29 квітня 1918 року) було досягнуто важливих результатів у культурно-освітній роботі. За часів же Директорії (з 14 грудня 1918 р.) жорстока громадянська війна досягла свого апогею: у 1919 р. шість різних армій (українська, більшовицька, білогвардійська, польська, Антанти, анархістів) вели бойові дії в Україні.

У цей час працюють і класики української літератури – І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, і молоді письменники – В.Винниченко, О.Олесь, В.Стефаник; корифеї українського театру М.Кропивницький, М.Старицький, М.Садовський, М.Заньковецька; композитори М.Лисенко, К.Стеценко, С.Людкевич, О.Кошиць; художники В.Кричевський, Г.Нарбут, М.Бойчук.

Українська культура початку ХХ ст. розвивалася в руслі загальносвітових тенденцій. Серед майстрів культури були й гарячі прихильники нової влади, і аполітичні люди, і противники більшовизму, які в розвитку національної культури вбачали певну альтернативу незалежності, що не здійснилася.

Українська література збагатилася багатьма новими іменами. Письменники й поети тієї доби були безпосередніми учасниками подій. Життя деяких з них обірвалося раніше, ніж встиг розквітнути їх талант.

Негативне ставлення до радянської влади, до її політики спричинило значну еміграцію діячів літератури і мистецтва (В.Винниченка, С.Черкасенка, Т.Шаповала, Д.Донцова, М.Садовського, О.Олеся).

Олександр Олесь (Кандиба) вважається одним із найяскравіших українських поетів ХХ ст. Він народився на Сумщині, здобув вищу освіту й працював у Харківському земстві лікарем. Входив до редколегії безпартійних газет «Відродження», «Трибуна» та журналу «Літературно-науковий вісник». У статті «Політика самостійності»(1919) він писав: „ ... можна сказати одно: Україна не стоїть на твердих ногах, а крутиться в повітрі і кидається встряти то в один, то в другий бік, в кожную хвилину готова то підвестись на височінь, то впасти на землю і розбитись. Експерименти не тільки можна, а й слід робити, але не завжди, а особливо над живим народним організмом, обезкровленим війною і революцією. Спроба може кінчитися фатально. А особливо, коли єсть час почекати, приглянутись, повчитись в інших експериментаторів. Тисячоліття ждали, хай же стане терпіння ще подождати рік, другий ...” Крім того, О. Кандиба брав активну участь в утвердженні України як держави. Він був дивізійним ветеринарним лікарем 1-ї дивізії Січових Стрільців (1918-1919) [6]. На початку лютого 1919 р. розпочалася нетривала дипломатична діяльність поета: разом з військами Директорії дійшов до західного кордону [1].

У часи двох революцій О. Олесь своєю політичною лірикою піднісся до місії українського Тиртея, а ще «пророка вогняного», який мав будити зі сну та запалювати серця своїх земляків на повалення самодержавства й будівництво омріяного храму Волі. Наповнюючи свою поезію високою температурою патріотичних, часом вулканічних почуттів, він став співцем відродження покривженого поневоленого краю, людини та її вільного рідного слова [5].

У творчості О.Олеся виявляється характерна для української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. естетизація визвольної боротьби. Звільнення від рабської

свідомості, боротьба «за волю, за життя» для поета-неоромантика набувають естетичної цінності («Яка краса: відродження країни!..»). Утверджується краса громадянського почуття, жертвовного подвигу [3]. Неоромантичне утвердження свободи – провідна духовна цінність поезії О.Олеся.

Олександр Олесь вітав лютневу революцію в Російській імперії, мріяв боротися за волю. У цей час він оспівує й оплакує революцію, боляче переживаючи її поразку. У 1917 році поет пише вірш «Лебідь». Образ лебедя уособлює постать митця й вождя, який намагається розбудити суспільство – зграю лебедів, що спить, не чуючи поклику свого товариша прокинутися й полинути «небом в золоті краї». І тільки вранці всі побачили, серед якого гнилого повітря й води вони живуть, піднялися на крила й полинули в щасливий край, залишивши білого лебедя помирати на самоті. Головна ідея твору – прославлення жертвності героїв, борців за свободу України, осуд рабської покори долі, пасивності. Водночас розкривається тема непорозуміння між співцем і сонною масою, яку втілює «згряя» [10].

Хворобливість і страждання від недосконалості земного світу увиразнює життєву позицію олесівського героя в образі лебедя, неспроможного внутрішньо змиритися з бездуховністю суспільства (лебединою зграєю), обираючи, замість сірої буденщини, представленою топосною категорією "болото", вищу сферу буття, у якому панує світло краси та гармонії [8]. Лебединий спів поета "про озера сині", "про красу степів", "про велике сонце, про вітри і хмари" віддзеркалює свідомо обраний ним шлях вільної людини, яка жертвує життям заради звільнення свого народу від нав'язливої рабської психології й покори: «Закричав від муки, вдарився об камінь, Зранив собі груди, крила поламав...»

Пісню лебедя в його "передсмертну останню годину" як спів несправджених поетових мрій про щастя та волю на теренах української землі спостерігаємо у вірші "То не лебідь на озері пісню співав" О. Олеся. Внутрішній голос розпачу й помсти митця, стомленого від боротьби, визначає трагічну настроєву гаму почуттів, зруйнованою душевним неспокоєм та муками за

насильство, гріховне пролиття крові, червоний колір якої символізує ворожнечу, помсту, війну та агресивність.

Поетичний твір "Прилети, мій лебідь білий" українського митця репрезентував образ білого лебедя як символу надії, що сконцентрував у собі незгасну поетову віру в досягненні омріяної волі та щастя.

Поява нового типу ліричного героя продукувала нову концепцію поезій Олександра Олеся, вибудовувала цілісну картину світу у творах митця: нова форма, новий високоемоційний ліричний герой, прагнення підготувати народ до реальних шляхів виходу з революційного процесу [2]. Позитивний ліричний герой Олександра Олеся – людина активна й діяльна, здатна на оновлення суспільства. Ліричний герой поезії Олександра Олеся сповнений віри в духовні й революційні сили українського народу.

Олександр Олесь свято вірив у відродження нації. Пізніше, перебуваючи в еміграції, він напише: «Я глибоко вірю, що наша нація, як яблука в березні. Сіють сніги, б'ють морози, ламається гілля під кригою, а бруньки налились по вінця і ледве витримують животрепетну силу. Засяє сонце, прийдуть декілька теплих днів, і яблуня зацвіте рожевим цвітом. Я в це вірю, і тому хочеться жити» [4].

Четвертого лютого 1919 року через київську газету «Трибуна», у якій працював літературним редактором, О.Олесь повідомив про свій намір виїхати за кордон, хоча й висловлював при цьому сумнів щодо остаточного рішення. І все ж у холодний лютневий день із дипломатичним паспортом Української Народної Республіки він вирушив до Будапешта. Сорокалітньому поету вдалося досить швидко завоювати визнання громадськості. Напевно, на якусь мить згадався йому Київ 1909-го, коли вперше після читання віршів в Українському клубі захоплена молодь винесла його на руках, або ж один із урочистих вечорів 1918-го, де О.Олеся було названо найбільшим поетом України. Проте такі приємно-радісні хвилини спогадів витіснялися роздумами про гнітючу ситуацію останніх місяців перебування в Києві – розруху, постійну зміну влади... Чимало душевних потрясінь довелося пережити митцю через розстріли знайомих і близьких, зокрема, брата дружини. На очах в О.Олеся загинув товариш

К.Хороманський, який писав музику до його шостої збірки «На хвилях», тоді ж розсипався і її первісний текст... Отож, із сумним настроєм залишав він Київ, залишав із надією на швидке повернення, бо ж у Пущі-Водиці зосталася дружина із сином Олегом, які «терплять тихо голодні муки», у Сумах – мама, а ще десь – сестри, які «безсилі руки простягти». Не знав тоді митець, що прощається назавжди із пробудженою в національно-визвольних змаганнях матір'ю-Україною... Не знав, що розпочинається для нього новий 25-літній період еміграційної творчості, який згодом на батьківщині зазнає стільки перекручень, кривотлумачень, навішування ярликів...

Детальніше обставини виїзду за кордон, про розпорядження уряду УНР та особистий наказ М. Грушевського покинути Київ було описано в листі О.Олеся (орієнтовно 1921 р.) до тогочасного посла УНР у Чехії Романа Смаль-Стоцького. Письменник пояснює, що дуже поспішно збирався в дорогу, переймався долею родини, яку залишив в Україні без жодної матеріальної підтримки, бо дійсно не знав куди та на який термін виїздить: «Лише в Вінниці я довідався від б[увшого] пр[ем'єр]-мін[істра] В. Чеховського, що я давно вже призначений на посаду аташе в Будапешті». На той час центром осідку Директорії УНР була Вінниця [1].

Про переїзд до Відня залишив спогади М. Галаган: «Кілька днів перед переворотом в Угорщині 21 березня, коли була проголошена «диктатура пролетаріату», О. Олесь виїхав до Відня і вже звідти до нас не повернувся, хоч я запевняв, що жодна небезпека йому не загрожує з боку нової влади. Видно, що О. Олесеви було досить і свого «рідного» большевизму і не було охоти пізнати ще й «заграничний» [1].

З 1924 р. працював у Празі, де прожив останні 20 років життя.

Твори О.Олеся відзначаються глибоким патріотизмом і довершеністю поетичної форми. Багато віршів покладені на музику. "Найбільшим з нині живучих поетів на Україні" називав його у 20-ті роки Михайло Грушевський. Талант поета увібрав у себе могутній творчий дух українського народу, його слова наповнені пахощами трав та солов'їними піснями рідної Сумщини. Ми

пишаємося, що з цього краю, з батьківського гніздечка, що на Білопільщині, вилетів такий могутній птах – видатний поет, який проніс у своєму серці крізь усе життя незламну й нескорену любов до Батьківщини.

Світлий образ Олександра Олеся постає перед нами крізь серпанок років щоразу, коли ми торкаємося струн його душі – поетичних рядків, пофарбованих червоними й чорними кольорами, де тісно переплітаються журба і радість, щастя і горе, кохання і розлука. Проникливі щирі очі поета, здається, заглядають кожному читачеві в саму душу, кличуть до гармонії, краси та ніжності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко В. Уродженці Сумщини – учасники революції 1917-1921рр. // Поет і дипломат (Олександр Олесь). – Суми: ВВП «Мрія», 2016. – С.81-89.
2. Завалій Лариса. Концепція ліричного героя у творах Олександра Олеся доеміграційного періоду. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2011. – Вип. 16. – С. 107-109.
3. Камінчук О. Неоромантик, символіст чи романтик. // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 46-49.
4. Лисенко Н. «Для мене довгих літ нема, але пісень... пісень без краю?» (з останніх записників О.Олеся) // Київська старовина. – 1999. – №6. – С. 97-107.
5. Радишевський Р. Журба і радість Олександра Олеся//Олесь О. Поетичні твори: Твори в 2-х т. – К., 1990. – Т.1. – С. 5-47.
6. Рудик С.К., Молдован О.Г. Він був Айболитом (до 130-ї річниці від дня народження Олександра Олеся) // Вісник Сумського державного університету. Серія фізіологія. – 2008. – №2. – С. 155-165.
7. Цуркан І.М. Символіка птахів у творчості Олександра Олеся та європейських символістів.//Філологічні трактати. – 2016. – №3. – С.129-135.

8. Чепелик О. А. Символ лебедя в поезії Олександра Олеся та французьких і російських символістів.// Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови. – 2011. – Вип. 18. – С. 278-285.
9. Програма: Українська література. 10 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень / Укладачі М.Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк, Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М.П.Бондар, О.А. Камінчук, В.І. Цимбалюк. – Київ: Грамота, 2011.
10. Українська література: підручник для 10 класу (профільний рівень) / Г.Ф.Семенюк, М.П.Ткачук, О.В.Слоньовська. – К.: Освіта, 2010. – С.345-347.

Знаменщikov Нікіта Володимирович,
Член гуртка «Юний краєзнавець»
районного краєзнавчого музею,
студент 3 курсу Харківського національного юридичного
університету ім.Я.Мудрого

**ЛЮДИНА З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ -ЗІЛЬБЕРНИК КОСТЯНТИН
ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
ПЕРШИЙ ПОЧЕСНИЙ ГРОМАДЯНИН М.ЛЕБЕДИНА**

Кожна епоха має своїх героїв. Так було завжди і так буде. Змінюються часи, державний устрій, пріоритети, орієнтири, але незмінними залишаються вічні загальнолюдські цінності – працелюбність, мужність, сміливість, відданість своїй справі. Саме ці якості повною мірою були притаманні Констянтину Олександровичу Зільбернику українському лікарю-хірургу єврейського походження, громадському діячу, колезькому раднику, організатору охорони здоров'я у Лебединському повіті, Першому почесному громадянину м. Лебедина. Народився він у місті Ковно (нині – Каунас, Литва) 19.VI (01.VII) 1853 році у родині міщана іудейського

віросповідання – був первістком, старшим сином власника миловарної фабрики, есперантиста Олександра (Сендера) Лейбовича Зільберника.

Навчався на медичному факультеті Харківського імператорського університету, який закінчив у 1878 році. Працював лікарем у місті Лебедин протягом 42 років: із липня 1878 року – городовий лікар 1-ї медичної дільниці Лебединської міської управи, у цьому ж році стає завідувачем Лебединської міської лікарні (городовий лікар м. Лебедина). У 1890 році його обирають членом Лебединської міської управи. Водночас був піклувальником Харківського навчального округу та лікарем Лебединських 4-класного повітового училища (із 1883 р.) і жіночої прогімназії (із липня 1903 р. – гімназії).

У 1884 році Констянтин Олекесандрович, згідно з Указом № 89 Державного Сенату, затверджений у чині титулярного радника, а вже у 1885 році з Указом № 100 Державного Сенату отримав чин колезького асесора за вислугу років. З 1887 року був підвищений у чині до надвірного радника (Указом № 38), а з 1891 року за старанну службу, яка тривала 12 років, був нагороджений орденом «Св. Анны для не христіан установленным».

Указом Державного Сенату (березень 1891) Зільберник став колезьким радником, а в 1892 році затверджений він директором Лебединського повітового піклувального відділення про в'язниці. Як висококваліфікований лікар-хірург Костянтин Олекесандрович поставив собі за мету: працювати на повну силу. Енергійно приступивши до роботи, він невдовзі здобув велику популярність. Він не відмовляв у допомозі нікому. До нього йшли люди з усього Лебединського повіту, бо знали, що людяний, уважний, енергійний і здібний лікар допоможе всім. Блискуче оперував не лише у стаціонарних умовах скромної операційної, а й у селянських хатах при звичайній лампі, яку тримала його помічниця. К. О. Зільберник постійно підвищував свою професійну майстерність. Із цією метою він двічі на рік їздив по навчання до провідних лікарів Франції та Німеччини. Йому першому у повіті у 1886 р. Лебединськими повітовими земськими зборами було надане наукове відрядження за кордон терміном на 9 місяців. У наступні роки він також отримував закордонні відрядження. Девіз

великого лікаря: «Ми повинні дбати про наближення лікарської допомоги до населення і про поліпшення її тут, на місці». Для нього були характерні милосердя, людяність, безкорисливість, всебічна турбота про людей. Він став організатором хірургічної допомоги населенню. Всіляко дбав про медперсонал, навчався сам і вимагав цього від інших. Під керівництвом Зільберника у 1901 р. було закладено фундамент 1-го лікарняного корпусу, у якому і понині міститься хірургічне відділення Лебединської ЦРЛ (центральної районної лікарні). Уже через 2 роки (у 1903 р.)

Лебединська земська хірургічна лікарня вступила у дію. Костянтин Олександрович сам склав проект розміщення палат операційної та інших служб, активно допомагав будівельникам. Сам він був не лише вправним хірургом, а й чудовим терапевтом і окулістом. На той час у медичному закладі налічувалось 20 ліжок, працювали 2 лікарі, 2 фельдшери, 1 акушерка та 14 осіб обслуговуючого персоналу. У 1910 р. К. О. Зільберник мав уже чин колезького радника, який, як відомо, відповідав армійському полковникові. У 1913 р. із нагоди 35-річчя діяльності К. О. Зільберника Лебединська міська дума за «видатну працю на користь населення високоталановитого і гуманного лікаря» уперше за історію Лебединська присвоїла йому звання «Почесного громадянина міста Лебединська», а в хірургічному відділенні Лебединської повітової земської лікарні встановлено його портрет пензля харківського художника І. М. Святенка, який дбайливо зберегли до сьогодні лікарі хірургічного відділення. У тому ж 1913 році у Лебединській повітій лікарні земством було встановлене лікарняне ліжко його імені. Йому вдалося домогтися розвитку у Лебединському повіті мережі медичних закладів, у результаті середня чисельність населення на сільській лікарській дільниці у 1914 році була майже удвічі меншою, ніж у Сумському повіті.

У період I Світової війни він брав активну участь в організації та забезпеченні роботи шпиталів Червоного Хреста. У 1918 році Лебединський повітовий з'їзд земських службовців за рахунок внесків, відраховувати від їхніх зарплат, заснував стипендію ім. К. О. Зільберника у Лебединській жіночій

гімназії. У тому ж 1918 році Зільберник був почесним членом Лебединського культурно-просвітницького товариства любителів красних мистецтв і Спілки земських службовців. Епідемія висипного тифу 1920 році не обминула й м. Лебедин. К. О. Зільберник не шкодував себе у боротьбі із цією небезпечною хворобою і не вберігся. У 24 травня 1920 р. його не стало. У місті Лебедині із цього приводу був оголошений загальноміський траур, який перетворився на повітовий. Виконком Лебединської повітової ради ухвалила надати ім'я лікаря 1-й Радянській лікарні м. Лебедин і визначив довічну пенсію непрацездатним членам його сім'ї. Хоронили улюбленого і самовідданого лікаря усім миром. На єврейському кладовищі, що знаходилося неподалік від Троїцького, було встановлено обеліск із граніту. Восени 1941 р., коли м. Лебедин окупували німецькі війська, вони розгромили і зрівняли із землею єврейське кладовище, а також зняли і знищили лікарняну вівіску з ім'ям К. О. Зільберника.

У 1960-х рр. місцевий краєзнавець Костянтин Дудченко відшукав місце поховання Зільберника. У 1968 р. його прах із почесними було перенесено на Троїцьке кладовище, а над могилою встановлено новий обеліск. У 2018 році в рамках виконання районної Програми з нагоди 140-ї річниці із початку трудової діяльності на Лебединщині, 110-ї річниці від часу відкриття хірургічного відділення та 105- річчя від присвоєння йому Почесного громадянина міста Лебедин на Троїцькому кладовищі був встановлений пам'ятник Констянтину Олександровичу Зільбернику.

За клопотанням медпрацівників і громадськості району із другої половини сімдесятих років ім'я лікаря носить Лебединська ЦРЛ. Про скромного лікаря-трудівника нагадують експонати у Лебединському краєзнавчому музеї, провулок його імені, меморіальна дошка на будівлі хірургічного корпусу Лебединської ЦРЛ. У Лебедині Констянтин Олександрович Зільберник спочатку мав у м. Лебедині 1-поверховий кам'яний будинок на вулиці Нижній Сумській (нині – будинок Лебединського районного управління агропромислового комплексу на вул. Героїв Майдану), а в останні роки життя за проханням родини Капністів, які і побудували такий самий будинок на Майданській площі (нині – будинок

Лебединського міського художнього музею ім. Б. К. Руднева на площі Волі, 17). Був одружений із Ревекою Іллівною. Мав двох доньок: Софію та Ольгу. Дружина і доньки також були іудейського віросповідання. Нещодавно до Лебединського районного краєзнавчого музею надійшли фото родини Зільберник, із особистого архіву Віктора Володимировича Олещенка, із Рівенщини. З них ми дізнаємося про приватне життя цієї унікальної родини.

Все своє життя Константин Олександрович Зільберник віддав служінню своєму народові, своїй другій батьківщині Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лебедин 35 архівних документів і матеріалів. Головний редактор В.К.Мигаль. Х І) арків,1997 . – с.106.
2. Федченко Л. А. До біографії лікарів Лебединського повітового училища . За матеріалами державного архіву Сумської області.
3. Лобінцев В. Хто Ви, Зільберник?. Лебедин прес. – 2010.
4. Ровенська С.М. Лебединщина в іменах. Лебедин, 2014. – с.78.
5. Чернобров И.В. Земский врач К.А.Зильберник – организатор здравоохранения в Лебединском уезде (Сумський історико-архівний журнал. – 2005. – №І. – С. 33-40.

Знаменщикова Валентина Миколаївна,
Провідний науковий співробітник
КЗ Лебединської районної ради районний краєзнавчий музей

УКРАЇНСЬКИЙ МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ СТЕФАН АНДРІЙОВИЧ ТАРАНУШЕНКО ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

В українському мистецтвознавстві великий найфундаментальніший доробок залишив по собі Стефан Андрійович Таранушенко, саме він збагатив

україністику низкою наукових праць, концепції й настанови яких на даний час є визначні .

Народився він в місті Лебедин Сумської області 9 (20) грудня 1889 року у родині цехових Андрія Петровича та Анастасії Василівни (дівоче прізвище Воскобойник). Його мама мріяла вивести сина «в люди», тому він навчався три роки у народному та чотири роки у міському училищах і закінчив середню освіту екстерном у Охтирській класичній гімназії (4-7 класів), заробляючи уроками латинської мови.

Саме в місті Лебедин, вперше побачив він - Миколаївський храм, якому пізніше присвятив свої дослідження. Церква «викликала у мене якісь неясні поривання, нез'ясовну схвильованість» – згадував у передмові до своєї монографії. Відданість своєму краю, рідній Слобожанщині, проходить через низку його наукових праць. За свідченнями Сергія Білоконьського коли він 23 червня 1972 року запропонував Стефану Андрійовичу виправити окремі слова рукопису Нарбута, він відповів: «Дайте Слобожанам писати так, як вони говорять» , мотивуючи це тим , що у розвинених країнах, скажімо у Німеччині, оберігають діалекти, як культурні надбання.

Продовжив своє навчання на словесному відділенні (слов'яно-російському підвідділу) історико-філологічного факультету Харківського університету. Його викладачами були з історії російської літератури – Микола Сумцов, російської історії – Дмитро Багалій, з порівняльного мовознавства – Степан Кульбакін. Саме в університеті набув перших навичок дослідницької роботи. За дипломну роботу «Іконографія українського іконостасу» молодий вчений був удостоєний золотої медалі. «Оцінюючи мою студентську медальну роботу в своїй рецензії, надрукованій в „Записках Харківського університету” за 1917 рік, Федір Іванович Шміт – мій учитель – писав: „... професор недооцінив важливість теми; студент професора виправив, довівши, що поставлене в завданні професором питання потребує значно ширшого трактування...”. Професор побажав студентові, щоб і в майбутньому він ставив наукові інтереси вище власних особистих та щоб

наукову правду завжди вважав вищою за професорські авторитети. На протязі свого життя в своїй науковій роботі я намагався йти вказаним Федором Івановичем шляхом. Вважаю своїм обов'язком передати цей морально-етичний заповіт тим, кому судилося продовжити дослідження історії українського мистецтва,...

Одна з перших студентських розвідок – «Українські рекрутські народні пісні». Молодому досліднику довелося працювати не тільки в книгозбірні, скільки на місцях – по музеях, церквах архівах. Здійснюючи відрядження від університету, він об'їздив не тільки повіти Харківщини, побував у Новгород-Сіверському, Чернігові, де познайомився з архівістом та дослідником родоводів Вадимом Модзалевським. Учений допоміг переписати потрібні відомості про іконостас із книжки XVII століття про чудо Єлецької Богородиці. В результаті Стефан Таранушенко подав ґрунтовне дослідження з додатками: 233 сторінок виписок із архівних джерел; чернетковий зошит на 200 сторінок, 9 кальок, 15 креслеників та 80 фотографі. Після державних іспитів, за клопотанням Ф. Шміта, Стефана Андрійовича залишають на кафедрі теорії й історії мистецтв для подальшої підготовки до професури. Влітку 1917 р. Таранушенко вирушає у відрядження на Кавказ, щоб досліджувати архітектурно-художні пам'ятки грузинського та вірменського мистецтва. 1918 р. створює в рідному місті виставку української старовини Лебедина; тут з'являються його перші публікації.

Головною справою життя С. Таранушенка стало дослідження монументальної архітектури Лівобережжя. Він щороку організовував наукові експедиції в різні регіони України, під час яких дослідив понад 60 храмів (частина з них до нашого часу не збереглася) і 150 старовинних хат. Він першим з українських мистецтвознавців звернув увагу на народне житло як на витвір мистецтва. На думку вченого, пам'ятки матеріальної культури та народного мистецтва певного населеного пункту чи регіону слід вивчати в комплексі.

Таранушенко влаштовує науково-дослідні експедиції в усі райони України з метою збирання музейних експонатів, для вивчення пам'яток, ознайомлення із

сучасною художньою творчістю. Під час експедицій було зібрано велику кількість цінних творів, зокрема кількасот ікон (після арешту вченого вони зникли), до сотні килимів, зразки кераміки, різьби, порцеляни.

Основними у діяльності вченого стають дослідження народного монументального будівництва, сільського та міського житла. Виконуючи настанову свого вчителя, що мистецтвознавець повинен дивитися не так у книжки, як на пам'ятники Стефан Таранушенко вирушає на стажування. Револьюційні події і бойові дії 1917-1920 рр. загальмували розвиток економіки і культури рідного міста Лебедин. За цей короткий проміжок часу влада в місті змінювалася 8 разів. За часів Гетьманату П. Скоропадського влітку 1918 р. в Лебедині відбулася Перша виставка української старовини, саме її ініціювали мистецтвознавець С. А. Таранушенко та земський діяч М. А. Грищенко (Лебединський художній музей). Стефан Андрійович склав два розділи виставочного каталогу, написавши про неї для газети «Южный край». То були його перші друковані праці – наукова й популяризаторська (1918). Він викладав на курсах, був разом на екскурсіях по Лебедину та околицях, їздив до Михайлівки й капністівської Василівки, де побачив розкидані в грязюці, затоптані ногами книжки енциклопедистів. В цьому ж році С. Таранушенка призначають доцентом історико-філологічного факультету Полтавського історико-філологічного факультету (ентузіаста з місцевої «Просвіти» й губернського земства мріяли, що згодом на його основі виникне університет). Вчений працює, час від часу приїжджаючи до Полтави, щоб читати лекції. А коли факультет перетворюється на український інститут громадських наук – його обирають ад'юнктом-професором. Водночас він викладає в Академії теоретичних знань Харкова, у 1921 році його обирають науковим співробітником науково-дослідної кафедри історії української культури (голова Дмитро Баглай).

Протягом 1921-1923 років він обміряв, сфотографував і дослідив та опублікував роботу «Покровський собор у Харкові», яку визнали за дисертацію. Після її захисту в березні 1924 р. Таранушенко завідує сектором мистецтва та керує семінаром аспірантів. Із 1924 р. він – дійсний член кафедри

мистецтвознавства, а в 1921-1929 рр. – професор Харківського художнього інституту, співпрацює з визначними київськими мистецтвознавцями Миколою Біляшівським, Данилом Щербаківським, Миколою Макаренком, Федіром Ернстом. Разом із Баглаєм бував у Грушевського вдома, переконуючи передати архівні матеріали із Росії до Харкова для роботи Баглая. Михайло Грушевський відповів однією фразою: «Тепер мені Ваша позиція зрозуміла» і на цьому розмова закінчилася. У рукописі монографії про монументальну архітектуру Лівобережжя Таранушенко писав: «Гомін сокир не затихав ніколи на просторах українських земель». З інтересом читаємо у шостому томі Михайла Грушевського «Історії України-Русі» такі ж слова. «Гомін сокир, що робили церкви, не затихав ніколи на цілیم просторі українських земель, а з ним не переривалася й архітектурна робота, що неустанно модифікувала старі типи деревляних церков – відповідно до смаку будівничих чи фундаторів, відповідно до місцевих вимог чи обставин, відповідно до нових течій в будівництві кам'янім і дерев'янім».

У жовтні 1933 року С. Таранушенка було заарештовано, а Музей українського мистецтва ліквідовано. За стандартним звинуваченням в «українському націоналізмі» вченого засудили до 5 років таборів, а після звільнення заборонили повертатися в Україну. Жив спочатку під Перм'ю, згодом – у Курську, працював у картинній галереї. У 1950-1953 рр. завідував фондами Астраханської картинної галереї.

Повернутися на Батьківщину зміг лише у 1953 році. Працював в Академії архітектури в Києві. У цей період учений продовжує плідно працювати. Він звертається до творчості Т. Шевченка, художній спадщині якого присвятив монографію «Шевченко-художник» (1961) і низку статей, пише книжку «П. Д. Мартинович» (1958), статті про О. Кульчицьку, В. Кричевського, В. Боровиковського, численні розвідки з історії української архітектури і побуту тощо.

Темою всього життя Стефана Таранушенка – дерев'яна монументальна архітектура Лівобережжя. Вивчаючи пам'ятку він науково, систематично

добирав матеріали, так, на його думку, було цікавіше. Прагнення факту правдивості примушувало науковця вивчати церковні архіви, шукати в них відомості про ремонтні, реставраційні роботи, переглядати єпархійні та губернські «Ведомости». З «Описом Харківської єпархії» Філарета Гумілевського Стефан Андрійович не розлучався до самої смерті. Про кожну пам'ятку він збирав об'єктивні дані за анкетною, з точністю її обміряючи. В той час на селі це було непросто. Вивчення кожної з них передбачало складання цілого комплексу креслеників, нагромадження фотографій, нотаток, витягів із рукописних та друканих джерел. Таку максимально повну документацію Таранушенко підготував на більш ніж 60 храмів. Над своєю монографією «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» Таранушенко працював з 1916 по 1968 роки.

Основна частина архіву Стефана Андрійовича Таранушенка зберігається в Інституті Рукопису НБУВ у особовому фонді № 278. Його розлога колекція креслеників та фотографій послугувала основою для видання цілої серії альбомів, присвячених українській культурі, серед яких слід зазначити «Іконостаси Слобідської України», «Українські народні меблі», «Костьоли України», «Пам'ятки архітектури Подільської губернії» та багато інших.

В українській культурі Стефан Таранушенко – золоте ім'я, він на найвищому науковому рівні в добу Української революції 1917-1921 років задокументував мистецькі перлини, що були зруйновані в страшні тридцяті та сорокові роки. Нам пощастило, що українській нації саме наша Лебединщина дала такого чоловіка. Саме наш земляк поставив проблему цілісності української культури в двох аспектах. Перше – це вивчення соціальних й матеріальних передумов монументального мистецтва – заселення території, на якій будувалася споруда, характер лісів, теслярські вміння. Друге – вчений наполягав на тому, що специфіка народного мистецтва диктує комплексний підхід до його творів.

Стефан Андрійович останні дні проживав у своїй крихітній кімнаті на Діловій в місті Києві, помер Таранушенко 13 жовтня 1976 року, поховали його на Байковому кладовищі. Навіть саму смерть учений зумів прикрасити, все своє

майно – папери, кресленики, цінніші книги, графіку, зокрема Шевченкову акварель «Пожежа в степу» – він передав народові. Життєвий шлях Стефана Таранушенка – це приклад любові та служіння своєму народові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шміт Ф. «Отзыв о медальном сочинении на тему «Иконография украинского иконостаса». – Отдельный оттиск из «Записок императорского Харьковского университета за 1917 г.» . – С.5.
2. Білоконь С. «Велетен мистецтвознавства С. Таранушенка». Історик України. «Памятки України», 1989р. – №3. – С.12-18.
3. Грушевський М. Історія України-Русі. Том VI. – К. Львів, 1907. – С.382.
4. Ровенська С. «Лебединщина в іменах». Лебедин. – 2014. – с.68

Ідріс Наталія Олексіївна,
вчитель суспільних дисциплін Державного ліцею-інтернату
з посиленою військово-фізичною підготовкою
«Кадетський корпус» імені І.Г. Харитоненка (м. Суми)

МЕМУАРИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

Указом Президента України було проголошено, що 2017 рік є Роком Української революції 1917-1921 рр., а одним із пріоритетів діяльності органів державної влади на 2017-2021 рр. визначено вшанування подій та видатних учасників Української революції початку ХХ століття [1]. До переосмислення уроків історії у першу чергу мають бути залучені школярі, учнівська та студентська молодь. З метою розвінчання історичних міфів та популяризації українського досвіду державотворення дуже важливо поглянути на минулі події очима сучасників. І тут на допомогу приходять мемуари.

Мемуари (від лат. *memoria* – пам'ять) представляють собою написані від першої особи спогади автора про минулі події, учасником або очевидцем яких

він був. У науковій літературі терміни «мемуари», «мемуаристика», «мемуарна література» часто вживаються як синонімічні. Тотожні також поняття «мемуари» і «спогади». Потреба осмислити причини перемог та невдач, пояснити свої позиції, дати оцінку іншим політичним силам і діячам, здійснити історичну фіксацію подій, учасниками яких вони були стала причиною того, що переважна більшість провідних діячів Української революції 1917-1921 рр. залишили спогади, щоденники, праці мемуарного характеру [2, 31].

В сучасному українському джерелознавстві дослідженню саме цієї категорії джерел присвячені праці І. Войцехівської, Ю. Каліберди, Н. Любовець, С. Макарчука, А. Малика, Р. Пиріга, М. Федуня та інших. Питання методики використання історичних джерел взагалі та мемуарів зокрема на уроках історії є об'єктом досліджень таких учених-фахівців як О. Пометун, В. Мисана, О. Степаніщева, Л. Задорожньої, Т. Ковбасюк, Г. Байкеніч та інших. Проте питання щодо використання мемуарів на уроках історії і, зокрема, під час вивчення подій української революції 1917-1921 рр. потребує подальшої розробки.

Вдалий відбір та використання мемуарів (чи їх уривків) при вивченні історії сприяє конкретизації історичного матеріалу, дає змогу зробити висновки більш переконливими, допомагає оживити та відчувати дух епохи. Важливість навичок роботи із мемуарами на уроках визначає і той факт, що в завданнях ЗНО часто перевіряються вміння працювати з різними джерелами інформації, а повноцінне викладання історії в старшій школі без використання історичних джерел взагалі неможливе.

До мемуарів, що є цінним історичним джерелом при вивченні подій української революції 1917-1921 рр., у першу чергу, слід віднести наступні:

1. працю Володимира Винниченка «Відродження нації» [3], що поєднує в собі елементи історичного дослідження та публіцистики. У ній В. Винниченко робить спробу періодизації революційних подій в Україні, наводить ряд важливих документів та матеріали преси. У той же час, в оцінках провідних політичних діячів тієї доби, він нерідко є досить упередженим. Наприклад,

Симон Петлюра та Павло Скоропадський змальовані ним у негативно-гротескному образі;

2. спогади Михайла Грушевського [4] присвячені не лише діяльності Центральної Ради. Вони є важливим джерелом для розуміння концептуальної бази Української революції, допомагають простежити процес еволюції політичних поглядів від автономістсько-федералістських до проголошення державної самостійності;

3. мемуари Дмитра Дорошенка «Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.)» [5] надають переконливі політичні портрети тогочасних діячів, містять значний документальний матеріал, відображають діяльність як центральних органів української влади, так і працю провінційних адміністрацій, становлення дипломатичної служби України;

4. спогади гетьмана Павла Скоропадського [6] написані упродовж першої половини 1919 р. і передають особистісне сприйняття побудови Української Держави на консервативно-ліберальних засадах, відзначаються високим ступенем персоніфікації тогочасного державотворчого процесу, подають характеристики основних діячів доби гетьманату.

Також важливим джерелом історичної мемуаристики доби української революції 1917-1921 рр. є:

- праця одного з провідних діячів Директорії УНР І. Мазепи «Україна в огні і бурі революції» містить численні документи, матеріали, епістолярій;

- опубліковані у Празі спомини М. Шаповала, зокрема, про ухвалення Акту злуки та діяльність Директорії УНР в 1919 р.;

- спогади українського дипломата С. Шелухіна про зовнішньополітичну діяльність українських урядів доби Центральної ради, мирні переговори гетьманату з РСФРР, договір УНР з Польщею, Мирну конференцію в Парижі;

- спогади полковника Є. Коновальця розкривають роль українських січових стрільців у революційних подіях на Україні;

- спогади генерал-полковника М. Омеляновича-Павленка відображають складний процес творення національних збройних сил, подають опис багатьох бойових операцій УГА і Армії УНР, зокрема Зимового походу 1919-1920 рр.;

- спогади генерала В. Петрів змальовують процес українізації армії, бойові дії українських частин проти більшовицьких військ навесні 1918 р., службу в армії гетьманату і Директорії УНР;

- спогади Н. Махно, що вийшли як серія книг, де перша – «Русская революция на Украине: от марта 1917 г. по апрель 1918 г.» вийшла в Парижі у 1929 р., а наступні книги – у 1936 і 1937 рр.;

- спогади генерал-хорунжих армії УНР Ю. Тютюнника та М. Какуріна, які згодом перейшли на службу радянській владі.

Видаються та перевидається праці вождів білого руху. Події доби української революції 1917-1921 рр. у своїх мемуарах згадують А. Денікін, П. Врангель, П. Краснов та інші.

Нажаль, провідні керівники КП(б)У не залишили системних спогадів. Виняток становлять спогади В. Затонського. Колишній член Центральної Ради подає своє бачення боротьби в цьому органі у жовтнево-листопадові дні 1917 р., акцентує увагу на діяльності київських та харківських більшовиків, наводить цікавий фактичний матеріал. Значне місце відведено розкриттю ролі В. Леніна в справі утворення КП(б)У, відновлення в Україні радянської влади.

Порівняльний аналіз мемуарів представників різних політичних сил показує суттєву різницю між ними. Одні в своїх рефлексіях дають власні оцінки, виявляють власну індивідуальність, інші, що писалися на замовлення, відзначаються певним схематизмом та уніфікованістю. Опрацювання мемуарів розвиває критичне мислення, показує учням різні погляди на окрему історичну подію чи процес, а також надає можливість порівняти тексти, написані в той час учасниками, очевидцями і коментаторами, з текстами, складеними істориками, а згодом, перевірити висновки і пояснення, викладені в підручниках, викладачами чи засобами масової інформації.

Зразок пам'ятки роботи з джерелом наводить П. Мороз у методичному посібнику «Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України» [7]. Однак, учителю історії слід пам'ятати – щоб запобігти некритичному сприйняттю учнями історичної інформації, недостатньо тільки навчити їх досліджувати мемуари за певним алгоритмом. У зазначеному контексті досить важливим є розвиток умінь аналізувати та критично оцінювати інтерпретацію минулого, що міститься в будь-яких спогадах. Відповідно, працюючи з певним текстом, джерелом, вчитель має пояснювати й демонструвати учням суб'єктивність, а учні повинні її знаходити, ідентифікувати й розуміти. Така робота допомагає усвідомити, що історичні джерела не завжди є об'єктивними, що не існує єдиної істини щодо минулого, надає можливість виробити власну позицію відносно історичних фактів і свідчень.

Під час безпосередньої роботи з мемуарами учні мають застосовувати основні історичні поняття, ставити питання, аналізувати й пояснювати зміст інформації, робити власні висновки, які вони потім можуть перевірити з іншими способами їх тлумачення. У більшості випадків регулярне використання першоджерел поряд із підручниками та іншими навчальними матеріалами сприяє надбанню «звички» до критичного аналізу, звички перевіряти факти і їхні тлумачення. Це спосіб становлення та розвитку свідомої громадянської позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України №17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років // Офіційний сайт Адміністрації Президента України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>
2. Пиріг Р.Я. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років / Р.Я. Пиріг // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 4. – С. 31-58.

3. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції, кінець 1917 р. – грудень 1919 р.) / В. Винниченко. – Київ - Відень, 1920. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/view.html?&id=6874>
4. Грушевський М. Спомини (1-10) / М. Грушевський // Київ: Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України та Київської письменницької організації. – Київ, 1988-1992. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://hrushevsky.nbu.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0001547
5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.) / Дмитро Іванович Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
6. Скоропадський П. Спомини / П. Скоропадський – К., 1992; Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ-Філадельфія. 1995.
7. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник / П.В. Мороз – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 49-50.

Ілляшенко Оксана Миколаївна,
учитель української мови та літератури
комунальної установи Сумська спеціалізована
школа I-III ступенів №2 ім. Д. Косаренка

**ЗБІРКА ПАВЛА ТИЧИНИ «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ» -
НОВАТОРСЬКЕ ЯВИЩЕ НА ТЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917-1921 РОКІВ**

Доба Української революції й національно-визвольної боротьби 1917-1921 років покликала до своїх лав патріотів України. Мрія про власну, самостійну й

незалежну державу закладалася у генетичній пам'яті народу й передавалася від батька до сина. Слушна година визволення з-під впливу російського царизму, а згодом і більшовизму, згуртувала національно-патріотичні сили України.

30 березня 1917 року в газеті «Нова Рада» з'явився вірш П. Тичини «Гей, вдарте в струни, кобзарі...», що славив Українську армію, яка існувала лише в уяві найвідданіших синів України, але поет уже тоді оспівав її, як реальну силу:

Гей, рясно всипте цвітом шлях,

У дзвони задзвоніте!

Українське військо на полях

Йде славою повите [1, с.441].

У час Української революції початку ХХ століття Павло Тичина, виявивши себе палким її прихильником й активним учасником, здобув визнання як бард Української Народної Республіки. Адже саме йому судилося написати найвидатніші поетичні твори про тогочасну національно-визвольну боротьбу рідного народу: «Ой що в Софійському заграли дзвони...», «Дума про трьох Вітрів», «Золотий Гомін», «Скорбна Мати», «Війна», «Як упав же він з коня...», «На майдані...», «Одчиняйте двері...». Знаковою річчю у цьому переліку високомистецьких і патріотичних творів став його вірш-реквієм «Пам'яті тридцяти».

Історія написання цього твору пов'язана з трагічною, але й славною подією – битвою під Крутами у січні 1918 року українських патріотів-добровольців з московсько-більшовицькою бандою Муравйова. Безпосереднім поштовхом до творення вірша стало перепоховання на Аскольдовій могилі, в Києві, близько тридцяти загиблих у крутянському бою українських юнаків. У цьому траурному заході, що відбувся 19 березня, взяв участь молодий 27-літній поет. І вже 21 березня в газеті «Нова Рада» (1918, ч.38) публікується поезія Павла Тичини «Пам'яті тридцяти», у якій з великим болем автор називає полеглих героїв святими й цвітом України.

Це був перший поетичний твір, присвячений героям Крут.

Далі з'явилися Тичинині хрестоматійні "На майдані" та "Як упав же він з коня" – теж відгуки на Українську революцію, опубліковані в газеті "Боротьба" лише в лютому 1919 року.

Найголовніше мистецьке явище цієї доби – збірка Павла Тичини «Сонячні кларнети», яка вийшла з друку у кінці 1918 року. Саме вона принесла авторові заслужену славу й визнання. Збірка стала значною подією в українській літературі, ознаменувавши появу нового таланту, яскравої художньої індивідуальності. На літературну ниву вийшов поет-лірик, котрий вирізнявся своєю майстерністю, щирістю й задушевністю, любов'ю до життя й людини.

Збірка "Сонячні кларнети" сповістила світ про прихід у літературу Павла Тичини – видатного майстра слова, який з великою художньою силою виразив "красу нового дня". Не раз критика зазначала високий художній рівень цієї збірки, з появою якої відкрився для читачів новий "сонячнокларнетний" світ, сповнений буянням радісної природи, наскрізь пронизаний сонячною музикою [2, с. 20].

Про збірку «Сонячні кларнети» В. Стус писав: «Сонячні кларнети» – це переважно книга передчуття сподіваного щастя... І це чи не єдина зі збірок на рівні Тичининого генія. Тому в доробку поета їй відведено перше місце не тільки хронологічно» [3].

Ця книжка засвідчила появу українського варіанта символізму - «кларнетизму». Тичина на основі символістичних засобів, їх вдалого комбінування й трансформації створив власний авторський поетичний стиль, що й отримав назву «кларнетизм». Саме так літературознавець Юрій Лавріненко назвав творчу манеру письма Тичини, розуміючи його як «український варіант міжнародного символізму, а потім і як власного синтезу поетичного стилю» [4]. Сучасників поета й майбутні покоління читачів бентежать оригінальна філософія митця, його незвичне світосприймання. У своїх естетичних шуканнях автор «Сонячних кларнетів» поєднав символізм із поетикою неоромантизму, імпресіонізму, експресіонізму. У неоромантизмі його приваблювали вольові та героїчні поривання особи, борця за свободу та національне відродження народу,

романтичний ідеал прекрасного, непересічна, сильна духом людина, контрастність у змалюванні світу, елементи таємничості. В імпресіонізмі йому імпонували асоціативний зв'язок образів, суб'єктивність, витончене моделювання мінливих, миттєвих вражень, настроїв, а в експресіонізмі – емоційне вираження світу, охопленого катастрофізмом, застосування масштабної образності.

Збірка «Сонячні кларнети» (1918) – унікальне явище у світовій ліриці. Цією книжкою, за словами Дмитра Павличка, розпочався ренесанс української поезії. У центрі збірки – вічна тема правдошукання митця. Павло Тичина пов'язував мистецтво слова з духовним життям людини, її гуманістичними цінностями. Проблематика книги охоплює такі універсальні проблеми буття, як матерія й дух, людина й світ, життя й смерть, сутність людини й творчості, природа й кохання. Вірші Тичини пройняті життєлюбством, радістю очікування, юнацькими надіями. Водночас художній світ забарвлений драматичними нотами. Назва книги відбиває філософію вітаїзму, тобто життєствердження, символізує світову гармонію, радісний гімн природі.

У 1920 році вийшла друком друга збірка поезій П. Тичини «Плуг». У ній відобразились вагання й сумніви письменника щодо свого призначення у світі й призначення світу для добра взагалі.

Павло Тичина – найвеличніший український поет 1920-х. Відомий учений Дмитро Степовик зазначав, що в психіці Тичини переважає протистояння двох основних потуг: ролей поетичного діяча й самотника. Така людина усвідомлює, що живе неправильно, але змінити нічого не може. Тичина – доглибинно роздвоєний тип. Він говорить протилежне не тому, що пристосовується, а тому, що інакше не може. Його існування визначає розірваність, непристосованість до життя [5]. Творчість Тичини пронизує ідея всеєдності й зв'язку, гармонійності світу. Джерело життя – сонце. Матерія мертва й сама по собі не має життєвого потенціалу, тому "жити" означає "творити". Світ витворився як досконалість із торжеством добра. Цей світ безсмертний тому, що він єдиний. Поет переживає

відкриття єдності речей, які різними є на перший погляд, а в дійсності є поєднуваними.

Отже, граничне ідеалізування революції 1920-х у ліриці Тичини поєднано з визнанням катастрофічності її наслідків для української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Духовні криниці. Українська література (перша третина ХХ століття). Хрестоматія для 10 класу середніх шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів. Частина II. / Упоряд. Г. Ф. Семенюк, П. П. Хропко. – 2-ге вид. – К. : Освіта, 2000.- 554 с.
2. Губар О.І. Павло Тичина. Літературно-критичний нарис. – К., 1981. – 258с.
3. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави). — К.: Т-во «Знання», 1993. — 96 с.
4. Лавріненко Ю. На шляхах синтези клярнетизму / Юрій Лавріненко. – Б. м.: Сучасність, 1977. – 64с.
5. Степовик Д. Зустрічі з Павлом Тичиною // Сучасність. – 1991. – №2 – С.18-28.

Кириченко Олександр Вікторович,
учитель вищої категорії, вчитель-методист
КЗСОП «Сумська обласна гімназія-інтернат
для талановитих та творчо обдарованих дітей»

АГІТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 - 1921 РР. ЯК ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Українська національна революція 1917-1921 років стала часом активної військової та політичної боротьби, у якій важливу роль відігравали маси. Без них, її розгортання було б неможливим. Кожна політична сила прагнула залучити на свій бік якомога більше прихильників. Одним з найголовніших способів цього була агітація. Агітація – (від лат. *agitatio* приведення у дію,

спонукання до чогось) – розповсюдження ідей для впливу на свідомість, настроїв, суспільну активність мас за допомогою усних виступів, засобів масової інформації. Важливий засіб політичного виховання, один із засобів боротьби класів, партій. Тісно пов'язана з пропагандою [7]. Пропаганда – одна із найцікавіших та водночас малодосліджених сторінок визвольної та революційної боротьби 1917-1921 років.

Роботи щодо більшовицької агітації можна розділити на три напрями. До першого ми відносимо роботи сучасників тих подій. Другий – історико-партійна література. Третій – дослідження сучасних істориків. Досить цікавим джерелом є книга американського вченого Пітера Кенеза «Становлення пропагандистської держави», присвяченій більшовицькій агітації [6]. Важливим джерелом є спогади М. Калініна, який особисто брав участь у агітації більшовиків.

Щодо білогвардійської агітації, то тут джерел значно менше. У переважній більшості це – роботи безпосередніх свідків тих подій. Наприклад, спогади М. Головніна та П. Мілюкова [2]. Важливими є дослідження Д. Дейсі, Е. Корра, П.Кенеза, Р. Лаккета, Б.Лінкольна, Е. Моудслі, А. Рабиновича, Р.Такера та інших [4].

Щодо української агітації, то історіографія даної проблеми надзвичайно бідна. Системних досліджень агітації цього періоду немає взагалі. Це пояснюється тим, що в радянський період висвітлювалася лише більшовицька агітація. Певну цінність несуть спогади безпосередніх учасників цих подій, особливо це стосується мемуарів В. Винниченка, де він згадує про переваги більшовицькою пропаганди. Окремі дослідження цього періоду в регіонах частково стосуються даної проблеми. Зокрема, певну цінність становлять історико-документальні нариси Г. Івануценка «Залізом і кров'ю»[3]. Сумщина в національно-визвольній боротьбі першої половини ХХ ст.» та «Українське національне відродження 1917-1920 рр. на Сумщині.» [8], а також альбом «Українська революція 1917-1920 рр. в листівках та газетах» [9].

До 1917 року на теренах України оформилося три найвпливовіші соціалістичні партії: Українська соціал-демократична робітнича, Українська

партія соціалістів-революціонерів (УПСР) і напівліберальна партія соціалістів-федералістів (УПСФ). Усі три партії були на той час найвпливовішими серед українського населення. Вони були представниками українських національних лівих сил, їх соціальну базу складали робітники та селяни.

Ідеологія соціалізму передбачає повну перебудову суспільства, особливо це стосується економіки. В ідеалі соціалізм передбачає побудову суспільства, де «все для людини, все для блага людини». Це суспільство в якому – засоби виробництва в руках народу, назавжди закінчено з експлуатацією людини людиною, соціальним гнітом, владою привілейованої меншості, бідністю і безграмотністю мільйонів людей [7]. Українські соціалісти вірили, що соціалізм – це просто поширення національної демократії (власність пригніченого трудового народу, який працює) на сферу економіки [11]. Після розвалу СРСР, в Україні з'явилися партії, що можуть розглядатися ідеологічним і правонаступниками епохи комунізму.

Націоналізм – складна система переконань, яка проголошує націю однією із найвищих цінностей, вважає, що нація повинна бути вільною і становити окреме політичне тіло [5]. Поворотним пунктом в її появі, вважають публікацію праці М. Міхновського «Самостійна Україна». Заслугою М. Міхновського перед українською державністю слід вважати те, що він публічно заявив про законне право українського народу вирішувати свої проблеми [11]. «Самостійна Україна» навіть на деякий час стала фактично програмою першої української партії – РУП. Але в 1902 році «самостійники» на чолі з М. Міхновським відкололися і утворили суто націоналістичну партію – УНП. Маючи на озброєнні в соціально-економічній сфері соціалістичні гасла, УНП, разом з тим, виступала за незалежність України.

Поряд з цими двома існувала ще й консервативна хліборобів-державників, а також кристалізований вже в період революції, рух гетьманців. Український консерватизм поєднав два поняття: самостійність і монархізм. Монархістів та самостійників ми відносимо до українських національних правих сил. Вони

орієнтувалися на інтелігенцію та дворянство, прагнучи залучити якомога більше прихильників із інших соціальних груп.

Ідеології українських національних сил зараз проявляються в ідеях радикальних націоналістів, націонал-лібералів. Проте ми не будемо розглядати їх на сучасному рівні. Вони мають лише певні соціально-історичні корені, а наша робота – спроба загально окреслити їх.

Поряд з українськими ідеологіями тоді активно пропагувалися і загальноросійські, зокрема більшовицька. Більшовики прагнули орієнтуватися на селян та робітників. Вони передбачали повалення самодержавства. Кінцевою метою більшовиків була пролетарська революція та встановлення диктатури пролетаріату з метою побудови комунізму та ліквідації національних кордонів [11]. Пізніше ідеологія більшовизму стає основою для створення СРСР. Фактично, після революції та громадянської війни ця партія домінувала, аж до самого розвалу Радянського Союзу. Навіть у пострадянський період її ідеї в модифікованій формі, змогли зберегти деякий вплив. В умовах кризи радянської ідентичності, в сучасній Україні, вона являє себе у формах посткомунізму.

У часи революції та громадянської війни сформувалася ще одна потужна політична сила – білогвардійці. Початок «білого руху» можна віднести до весни-літа 1918 року, коли з одного боку – монархісти, з другого – кадети, стали консолідуватися в єдиний блок з метою боротьби проти революційного руху [1]. Ідеологи «білого руху» А. Гучков, В. Шульгін, М. Львов, П.Струве та інші проповідували «національну ідею спасіння Росії від засилля Інтернаціоналу». Після повалення радянської влади передбачалося встановлення військової диктатури, а після «умиротворення» країни майбутнє повинні були вирішити «Законодавчі збори» типу Земського Собору [1]. Ідеологія руху формувалася на основі ідеологій чорносотенних організацій та КДП. Це була етатистська форма право-реакційного російського шовінізму. В умовах кризи радянської ідентичності в Росії та втрати ідеологічного впливу на неросійські країни, сьогодні деякі її моделі дієві у новітніх ідеологічних формах, наприклад, «русского мира».

Засоби масової інформації тісно пов'язані з діяльністю політичних сил, їх ідеологією. Масова комунікація – систематичне поширення інформації (через друк, радіо, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис) з метою закріплення духовних цінностей даного суспільства і надання ідеологічного, політичного або організаційного впливу на оцінки, думки і погляди людей [8]. ЗМІ досить часто є індикаторами політичної думки. За їх допомогою ми можемо визначити, які політичні, економічні, соціальні чи культурні цінності сповідувала дана політична сила.

Минуле актуалізується заново. А революції (принаймні, така як українська котра відбулась рівно століття тому) мають незбагненну властивість – повертатися. Не в тому, звісна річ, примітивному сенсі, що ці величезні соціальні потрясіння, що змінили обличчя Старого Світу буквально повторюватимуться просто зараз, на наших очах. А в тому сенсі, що історичні «пастки», в які потрапили тоді керманічі українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. цілком імовірно, можуть «спрацювати» знову, зруйнувавши геть усі надії на незалежну, демократичну й європейську Україну. І неодмінно спрацюють, якщо владний політичний клас й кожен українець не знатимуть про те, що відбувалось у 1917-му, 1918-му та двадцятих роках, не вивчатимуть добре той героїчний і гіркий досвід нашої нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердичевский Я. Всемирная история 1918-1945 гг. – Запорожье. «Просвіта», 1996. – 620 с.
2. Головин Н. Российская контрреволюция Ч. 1-5, кн. 1-12. Париж, 1937; Милуков
3. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: «Собор», 2001. – 192с.;
4. Карр Э. Большевицкая революция 1917-1923. Т. 1-2. М., 1990; П.Н. Россия на переломе. Т. 1-2. Париж, 1927 и др. – 469с.

5. Колодій І. Соціальний клас, політична культура та освіта як джерела лівих політичних орієнтацій в Україні, Польщі, Росії і Нідерландах: попередній порівняльний аналіз // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг* 2008, 4.-73с.
6. Peter Kenez. *The Birth of the Propaganda State : Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917-1929*. Cambridge , Eng. , 1985.
7. Советский энциклопедический словарь / Гл. Ред. А.М.Прохоров. – С. 56 4-е изд. – М.: сов. энциклопедияЮ 1988- 1600 с., ил. – с. 19.
8. Станицкис Я. *Посткоммунизм – явление тайны* // Социс. 2002. – № 1. – 28с.
9. Українське відродження 1917-1920рр.на Сумщині: Т.1/ Автор-упорядник: Іванущенко Г. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 280с.: іл.;
10. Українська революція 1917 1920 рр. в листівках та газетах: Альбом/ Держархів Сумської області; Автор-упорядник.: Г.Іванущенко. – Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня» видавництво «Козацький вал», 2005. – 85с.
11. Українська державність у ХХ столітті (історико-політичний аналіз). – К.: Політична думка. 1996. – [Електронний ресурс] // <http://litopys.org.ua/ukrxx/zmist.htm>

Крамаренко Любов Дмитрівна,
старший викладач
кафедри соціально-гуманітарної освіти
КЗ «Сумський ОППО»

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВІД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

На сучасному етапі розвитку України національна ідентичність стає невід’ємним виміром суспільно-політичних реалій. Поліетнічний склад населення України спонукає до моделювання нових механізмів та засобів у формуванні національної ідентичності за принципами гуманізму, соціальної справедливості, рівної участі в розбудові Української держави.

Питання формування загальнонаціональної ідентичності українців є важливою складовою політики національної безпеки в гуманітарній сфері, й певною мірою розглядалося низкою дослідників, серед яких слід, передусім, згадати таких вчених як: П.Гай-Нижник, В.Горбулін, О.Бодрук, Г.Ситник, А.Качинський, Г.Новицький, В.Ліпкан, М.Ожеван, М.Сунгуровський, В.Мунтіян, В.Горбатенко, В.Євтух, О.Картунов, В.Котигоренко, І.Курас, І.Кресіна, О.Майборода, М.Розумний, Ю.Римаренко, Б.Парахонський, М.Степико та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз процесу формування національної ідентичності від революційних подій 1917-1921 років до незалежної України.

З огляду на тему пропонованого дослідження, варто окреслити сутність поняття «ідентичність». Вперше воно було використано в роботах Дж. Тернерата Е. Ериксона в 60-х рр. ХХ ст., а вже з кінця 70-х рр. цей термін активно входить до обігу соціогуманітарних наук.

Етимологія слова «*ідентичність*» (від латинського *identicus* – однаковий, тотожний, рівнозначний) поєднує у собі два значення: 1) тотожність особи самій собі (антиномією у цьому розумінні для нього буде слово «інший»); 2) виняткова однаковість із кимось або чимось (у цьому випадку антиномією є «різний»). Національна ідентичність – це насамперед уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю. Коли особистість вважає себе частиною такої спільноти й усвідомлює особливі відмінні риси даної спільноти, можна стверджувати факт існування національної ідентичності [4,с.5].

Українська дослідниця І. Кресіна зазначає, що національна ідентичність – це усвідомлення державно-політичної, громадсько-територіальної спільноти, духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психолого - етнічної самобутності та неповторності [1, с.14].

Б.Кравченко визначає національну ідентичність як нову орієнтацію людини в суспільстві, яка з'являється тоді, коли „елітна група свідомо обирає символіку як основу для мобілізації в боротьбі з іншими елітними групами чи то за контроль над місцевою спільнотою, чи то за рівний або привілейований доступ

до сприятливих можливостей і ресурсів, що виникають у процесі модернізації” [2, с.14].

Доба Української революції 1917-1921 рр. була часом остаточного становлення української національної ідентичності в середовищі національної еліти. Саме в цей період можна чітко розділити поняття „національна ідентичність” і „етнічна ідентичність”

Підтримуємо думку Б.Кравченка, що саме ХХ століття стало вирішальним періодом у формуванні національної ідентичності українців, і відповідно – у становленні української нації [2].

Процес становлення загальноукраїнської ідентичності визначається історією формування українства, схему якого М. Грушевський визначив так: Київська Русь була не спільною державою східних слов'ян, а українською, спадкоємцем її була Галицько-Волинська держава. Після литовського й польського панування на українських землях українці відновили свою державу вперше за Хмельницького, а опісля – в Українській Народній Республіці 1917 р. Саме період Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. був часом остаточного становлення національної ідентичності, як української еліти так і широких мас населення в цілому [2]. Революційні процеси в лютому й жовтні 1917 р. зруйнували монархію та Російську імперію. Перед Україною відкрилася перспектива формування власної нації з власною громадянською та політичною ідентичністю. Першими кроками було утворення на хвилі революційних подій у Києві 1917 р. Центральної Ради (представницького органу широких прошарків населення), яка проголосила автономію України й заснувала Українську Народну Республіку. 22 січня 1918 р. було проголошено незалежність держави. Принципово важливим на шляху національного поступу України стало проголошення IV Універсалом Української Центральної Ради від 9 січня 1918 р. демократичних засад української державності. Конституція УНР запроваджувала європейські принципи розподілу влади, провідну роль парламентаризму, забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Проте націєтворчі сили українців були значно ослаблені війнами 1918-1921 рр. і

помилками української влади. Так, Центральна Рада відмовилася від створення власних військових формувань – регулярної української армії, а уряд Гетьманату залучив до організації українського війська російських офіцерів-монархістів, створивши тим самим передумови для повернення України до складу Російської держави. Директорія виникла як відповідна реакція українства на це, але підтримка нею соціалістичних гасел (і насамперед скасування права приватної власності) не знайшла розуміння насамперед серед селянства як основної верстви населення України. Анархічні ідеї отаманів теж були далекими від проблем становлення української нації та незалежної держави як суб'єкта її формування. У цілому внаслідок впливу багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, українська нація не змогла у цей час швидко сформувати прошарок воєнної аристократії, який був би відданим ідеї захисту Української Держави, а національно-демократична ідея не змогла консолідувати панівну еліту, яка б визначила загальнонаціональні пріоритети і створила всі необхідні інституції для утвердження державно організованого суспільства та нації.

Українська ідентичність є визначальною засадою становлення демократичних основ життя суспільства та національної держави, якою відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО є Україна (національна держава – це така держава, в якій титульний етнос становить 67 % населення) [3].

Згідно соціологічних опитувань Центру Разумкова за 2017 р., в ієрархії ідентичностей найбільш важливим для громадян України й понині залишається їх позиція в сім'ї. Друге-четверте місце посідають такі показники ідентичності людини: її нинішня чи попередня професія; її вікова група (а значить і стан здоров'я, і працездатність); її гендерна належність (що теж впливає на характер зайнятості). Лише п'яту позицію в ієрархії цінностей посідає ідентифікація себе як громадянина України. Шосту та сьому позицію посідають такі ознаки, як «національність» і «належність до України як країни, в якій я живу». Останні (восьме-десяте) місця в ієрархії цінностей посідають: класова належність; релігійна належність чи ставлення до релігії [3].

Слід відзначити й *основні функції, які виконує національна ідентичність учнів у загальному освітньому просторі*. По-перше, сприяє формуванню інтелектуального потенціалу, національної свідомості, синтезує, інтегрує знання галузевих наук і дисциплін, сприяє цілісній освіті, виокремлює морально-ціннісні орієнтації та визначає стратегію у сфері виховання громадянина. По-друге, в процесі національної ідентифікації учнівської молоді примножується історичний досвід, культура поколінь, презентуються національні ідеї, що консолідує українське громадянське суспільство та підтримує наступність між поколіннями. По-третє, виконує світоглядно-виховну функцію, сприяє соціальній ідентифікації, вихованню відповідальних громадян-патріотів, які б могли вирішувати найскладніші проблеми розбудови нашої держави та функцію мобілізації особистості в По-четверте, є важливим чинником примирення, взаєморозуміння між громадянами, сприяє закріпленню ідей і настроїв гуманності та демократизму, формуванню толерантності в суспільстві, у світовому просторі. По-п'яте, виконує функцію пропаганди основних цінностей, якими є терпимість, повага, взаєморозуміння, права людини, демократія, функцію запобігання злочинам проти людства [4,с.18].

Таким чином, слід відзначити, що формування національної ідентичності є одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі. Для його реалізації потрібно актуалізувати зусилля відповідних державних структур та неурядових організації у сфері суспільних і насамперед міжетнічних відносин. В основі формування загальнонаціональної ідентичності повинні лежати такі засади: ідея полі етнічної, соціальної, політичної злагоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України; ідея патріотизму, любові до України як визначальної цінності; національна самоповага та повага до представників інших націй та національних меншин; захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності та інших відмінностей; високий рівень політичної та правової культури населення; розвиток дієвого громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кресіна І., Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування, „Нова політика”, 1998. – №3. – с.14.
2. Кравченко Б., Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст., Київ 1997. – с.14.
3. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>
4. Формування національної ідентичності учнівської молоді засобами суспільствознавчих дисциплін : науково-методичні матеріали / [А. М. Старєва, Н. А. Сторчак, О. М. Караульна, Д. Л. Десятов, О. В. Волос]. – Миколаїв : ОІППО, 2015. – с.97.

Кузнєцова Лариса Миколаївна,
учитель зарубіжної літератури вищої категорії,
КУ Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ №15 ім. Д. Турбіна

ВІД КРУТ ДО БАЗАРУ: ПУБЛІЦИСТИЧНІ ПАМ'ЯТНИКИ БОРЦЯМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ 1917-1921 РОКІВ

Розвиток літератури на початку ХХ століття – це складний, але й разом з тим трагічний процес, пов'язаний, з одного боку, з проявом у людині найкращих людських якостей, прагненням до нових мистецьких і моральних обріїв, а з іншого, – із становленням нової влади та її діяльністю.

29 січня 2018 року виповнилося 100 років з часу бою на залізничній станції Крути між військовими підрозділами Української Народної Республіки та російською більшовицькою армією під командуванням М. Муравйова. Бій під Крутами був одним з етапів неоголошеної війни Радянської Росії проти незалежної України у 1917-1920 роках. Ще в 1918 році на похороні загиблих під Крутами українських студентів біля Аскольдової могили у Києві голова

Центральної Ради Української Народної Республіки Михайло Грушевський назвав їх героями України.

Тодішня преса широко висвітлювала перепоховання героїв: «Похорон жертв боротьби за волю України» – «Народня Воля», «Два похорони» – «Боротьба», Всеволод Чаговець «Pro patria mori» – «Киевская мысль» та ін. Практично всі газети переказали промову М. Грушевського. Подвиг молодих героїв надихнув Павла Тичину на вірш «Пам'яті тридцяти» (названу цифру важко пояснити, якщо не зважати на поетичну схильність до гіпербол).

Після перепоховання почали з'являтися публіцистичні статті про учасників бою, які загинули: В. Дурдуківський «Плач за дітьми» [1], С.Сфремов «Дорогою ціною» [1], Л. Старицька-Черняхівська «Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами» [2] та ін. Ці статті були пронизані, поряд із сумом і біллю за молодими людьми, захопленням їхніми мужністю, відвагою та відданістю Батьківщині. Учасники бою отримали одночасно ореол і мучеників, і героїв. Щодо них використовувалися піднесені епітети: «цвіт наш», «наймолодша генерація нашої інтелігенції», «любі, дорогі сини України», «молоді замучені діти», «незабутні герої-юнаки» і т.п. Л. Старицька-Черняхівська порівняла їх із учасниками Дитячого хрестового походу, які під Крутами «гинули лавами, з повною вірою в Царство Небесне і в вічне життя», із героями-юнаками Греції та Риму. В усіх статтях проходила думка, що їхній подвиг, пам'ять про них буде жити вічно, і Україна їх не забуде. Протягом весни на шпальтах газет друкувалися заклики до збору коштів на вшанування пам'яті загиблих, різні громадські установи й приватні особи розміщували повідомлення про перерахування грошей на ці цілі. Незважаючи на те, що у пресі з'являлися й прикрі для політичного проводу висловлювання щодо їхнього «безголов'я», загальний настрій, у тому числі й родичів загиблих, явно змістився у бік вдячності владі, яка виказала до загиблих такі підкреслені почесті на вищому державницькому рівні та взяла зобов'язання надалі ще більше вшановувати молодих героїв. Так починав закладатися патріотичний культ Героїв Крут,

оформлюватися міф і легенда Крут. Уже в 1918 р. було багато зроблено для увіковічення пам'яті молодих героїв.

Традиція вшанування пам'яті Героїв Крут продовжує розвиватися. Щорічно на Аскольдовій могилі проходять урочисті заходи, у яких беруть участь Президент України, Прем'єр-міністр України, вищі посадові особи. Зібрання громадськості проходять у великих містах України, до їх проведення долучаються політичні партії, громадські та просвітницькі організації.

Ще одна трагічна подія майстерно прихована радянською владою – Базар 1921 р. Трагедія, що могла залишитися майстерно прихованою, зі згадкою у воєнному виданні як офіційний звіт. [3] Але пам'ять нащадків не стерти. Бій під Малими Міньками – бій 17 листопада 1921 року поблизу села Малі Міньки, Овруцький повіт, Волинська губернія. У ході цієї битви в боротьбі з більшовиками зазнала поразки Волинська група Повстанської армії УНР під командуванням генерала-хорунжого Юрія Тютюника. Більшість істориків вважають, що Листопадовий рейд майже не мав шансів на успіх, це був радше похід відчаю і акт героїзму [4]. Ця подія передувала трагедії 21 листопада 1921 року, більшовики розстріляли під містечком Базар 359 полонених українських вояків учасників Другого Зимового Походу Армії УНР [5]. Як би майстерно не ховали правду, український народ знає її та шанує героїв, закарбувавши славу та пам'ять про подвиг у своїх віршах.

Народе! вдячний будь навіки за кров безсмертних – вічний дар,

Ти понесеш його в майбутнє з великим іменем – БАЗАР!

С. Кость-Костенко [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова Рада. – 1918. – 20 березня.
2. Нова Рада. – 1918. – 24 березня.
3. Сборник приказов войскам Киевского военного округа. // Содержание N 2578, 26 ноября 1921 г. г. Киев.

4. В. Косик. Україна і Німеччина у другій світовій війні // Пер. із франц. Р. Осадчука. – Париж-Нью-Йорк-Львів: Наукове тов-во ім. Т. Шевченка у Львові, 1993. –С. 199.
5. П. Закусило. Роль Базару у визвольній боротьбі // Українське Слово. – Париж, 1975.
6. Н. Удовиченко. Листопадовий рейд. Базар. – АТ Книга м. Київ.– 237 с.

Лебідь Олена Валеріївна,
викладач української мови і літератури,
вищої категорії
Сумського будівельного коледжу

**РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ВИДИМИЙ НАСЛІДОК НЕВИДИМИХ ЗМІН У
СВІДОМОСТІ НАРОДУ
(ЗА ДРАМОЮ М.КУЛІША «ПАТЕТИЧНА СОНАТА»)**

Буремні 1917-1920 рр. стали часом потрясінь і лиха в Україні. Керівники, які у 1917 р. здійснили озброєний переворот у Російській імперії, дочекалися найбільш сприятливих для нього умов: украї знесилена війною держава, слабкий монарх при владі, тотальна криза в усіх галузях функціонування країни, зубожілий, усім не задоволений народ. Іскру повстання запалив харизматичний лідер В.Ленін. Жага до влади цього політичного афериста була далека від обіцяного ним щастя для народу, а насправді спричинила хаос, оману мільйонів, багатотисячні жертви в ім'я ідеї рівності і братерства. Як же більшовикам вдалося так швидко здобути собі прихильність широких мас населення? На наш погляд, подібні великі перевороти тільки зовні спричинені політичними подіями, єдині важливі зміни, з яких випливає оновлення державного устрою, відбуваються в ідеях, уявленнях і віруваннях громадян. Велика жовтнева революція – видимий наслідок змін у думці та мисленні людей, вдалий результат майстерного маніпулювання свідомістю натовпу, на який у бурхливі часи перетворюється народ, захоплений політикою.

Як і більшість населення тогочасної України, завзятим адебтом яскравих соціалістичних ідей став і молодий М.Куліш. Як людина, обдарована унікальними організаторськими здібностями і аналітичним розумом, майбутній драматург примикав і до есерів, і до більшовиків [1,3], остаточно надавши перевагу останнім: був обраний головою міського виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, керував Дніпропетровським управлінням народної освіти, а під час громадянської війни сформував Дніпровський селянський полк, брав участь у боях з денікінцями, у липні 1919р. вступив до комуністичної партії [3,721]. Розчарування у нових ідеалах спіткало літератора у 1927 р.: полуда спала з очей, розум заступив емоції сліпого захоплення. Відданий свого часу справі революції, уже через 10 років М. Куліш переживав внутрішню драму: багато зроблено, але реалії життя діаметрально протилежні обіцяному більшовиками «швидкому щастю». Драматургія Куліша рясніє автобіографічними елементами [4,5]. Його патетичний стан, сила його трагедії, прірва між ідеалом і дійсністю за тональністю співзвучні «Патетичній сонаті» Л.Бетховена, яка надихнула драматурга викласти на папері в художніх образах весь діапазон яскравих почуттів і емоцій героя, що пережив революцію разом зі своїм народом і крізь призму часу критично оцінив її.

У центрі твору – Україна у 1917 р., яка символічно зображена у вигляді багатоквартирного будинку. Власник Пероцький – єдиний, хто задоволений минулим і категорично налаштований за імперію та монархію, займає найкращу квартиру. Найбідніший прошарок населення – праля Настя і її чоловік-інвалід живуть у найгірших умовах, непридатних до життя. Інтелігенція – піаністка Марина Ступай і її батько, вчитель Іван Ступай-Ступаненко – займає дещо кращі апартаменти, позакласові елементи – поет Ілько Юга і проститутка Зінька – туляться на горищі, під дахом. Що ж стихійно об'єднало цих таких різних людей у натовп «вершителів революції»?

Усі мешканці будинку прагні свого особистого щастя і мріяли про нього, але у 1917 р. були далекі від омріяного: побутові негаразди, постійний брак коштів, нестабільність у всіх сферах життя, відсутність упевненості в

завтрашньому дні вводили їх у стан депресії, відсутності мети і надії у житті. Знайшлися люди, які скористалися жалюгідним станом низів і запропонували їм нову мету в житті – побудову нового справедливого суспільства. Стихійно утворений з бідноти натовп був неоднорідним: справедливу державу кожен з нього бачив по-своєму. Так, драматург увів у твір представників усіх провідних сил у боротьбі в 1917 р.: Лука, Гармар, Ілько Юга – прихильники більшовиків, Марина та її батько – борці за незалежну Україну, Пєроцькі – монархісти, які проти змін і за монархію.

Лука, Гармар – затяті більшовики, запрограмовані на розповсюдження більшовицьких ідей у натовпі та вербування індіферентних до політики людей до лав червоних. Невідомо, ким вони були за родом діяльності до революційних подій. Ці люди є прикладом того, як під час революційних змін непрофесійні випадкові люди, часто злочинні елементи, виявивши ініціативу, швидко робили кар'єру в партії – а це єдина здійсненна для них можливість самореалізації у житті. Як маніпулятори натовпом, вони навчені гарно говорити, переконувати, правильно відчувають нагальну потребу в пропаганді та здійснюють її. Вони женуть «поїзд революції повним гоном до соціалізму» [3,180].

Людина-митець, романтик, що проміняв мораль на химерне задоволення вбивці-переможця – таким перед нами постає головний герой твору Ілько Юга. На початку твору він самотник, нерішучий боягуз: написав 130 листів коханій дівчині-сусідці і так сам і не наважився поспілкуватися з нею. Вимріяні ним любовні стосунки, надія на кохання зруйновані тим, що Марина віддає перевагу діловому Андре Пєроцькому. Персонаж відчуває слабкість, поразку, апатію. Саме у такому стані, за твердженням психологів, найпростіше і найшвидше піддаються впливу сильніших за себе і цілеспрямованих. Пристати на бік більшовиків стало для цього кволого духом поета єдиним шансом вияву сили, чоловічого характеру, підвищення низької самооцінки.

В образі Ілька М. Куліш стверджує ще одну слушну думку: мораль на війні перестає бути найдорожчою цінністю, кохання видається непотрібною іграшкою, його можна зрєктися, зрадити. Двобій у душі Ілька – я революціонер

і я людина – остаточно переможений духом революції. Поет переміг слабкість у собі, та хіба переможець він, коли не керований розумом, сліпо, рабськи підпорядковується політичній ідеї?

Наступний цікавий постулат, який підтверджує автор «Патетичної сонати» – людина з натовпу, сліпий адепт політичної ідеї, дуже легко стає катом [5,42]. Тут метаморфоза боягуз-герой знаходить свій неочікуваний висновок: герой і кат в Україні 2017 р. – це одна особа! Вбивство Марини – мрії, кохання, світлих думок і сподівань – відкриває для поета кривавий, але єдиний обрій – класову боротьбу. Саме такі люди-фанатики і склали найбільшу частину натовпу «вершителів революції».

Психологія свідчить: простіше керувати людьми без освіти, досягнень, критичного мислення, не здатними до елементарного аналізу, що знаходяться на дні суспільства [5,33]. Саме такими постають перед нами у творі Зінька, проститутка, і Настя, праля. Забиті життєвими негараздами у глухий кут, ці недалекі жінки з жагою хапаються за наданий їм «мудрими лідерами» шанс на близьке щасливе майбуття, приймаючи не емоційному рівні, з піднесенням за реальні нав'язані їм примарні нездійсненні образи. Без кінця повторюють гасла революції, таке самонавіювання дає плоди: завойовникам-більшовикам вдалося швидко поширити «більшовицьку заразу» серед тисяч подібних українців.

Натовп легко іде не мучеництво, на смерть заради своїх ідеалів [5,40]. Інстинкт самозбереження відкидається на задній план пристрасним бажанням досягти політичної мети, хай і ілюзорної. Доказом цих тверджень є доля однієї з головних героїв твору – піаністки Марини Ступай. У її душі змагаються 2 «я»: романтична дівчина, що шукає сильнішого або принаймні рівного собі за силою характеру коханого, і палка прихильниця незалежної України, якій революція дала шанс на самовираження. Самооцінка її зашкалює: вони відкидає щире кохання Ілька як непотрібну маячню, адже вона справжня Жанна Д'Арк. При цьому її власна наївність дивує: дівчина не змогла розпізнати відверту брехню монархіста Пероцького, який лицемірно обіцяє їй свою підтримку у справі боротьби за незалежність України. Фанатично захоплена політичною діяльністю,

Марина гине безславно, так і не пізнавши в житті головного – щирих стосунків, любові і присвяти себе конкретній людині, а не примарному щастю народу.

Іншим фанатом ідеї українства є батько Марини, вчитель Іван Ступай-Ступаненко. Недієздатним базікою є людина, яка живе романтикою минулого. Для Ступая, який у кожному звукові чує тупіт козацьких коней, відтворені ним в уяві козацькі часи – місце втечі від реальності. Його смерть випадкова і у вирі подій навіть не сприймається як трагедія, адже людське життя в період глобальних суспільних зрушень знецінюється, як ніколи [5,35].

Наскрізь символічний твір М.Куліша «Патетична соната» дав відповідь на актуальні питання часів української революції 1917 р.: рушійною силою народно-визвольних змагань був народ – фактично натовп, яким уміло маніпулювали спеціально підготовлені професіонали, що зіграли брудну гру на горі народу для досягнення влади і задоволення своїх ганебних політичних амбіцій. Але під час революції та визвольних змагань 1917-1920 рр. об'єктивно проаналізувати цю ситуацію не було реально: емоції захоплення застиляли очі учасникам подій. Спільнота «натовп повстанців» була об'єднана утопічними ідеями оновлення світу, де «хто був нічим, той стане всім». Люди чітко не усвідомлювали жорстоку криваву істину, сформульовану Жоржем Жаком Дантоном, діячем Великої французької революції: «Революція пожирає своїх дітей». «Патетична соната» М. Куліша є підтвердженням думки мудрого Отто Бісмарка: «Революцію готують генії, здійснюють фанатики, а результатами її користуються пройдисвіти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голобородько Я. Ю. Микола Куліш у 1917-1920 роках: діяльність, політика, доля URL: <http://mycity.kherson.ua> (дата звернення 10.03.2018).
2. Куліш М. Патетична соната // Твори в двох томах. Том 2. К:Дніпро, 1990. – С.173- 261.
3. Куліш А. . Спогади про Миколу Куліша. // Куліш М. Твори в двох томах. Том 2. – К:Дніпро, 1990. – С.695-754.

4. Кременська І. Куліш і Курбас: спільна творчість і смерть URL: <https://www.radiosvoboda.org> (дата звернення 10.03.2018).
5. Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб: "Макет", 1995.

Луніка Ольга Василівна,
кандидат пед. наук, асистент кафедри історії,
правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Вивчення історії свого народу і своєї країни є неодмінною умовою формування повноцінного громадянина. Від найдавніших часів володіння знаннями про минуле рідної землі вважалося однією із головних прикмет цивілізованої людини. Історія нам дає не просто набір фактів та уявлення про розвиток історичного процесу, але й відчуття нерозривної єдності з минулим поколінням, розуміння історичної долі та історичного призначення своєї нації.

Сумним наслідком бездержавного існування для українців тривалий час була відсутність об'єктивної та виваженої картини історичного минулого, брак власного варіанту історії, який би представляв погляд на неї очима українців. Відповідно відбувалось «викривлення» історичної свідомості нашого народу, намагання стерти історичну пам'ять нації. У зв'язку з цим і сьогодні залишається необхідність більш повного, більш ґрунтовного наукового дослідження складних, суперечливих, замовчуваних періодів української історії, формування об'єктивної картини історичних подій і процесів, які довгий час навмисне виводили з-під об'єктиву історичної науки, а відтак і з поля зору шкільної історичної освіти. Сьогодні саме ці, повернені нині сторінки історії, формують основу для відновлення історичної пам'яті та історичної свідомості українців.

Українська революція 1917-1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, що охопили Російську імперію у березні 1917 року. Проте вона стала самодостатнім історичним явищем із самобутніми специфічними рисами. У ході революції український народ уперше у ХХ столітті створив незалежну національну державу. Вперше після століть бездержавності відбулось об'єднання в одній соборній державі східних і західних українських земель [2]. Забезпечення розуміння учнями цих важливих здобутків українського народу, створення умов для засвоєння молоддю наукових історичних знань такою мірою, щоб вони стали основою історичної свідомості – одне з перших завдань учителя при вивченні революції 1917-1921 років на уроках історії України.

Предметом, на якому виникає історична свідомість, є історична реальність, історичний процес, явища, події, традиції. Історична свідомість є освоєнням цієї реальності, її усвідомленням. У процесі осмислення історичної реальності формується ставлення людини до неї, до минулого, до історії [1, 8].

Українська революція – це той фрагмент історичної реальності нації, який має значний потенціал для формування розуміння в учнів історичного призначення народу, його ролі і місця в історії, генетичного зв'язку історичного минулого з сьогоденням і прогнозованим майбутнім; забезпечує усвідомлення молоддю природного права українців на самовизначення, на власну державність, вистраждану у споконвічній боротьбі; сприяє осмисленню значних досягнень і перемог та причин прорахунків і поразок; створює умови для глибокого внутрішнього сприйняття інтелектуальних надбань, духовного досвіду, морально-етичних засад нації. Вивчаючи події революції 1917-1921 років, важливо підвести учнів до усвідомленого сприйняття себе як носія того історичного досвіду сьогодні, тих прагнень і переконань, якими керувались учасники національно-визвольних змагань, тієї незламної волі і сили духу, яку вони демонстрували. Це стає можливим за умови формування в учнів власного ставлення до подій або історичних діячів. Ставлення передбачає оцінку історії,

що є підґрунтям для вироблення мотивації діяльності людини в суспільстві, бачення нею свого майбутнього.

Досягнення такого результату навчання можливе за умови: 1) всебічного пізнання історичного шляху українського народу; 2) вироблення умінь бачити неповторні події і явища історичної дійсності як безперервність минулого-сучасного-майбутнього, виявляти взаємозв'язки між історичними фактами, дію історичних закономірностей, укладати близьку до історичної реальності інтерпретацію історії; 3) створення можливості осмислювати людські взаєностосунки у їх часово-просторовому розгортанні для створення, поповнення, збагачення і розвитку кожним учнем особистої системи духовних, моральних цінностей та суспільно-політичних переконань; 4) забезпечення можливості усвідомлення на основі набутих знань нерозривності зв'язків між поколіннями українців та власної єдності з ними [3, 4].

Таким чином, історична свідомість є однією з детермінант, що забезпечує гармонізацію, інтеграцію та консолідацію різних поколінь на основі усвідомлення спільної історичної долі. Важливою віхою в історичній долі українців була революція 1917-1921 років, яка своїми перемогами і поразками заклала історичну перспективу для цілої нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Д.Г. Історична свідомість української молоді: проблеми формування в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Ін-т вищ. освіти АПН України. К.: б. в., 2004. – 19 с.
2. Методичні рекомендації до 100-річчя Української революції 1917-1921 років. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/metodichni-rekomendatsii-do-100-richchya-ukrainskoi-revoljutsii-1917-1921-rokiv>
3. Пастушенко Р. Концептуальні засади шкільної історичної освіти (Круглий стіл на сторінках журналу)//Історія в школах України. 1999. – № 4. – С. 3-6.

Малиш Ольга Миколаївна,
завідувач відділу краєзнавчої літератури
і бібліографії Комунального закладу
Сумської обласної ради «Сумська обласна універсальна
наукова бібліотека»

НЕОРДИНАРНА ОСОБИСТІСТЬ ГНАТА МИХАЙЛИЧЕНКА У ДРУКОВАНИХ ВИДАННЯХ ОБЛАСНОЇ КНИГОЗБІРНИ

Гнат Михайличенко – один із найбільш загадкових і талановитих прозаїків зрілого українського модернізму. Реальне життя його нагадувало існування багатьох героїв-революціонерів. Відоме багатьом тодішнім літераторам захоплення ідеалами комунізму обернулося для Гната Михайличенка не лише активною діяльністю в лавах «Української комуністичної партії (боротьбистів)», але й ранньою смертю. Незначна за обсягом творча спадщина письменника була розкидана по тогочасній періодиці. Серед опублікованих художніх творів – збірка «Новели», автобіографічна повість «Історія одного замаху», мініатюри, новелістична повість «Блакитний роман» надрукована посмертно в 1921 році окремою книгою.

Михайличенко Гнат Васильович народився 27 вересня 1892 року в с. Студенок (тепер с. Миропілля Краснопільського району Сумської обл.). Поет, прозаїк, публіцист, помітний діяч української національної революції, заснував партію боротьбистів, що захищала державність України. Після революції організував видавництво «Товариство українських письменників», був редактором журналу «Мистецтво», альманаху «Зшитки боротьби», один із фундаторів альманаху «Музагет». 1919 року працював наркомом освіти України, перебував на підпільній роботі в зайнятому денікінцями Києві, ними 21 листопада 1919 року розстріляний.

Сотні монографій, статей та досліджень присвячено постаті цього визначного письменника сучасності. Серед вітчизняних дослідників найбільш відомими є: В. Дончик, Р. Мовчан, С. Павличко, В. Шевчук і інш. Володимир Гадзинський, дослідник творчості Михайличенка зазначав: «Він лишився стояти

велично, як скеля, він не мав по собі ні літературної школи, ні епігонів... Лишився самотнім і непорушним» [1, с.7].

За поданням Ю. Чередникова «Червоний промінь» за 1992 рік друкує «Спогади про брата» Фросини Василівни Михайличенко за 1970 рік: «З самого дитинства брат запам'ятався мені за книжкою – майже завжди у вільний від роботи час він читав. Усі діти з самого малку допомагали батькам у роботі дома й у полі – у цій праці проходило і дитинство Гната. У сім'ї він був якийсь особливий, не схожий на своїх братів і сестер у поведінці. Обличчя завжди задумливе, зосереджене, замріяне, блакитні очі, ніжні і сумні, дивились кудись в далечінь... У вільний від роботи час Гнат завжди читав, іноді малював і ліпив з глини» [2, с. 3]. Таким залишився письменник, громадський і політичний діяч Гнат Михайличенко в пам'яті своєї сестри Фросини.

«Гнат Михайличенко. Трагічна і загадкова постать у нашій літературі. Трагічна, бо загинув у неповних двадцять сім років, бо був викреслений з історії літератури та з пам'яті декількох поколінь і став просто невідомим. А загадкова – з багатьох поглядів. Це перш за все: у зросійщеному краї – таке живе, таке яскраве українство, висока національна свідомість [3, с. 181]. Далі загадки біографічного плану: непроявлені моменти життя, обставини загибелі... – пише І. Приходько у статті «Слово з-між рядків смертного присуду».

Першим в Україні дослідженням біографії та творчості письменника займався сумський краєзнавець і журналіст Геннадій Петров. Саме йому вдалося встановити точну дату і місце народження Г. Михайличенка. Вперше його ім'я Геннадій Терентійович згадує ще 1968 року, у статті «Академіки із Сумщини», надрукованій у «Ленінській правді». Він говорить: «Із сіл на Сумщині найбільше вчених дало Миропілля. Обійдемо зараз таких активних учасників українського літературного прогресу... як нарком освіти України в 1919 році письменник Гнат Михайличенко, розстріляний денікінцями...» [4, с. 185].

«Зоря Гната Михайличенка: без права забуття. З блокнота краєзнавця» – під такою назвою вийшли нотатки Геннадія Петрова. Автор зазначає: «У цих нотаток довгий шлях до читача» [5, с. 635]. 1967 рік, Київ, будинок Спілки

письменників України, відбулася зустріч Петрова з письменником Станіславом Тельнюком, який запропонував написати статтю про Гната Михайличенка, напередодні його 75-річного ювілею. З цим погодились Павло Тичина (не встиг написати про свідка своєї юності) і тогочасний редактор газети «Літературна Україна» Маргарита Малиновська. «Повернувшись у Суми, я засів за нотатки Михайличенка. Працювалося легко. Через тиждень надіслав їх до «Літературної України» [6, с. 636]. Але в той час не судилося їм дійти до читача. І лише у 1988 році вони з'являються на шпальтах обласної газети «Червоний промінь». Петров розповідає також про неодноразовий приїзд до Миропілля, зустрічі з родичами та знайомими Гната Васильовича, знайомство з місцями, де любив відпочивати Михайличенко, повертаючись на малу батьківщину, «я бачив височенну стару липу, під якою Гнат любив читати запоем». До рук також потрапив старий альбом зі світлинами, на яких твердий, рішучий, з-під брів погляд Гната, слухав розповіді тих, хто знав Михайличенка.

2004 року, у альманасі Сумського земляцтва «Земляки», з'являється стаття Лілії Мостіпан «Вразливе на добро та зло серце», присвячена 115-річчю від дня народження Гната Михайличенка. Авторка коротко прослідковує життєвий шлях від дня його народження і до страти у листопаді 1919 року.

Про Гната Михайличенка, як неординарну особистість в українській історії, згадує у своєму історичному нарисі «Миропольє» Дмитро Кудінов.

Про українського політичного діяча, письменника Гната Васильовича Михайличенка говорить Геннадій Іванущенко у книзі «Українське відродження 1917-1920 рр. на Сумщині».

До 125-річчя від дня народження Г. В. Михайличенка в серії «Видатні земляки» Сумська обласна універсальна наукова бібліотека видала бібліографічну пам'ятку «Життя, як спалах зорі».

До 100-річчя Української революції 1917-1921 років – рекомендаційні матеріали на допомогу шкільній програмі «Українська революція і наш край», де поряд із іншими учасниками визвольних змагань – доби Центральної Ради – на теренах сучасної Сумщини є ім'я громадсько-політичного діяча, письменника,

члена Центральної Ради і ЦК Селянської спілки, одного із лідерів Української партії соціалістів-революціонерів, наркома освіти УРСР (1919) – Гната Васильовича Михайличенка.

Багатий архів Гната Михайличенка зібрав і зберіг його онук, сум'янин Юрій Олександрович Чередников, на жаль, уже покійний. Упорядкований Пилипом Кислицею (був знайомий з Юрієм Чередниковим) та вдовою Юрія Ларисою Гнатівною, архів: «Блакитний роман» в рукописі, новели, листи, малюнки, світлини, переданий до Державного архіву Сумської області на збереження.

Таким чином, непересічність постаті Гната Михайличенка, унікальність та багатоплановість його творчої спадщини судилося стати яскравою і неповторною сторінкою української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володимирович А., Ганжа Л. Інфікований азартом і смертю : 80 років тому було розстріляно блискучого українського письменника Гната Михайличенка / Андрій Володимирович, Леся Ганжа // День. – 1999. – 23 листоп. (№ 216). – С. 7.
2. Недоспівана пісня : спогади про брата Ф. В. Михайличенко 1970 рік, м. Харків / подав Ю. Чередников // Червоний промінь. – 1992. – 13 черв. (№ 24). – С. 3.
3. Приходько І. Слово з-між рядків смертного присуду : скорочено / І. Приходько // AD FONTES! До першоджерел : українське розстріляне відродження. – Київ : Молодь, 2004. – С. 181.
4. Петров Г. Академіки із Сумщини / Геннадій Петров // Геннадій Петров. Щоденники. Нариси. Статті / Державний архів Сумської області ; упоряд. Л. А. Покидченко. – Київ : Фенікс, 2016. – С. 185.
5. Петров Г. Зоря Гната Михайличенка: без права забуття : з блокнота літературознавця / Геннадій Петров // Геннадій Петров. Щоденники. Нариси. Статті / Державний архів Сумської області ; упоряд. Л. А. Покидченко. – Київ : Фенікс, 2016. – С. 635.

Моцак Світлана Іванівна,
кандидат пед. наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. В ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

Добре кажуть: «Хто не знає свого минулого, не вартий свого майбутнього». І це дійсно так, бо так само, як дерево тримається на землі своїм корінням, так людина тримається на землі своїм минулим. Людина, яка не знає минулого – як перекотиполе, куди вітер подме, туди воно й котиться. Куди вітром прибіє – там і залишить своє насіння. Але ж людина не перекотиполе, і, як сказав у своєму безсмертному романі П. Загребельний: «На порожньому місці роду не заснуєш».

Саме тому ми повинні знати історію. А історія наша вмига кров'ю і сльозами. Однією з найтрагічніших її сторінок є бій під Крутами.

У шкільному курсі історії України ця історична подія стала широко відома лише після проголошення незалежності України. В 5-му класі подія вивчалася фрагментарно, а в 10 кл. дане питання вивчалось в темі «Боротьба за українську державність 1917-1921 рр.» (в різні роки назва теми змінювалася).

Сучасна шкільна історична освіта надає підростаючому поколінню пам'ять про те, що є вартим збереження [1].

У шкільній історичній освіті нема події, більш міфологізованої, ніж Крутянська. Достовірних відомостей про фактичну сторону бою було та є надзвичайно мало. Дізнавалися про нього в основному із спогадів. Не існувало чи принаймні досі не виявлено жодних офіційних політичних або військових документів про чисельність військ, озброєння, командування, втрати й т. ін.

В останні роки автори сучасних підручників з історії України В. Мисан, В. Власов, С. Кульчицький, Ф. Турченко почали активно вивчати наявні матеріали. І хоча зараз виникає більше питань, ніж відповідей, незмінним

залишається один факт: битва під Крутами – одна з визначних сторінок історії України, яку ми маємо пам'ятати [3].

Сьогодні, автори шкільних підручників наголошують, що цей бій відомий у вітчизняній історії є трагічною сторінкою боротьби за незалежну Україну [4].

В історичній освіті ми зустрічаємо різні оцінки даної події.

На думку, історика В. Солдатенка Українська революція розкрила визначні якості багатьох політичних, державних, військових діячів творців революції, а також і її противників. На сьогоднішній день не існує усталеної оцінки даної події. Це пов'язано перш за все із змінами яких зазнавала шкільна історична освіта з періоду незалежності. А також відношенням самої влади до даної події.

Перше звернення до битви під Крутами на офіційному політичному рівні у незалежній Україні відбулось за часів президентства Леоніда Кучми (1994-2005 рр.). 24 січня 2003 року на 85-ту річницю бою було видано розпорядження «Про вшанування пам'яті Героїв Крут». Розпорядження передбачало організацію виставок, проведення тематичних вечорів та конференцій, забезпечення широкого висвітлення цих заходів у засобах масової інформації. Проте комплексний та повноцінний культ «Героїв Крут» у незалежній Україні був вироблений лише за часів президентства Віктора Ющенка (2005-2010 рр.).

За часів Віктора Януковича (2010-2014 рр.) склалося дещо інше відношення до події. Влада вважала, що Крути неоднозначна сторінка історії, яка роз'єднує народ. А отже, нашій державі потрібна єдина історія.

Впродовж 1991 – 2016 рр. в Україні видавались навчальні програми з історії, а також вносились суттєві доповнення та зміни до них. Сьогодні дослідники виділяють п'ять періодів створення програм. За час існування України, як самостійної держави, змінювалась, як структура, так і змістове наповнення навчальних програм з історії.

Аналіз навчальних програм з історії України дає можливість сьогодні чітко прослідкувати ставлення її авторів до Крутянської події та Української революції 1917-1920 рр в цілому.

Так, у програмі з історії 1996 р. в розділі – Новітня історія України (перша частина (10 клас) було вперше вжито термін – Українська революція та розглянута дана подія.

Що ж до шкільного підручника, то з 1991 року були чотири хвилі критики підручників з історії України. Три з них – політичні, у 1995-му, 2005-му і 2010 році. І тільки одна – професійна: у 2008-му підручники з історії моніторив Інститут національної пам'яті.

Тому можна вважати, що шкільна історична освіта завжди цікавила державу, вона ревниво опікувалася цією сферою і визначала її зміст, а навчальні плани і програми були засобом контролю за шкільною історією.

Перші шкільні навчальні посібники з історії в незалежній Україні авторів В. Мисана, О. Кучерука, М. Коваль, С. Кульчицького, Ю. Курносова важко назвати підручниками, тому вони носили дещо дивні назви (н-д, «Матеріали до підручника з історії України для 10-11 класів», «Оповідання з історії України, рідного краю» та ін) були занадто заполітизованими і складними для сприймання та орієнтували учнів на здобуття історичних знань та формування громадянської позиції і патріотичних почуттів. В підручниках спостерігається нав'язування авторської думки у висвітленні питань Української революції 1917-1921 рр.

За радянських часів Українську революцію розглядали винятково в контексті Жовтневої революції. Українська нормативна історіографія станом на середину 1990-х років ще мало чим відрізнялася від версії історії УРСР [3]. Зрозуміло, що таким був і зміст перших підручників. Багато вчителів того часу подавало матеріал учням за підручником О. Субтельного.

У 1996 р. було ухвалено нову програму з історії України та починається другий період створення підручників з історії України. В цей час було створено підручники С. Кульчицького, Ф. Турченка, В. Власова і О. Данилевської, В. Мисана та ін.

Всі ці видання містили вагомий методичний апарат (уривки спогадів, документів з запитаннями і завданнями для роздумів), за допомогою яких автори намагалися долучити учнів до діалогу, спонукати до висловлення власного ставлення щодо подій Української революції 1917-1921 рр. [3].

Наступний період трансформації підручників з новітньої історії України почався з 2005 року, після затвердження у 2004 році нової програми з історії, що було викликано переходом загальноосвітніх шкіл на 12-ти річний термін навчання. Варто наголосити, що підручники цього періоду носять відбиток політичної ситуації в Україні.

З 2005 р. спостерігається посилена увага до найяскравіших подій в історії України як засобу збудження національної пам'яті та консолідації нації. А з 2010 до початку 2014 року, навпаки, – різкі зміни акцентів в оцінці радянського минулого, історичних подій, спільних з Росією, «ретушування» окремих героїзованих моментів української історії.

У 2010 р. було підготовлено нове видання шкільних підручників, до яких внесено суттєві редакційні правки, покликані покращити імідж Росії, зокрема спрямовані на формування неагресивного образу Росії [4]. З цією метою намагалися вилучити з шкільних підручників інформацію про події під Крутами. Тобто в 2011 р. була неоднозначна оцінка даної події. Було безліч дискусій стосовно викладу та трактування змісту даного питання.

У сучасній школі учні вивчають події Української революції 1917-1921 рр. за підручниками Ф. Турченко, О. Реєнта, С. Кульчицького та Ю. Лебедевої, О. Пометун та Н. Гупан, В. Власова.

На сьогоднішній день ми ще не можемо стверджувати, що в Україні є гарні шкільні підручники з історії України, які б висвітлювали події Української революції 1917-1921 рр. більш повно, ґрунтовно та об'єктивно.

Сьогодні, слід усвідомити, що поряд з трагічною ми маємо і славу, героїчну історію України. Нам є чим гордитись і за що боротись – і підручник з історії України повинен бути таким, що посилює любов до України, формує

патріотизм, викликає почуття національної гідності, а головне – він повинен надихати молодь до активної участі в розбудові рідної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капелюшний В. «Українська революція 1917-1921 років» у шкільних підручниках та навчальній літературі з історії України: історіографічні та загально-педагогічні аспекти / В. Капелюшний // Етнічна історія народів Європи. – 2017. – Вип. 51. – С. 65-70.
2. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.): Монографія. / Д.Ф. Розовик. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – 311 с.
3. Зашкільняк Л. Замітки про сучасну українську історіографію/ Л. Зашкільняк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип. 15(1). – К., 2009. – С. 13-19.
4. Баханова С. Моделі української державності 1917–1922 років у сучасних шкільних підручниках з історії: монографія. / С. Баханова. – Донецьк, 2012. – С. 15.
5. Лебедева Ю. Г. Історія України: довідник для підготовки до ЗНО. Повний шкільний курс / Ю.Г. Лебедева. – К., 2013. – С.159-161.

Павленко Тетяна Михайлівна,
учитель української мови та літератури
КУ Сумської загальноосвітньої школи І-ІІІ
ступенів №27, м. Суми, Сумської області

«СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ»

ПАВЛА ТИЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ 1917-1921 РОКІВ

Революційні події 1917-1921 років стали пам'ятними у відродженні українського життя першої половини ХХ ст. І хоча на заваді національно-визвольних прагнень стали розбрат та незрілість українських політичних сил, а

ейфорія від першого року української національно-демократичної революції була швидко похована під сподом марних сподівань та нездійснених прагнень, невідворотні зміни таки відбулися.

Великий внесок у справу відродження національної культури і просвіти першої чверті ХХ ст. був зроблений представниками українського письменства. До нової генерації молодих і талановитих літераторів увійшли такі особистості, як П.Тичина, М.Рильський, В.Чумак, М.Семенко, В.Сосюра, М.Зеров, П.Пилипович, М.Драй-Хмара, Ю.Клен, Д.Загула, Я.Савченко та інші.

У своїх творах вони відображали буремні події цього періоду.

Павло Тичина – один з найобдарованіших та найконтroversійніших (неоднозначних) українських митців ХХ ст.

Комплексне дослідження громадсько-політичної, наукової та державницької діяльності видатного поета кінця ХІХ – другої половини ХХ ст. ще досі відсутнє. Воно ускладнюється вузькістю джерельної бази життя та діяльності П.Тичини. Безслідно зник масив архівних документів та матеріалів біографічного характеру про П.Тичину в результаті військових подій Першої світової та Громадянської війн першої половини ХХ ст. Інша частина документальних матеріалів – знищена державними органами СРСР. Безслідне зникнення документальних матеріалів ще до сьогодні залишає не роз'ясненими окремі білі плями життєвого шляху П.Тичини. Навіть на початку ХХІІ ст. історики України не мають доступу до документальних матеріалів, що зосереджені в спецархівах України.

Перше наукове дослідження творчого доробку П.Тичини, висвітлення його громадсько-політичної позиції літературознавця А.Ніковського “Vita nova. Критичні нариси” (1919) припадає на період громадянської війни, коли внутрішнє становище України характеризувалося наростанням соціальної напруженості та політичної нестабільності. У зазначений період П.Тичина займався культурно-освітньою та громадсько-політичною діяльністю в Києві. У 1918 р. видав першу поетичну збірку “Сонячні кларнети”, яка принесла митцю світову славу.

Майже всі дослідники творчості поета в один голос заявляють: це був справжній Тичина, той, який запам'ятався мільйонам. А. Ніковський назвав його поетом українського Відродження, К. Поліщук – бардом Центральної Ради. Л. Новиченку належить думка про те, Тичина відобразив у своїх віршах нашу національну психіку. Українська, польська, болгарська, словацька критика захоплено привітала автора «Соняшних кларнетів» (1918).

У праці А.Ніковський зазначив, що ідея вболівання за долю народу України, за його національне самовизначення стала головним критерієм творів П.Тичини, а у першій збірці віршів “Сонячні кларнети” критик вбачав реальне втілення доти незнаного в радянській поезії рівня “високости”. Він пов’язував зазначений поетичний прорив з духовним піднесенням митця, породженим подіями національної революції 1917-1920 рр. На думку А.Ніковського, перша збірка П.Тичини “Сонячні кларнети” дала поштовх до розширення горизонтів у відображенні національної культури України.

У віршах збірки «Сонячні кларнети» поєдналися дві музи – Музика і Поезія з братом Живописом. Тому картини заговорили звуками, звуки утворили полотна, слова засяяли барвами. До збірки Павло Тичина включив 44 найкращих своїх твори, поєднаних між собою змістом і стилем. «Сонячні кларнети» відзначаються організованістю і симетрією: вони мають своєрідну увертюру – вірш «Не Зевс, не Пан...» і поділяються на три тематичні групи.

До першої належить лірика з пейзажними і любовними мотивами. Це музичні, граційні, живописні вірші «Гаї шумлять», «А я у гай ходила», «Хор лісових дзвіночків», «Подивилась ясно», «О любя Інно...», «Арфами, арфами...», «Ви знаєте, як липа шелестить» та інші. Поезії вражають красою образів і глибинним розумінням законів природи. Цю групу віршів справді можна назвати «світлою нотою збірки».

Друга група – це вірші про народне горе, принесене Першою світовою війною: «Хтось гладив ниви...», «Іще пташки...» У них відчувається справжній трагізм; поет майстерно передає найтонші настрої і почуття.

Третя група тематично поєднується з другою: Україна і революція («Одчиняйте двері...», «По блакитному степу», «Скорбна мати» та інші). Поет із позицій власного розуміння добра і зла, справедливості і народної моралі осмислює, що несе революція рідному народові. Ці дві групи можемо назвати «скорботними нотами» збірки.

«Сонячні кларнети», особливо друга частина збірки, просякнуті почуттям молодості й оптимізму, світлими та радісними образами, породженими надією на відродження української нації до державного життя після кількох століть колоніального рабства. Ставлення поета до національної революції розкривають поема «Золотий гомін» і твори, друковані в періодиці: «Гей, вдарте в струни кобзарі...», «Ой що в Софійському заграли дзвони...»

У пам'ять про загиблих під Крутами юнаків П. Тичина написав поезію «Пам'яті тридцяти». Прикро, але цей поетичний реквієм після 1918 р. аж до нашого часу ніколи більше не друкувався. Критика епохи тоталітаризму зробила все, щоб збіднити творчість Тичини, щоб його замовчати або спотворити його шедеври, окарікатурено виставляючи в школі перед школярські наївні очі якісь і справді невдалі рядки поета.

Жорстокість більшовицького терору вжахнула поета, тому й у поезіях збірки, позначених 1918 р., відчутне засудження жорстокості братовбивчої війни і тривога за майбутнє України, за майбутнє людської душі.

Розпач і страх назавжди полонили душу поета. Філософські роздуми з цього приводу лягли в основу збірки «Замість сонетів і октав» (1920). П. Тичина зрозумів неминучість нової доби і схилився перед нею. Наступні збірки «Плуг» (1920) та «Вітер з України» (1924) мали засвідчити упокорення поета перед нелюдською, непоборною силою революції. Однак поряд із вітанням нової влади у збірці багато творів, які відбивають тодішній стан душі поета, його розгубленість і страх.: «І. Бєлий, і Блок.», «26-ІІ (на день Шевченка)». Щиро прагнучи бути на боці нової влади, П. Тичина протягом 1920-х рр. все ж таки пише такі поезії, як «Голод», «Загупало в двері прикладом», «Хто ж це так із тебе насміятись смів?», уривки з поеми «Чистила мати картоплю...», у яких змальовує

духовну деградацію та здичавіння людини, за що й був неодноразово критикований.

У 30-ті роки ХХ століття почався терор. Поет, намагаючись зберегти життя, мусив іти на компроміс із владою. З'являються твори на зразок «Партія веде», «Комунізму далі видні». Поета не стало, залишився просто Павло Тичина – лауреат, міністр і навіть...Голова Верховної Ради УРСР. Але не варто поспішати з критикою, адже відкриваючи «Сонячні кларнети», «Замість сонетів і октав», ми переконуємося, що поезії із цих збірок не можуть не захоплювати.

Петренко Наталія Миколаївна,
викладач історії, провідний професіонал
КУ «Агенція промоції «Суми» СМР

ВИКЛАДАННЯ МАТЕРІАЛУ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917-1921 РОКІВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ: ВИМОГИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

У березні 2017 року виповнилось 100 років від початку Української революції 1917-1921 років – доленосної події в історії нашого народу, коли після довгих століть бездержавного розвитку українцям на кілька років вдалося відродити і розбудувати національну державність України.

В останні роки наша держава все частіше стикається з різними проблемами, проживає ще один період свого становлення та розвитку. Сьогодні відбувається випробовування народу. Саме в такі періоди проявляється сила і дух нації, гартуються її цінності, знову прокладається нелегкий шлях до суверенності.

Відомо, що людина не народжується патріотом, її почуття самоусвідомлення та патріотизму виховуються оточуючим середовищем. Вона має пройти надзвичайно складний шлях саморозвитку, набути досвіду, стати носієм ціннісних пріоритетів. К. Ушинський, відомий педагог та діяч, стверджував, що «в душі людини риса національності корениться глибше за всі

інші» [4, с. 285]. І саме цю рису в підростаючому поколінні покликаний виховувати навчальний заклад.

Вивчення історії є одним із найважливіших чинників формування національної свідомості народу. «Без знання минулого неможливо точно поняття про сучасне», – справедливо наголошував видатний український історик М.С.Грушевський. За короткий час в Україні створено нову цілісну систему викладання історії України та Всесвітньої історії, повністю оновлено зміст та структуру історичної освіти. Вона повністю звільнена від ідеологічних, вузько класових підходів і поглядів на розвиток суспільства, оцінювання минулого та перспективи майбутнього.

Новий навчально-методичний комплекс зорієнтований на пріоритети науки, гуманістичні та демократичні цінності, інноваційні педагогічні технології, їхнє поєднання з досягненнями народної педагогіки. Проте часто трапляється так, що реалії зовсім далекі від зазначених методик та вимог.

Звісно, протягом років змінювалися підручники та матеріал, що у них викладався. Із текстів сучасних підручників Історії України вилучено фальсифікації і перекручення щодо викладу революційної доби. В той же час в найновіших шкільних підручниках залишається ще багато «вузьких місць» у висвітленні Української революції 1917-1921 років, які не сприяють формуванню історичної свідомості та накопиченню учнями ґрунтовних знань з цієї важливої теми [1, с. 3]. Адже лише після успішного засвоєння саме цієї теми учні, вивчаючи наступні, пов'язані з встановленням радянської влади, свідомо дійдуть висновку, що УРСР не була спадкоємницею УНР, що це – псевдодержава, привнесена ззовні та створена за російським радянським зразком [2, с. 68].

На жаль, в найновіших шкільних підручниках відсутній належний фактаж та відповідна аналітика для ґрунтовного розкриття цієї теми

Тема Революції 1917-1921 років була зовсім розмита і розірвана. Частина теми відходила до теми «Україна у Першій світовій війні. Початок Української Революції». А друга частина була доволі некоректно з історичної точки зору

складена. Тобто конкретизації, що події Української Революції 1917-1921 років стали важливим етапом державотворення України не існувало. Зараз ця велика тема виокремилася в дві. Також збільшилась кількість годин, виділених на вивчення Української Революції [3, с. 25].

Проте, не зважаючи на зміни у програмах та підручниках, є декілька причин, що перешкоджають викладенню, засвоєнню та розумінню теми. Серед основних можемо назвати такі: відсутність єдиної думки авторів щодо подання фактів, значний обсяг матеріалу та недостатня кількість годин на його викладення. Окрім цього перешкодою стають наповненість класів, недостатнє технологічне комплектування та методичне забезпечення. Останні проблеми впливають на вивчення всього шкільного матеріалу не тільки з історії.

Школа – це унікальний соціальний інститут, через який проходить абсолютно кожен. Складно недооцінити її роль у процесі національно-патріотичного виховання молоді та підростаючого покоління. У сьогоденних умовах розбудови громадянського суспільства становлення національної самосвідомості школярів має стати основою усієї діяльності навчального закладу, а недостатня увага до цього надзвичайно важливого аспекту сприяє поглибленню духовної кризи молодих поколінь. Тому так варто вчасно проводити реформи та змінювати нашу країну, починаючи з найменшого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханова С. Моделі української державності 1917-1922 років у сучасних шкільних підручниках з історії: монографія / Світлана Баханова. – Донецьк, 2012. – С. 3-4.
2. Капелюшний В. «Українська революція 1917-1921 років» у шкільних підручниках та навчальній літературі з історії України: історіографічні та загально-педагогічні аспекти // Етнічна історія народів Європи. – 2017. – Вип. 51. – С. 65-70.

3. Мисан В. До проблеми змісту курсів історії // Історія в школах України. – 2007, № 7. – с. 23-29.
4. Сухомлинська О. В. Ушинський Костянтин Дмитрович // Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – С. 284-294.

Плішова Олена Анатоліївна,
учитель української мови і літератури
Державного ліцею-інтернату з посиленою
військово-фізичною підготовкою
«Кадетський корпус» імені І.Г. Харитоненка

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІ ПОШУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.

Революційні події істотно вплинули на зміст літературного життя. Письменники по-різному відбивали історичний процес, свідками, а нерідко й активними учасниками якого вони були. Українська література в цей період збагатилася новими іменами. Життя деяких з них обірвалося раніше, ніж встиг розквітнути талант, інші змушені сумувати за батьківщиною в еміграції.

Поетична творчість Олександра Олеся займає особливе місце в історії української літератури. На початку творчої діяльності О. Олесь постає як ніжний романтик, зацікавлений у суспільних подіях. Радісні й бадьорі мотиви звучали в поезіях О. Олеся. Це сталося під час революції 1917 року, яку поет зустрічав з великими надіями й сподівався у наближенні волі українського народу. «Воля! Воля! Сниться, може». Поет говорить про щастя у відновленому краї і докоряє землякам за покору владі. З його вуст звучать гіркі та сумні слова правди. Але в той же час поет не падає духом і посилає заклик у своїх поезіях:

Хіба не бачите, що скоро день настане,
Що сонце наше вже з – за обрію встає.

У 1919 році О. Олесь назавжди покидає Україну і виїздить до Праги. Найкращі поезії, які були написані ним в еміграції, були надруковані в збірках з промовистими назвами: «Емігрантська перезва», «Кому печаль мою», «Чужиною». У цих віршах переважають настрої туги за батьківщиною і самотності, Олесь постійно звертається до спогадів про рідний край, малює його красу і велич. На батьківщину поет так і не повернувся, а журба і радість, плач і сміх так і залишилися назавжди у його поезії.

Ранні твори Павла Тичини були народжені на Чернігівщині у чарівному куточку України, де поет народився, де минуло його дитинство і юність. Перша збірка творів «Сонячні кларнети» вийшла 1918 року й одразу стала визначною подією в українській літературі. Поет з ніжністю пише про природу рідного краю, схвилювано і щиро розповідає про красу і силу першого кохання:

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий – я знаю...

Емоційно-радісним збудженням пройнята поема молодого Павла Тичини «Золотий гомін», написана 1917 року і присвячена святкуванню з нагоди проголошення Першого Універсалу Центральної Ради. Романтичними настроями наповнені його «Сонячні кларнети», надруковані 1918 р. Ранні твори Тичини засвідчили, що в українську літературу прийшов дужий та свіжий талант. І не вина, а біда поета в тому, що пізніше його сонячні кларнети перетворилися, за словами видатного письменника Євгена Маланюка, на «пофарбовану дудку». Час і життєві обставини зробили з нього співця партії, який прославляв систему, що нищила в людині особистість.

Свіжий, бадьорий голос поета Василя Чумака пролунав у його творах «До праці», «Не вам», «Далі», які були опубліковані в листопаді в 1917 р. :

Більше надії, брати!
Місця сумніву нема —
Сміло і прямо іти,

Ширше ступать до мети
З міццю, що скелі лама.

Ці рядки, згодом покладені на музику, стали однією з улюблених пісень повстанців, що бачили в революції визволення від соціального й національного гніту. У боротьбі за радянську владу і незалежність України він був готовий на все. «Ми гімни тобі заплели, червоний тероре», – писав поет. Рано сформувалася й національна свідомість поета, про що свідчать уже перші відомі нам вірші:

Пробудіться, орли сизі,
Славні козаченьки,
Заверніть колишню славу
України-неньки.

Проте самого поета серед них уже не було. У ніч з 20 на 21 листопада 1919 р. Василь Чумак був розстріляний денікінцями в Києві. На той час поетові не сповнилося й дев'ятнадцяти років. Його збірка віршів видрукувана посмертно. Рвучкий ритм, мелодійність інтонації, оригінальні метафори, благозвучні рими – все це виказує природний поетичний таланти, який спирається на національні художні традиції і збагачений усіма здобутками поетичної, художньої культури.

Інший відомий поет, прихильник самостійної Української Народної Республіки, Григорій Чупринка, який усе життя мріяв про мир і милосердя в Україні, 1917 р. писав: «Єдність і злагода, право і свобода – доля найкраща народу». Чупринка був непримиренним противником більшовизму і в 1921 році загинув у боротьбі з ним.

О ні, Поет – не гладіатор,
Що бавить натовп цирковий!
Поет – пророк, Поет – новатор
І вільний мучень життєвий.
В людських ганебних наріканнях
Огнестим цвітом він цвіте
І в світових сліпих блуканнях
До правди впевнений іде.

Чудовим поетом виявився Василь Блакитний (Елланський). У 1920 р. була опублікована його збірка «Удари молота і серця». Поет, журналіст, політичний і державний діяч, публіцист, редактор урядової газети «Вісті ВУЦВК» та деяких інших видань він, за визнанням М. Зерова, був «сильною, впливовою постаттю» на літературному полі. Образний світ поета – це світ, яким бачить його революціонер, що вибрав за закон свого життя боротьбу й саможертвність. Поетичні уявлення про дійсність групуються в цьому світі здебільшого навколо новітньої соціальної символіки й близької до неї системи понять-образів. Тут і «зорі» червоні, і «комуна», і різні «буруни» та «бурі», і Кремль, як антитеза «Бастіліям», і «удари молота» в такт з «ударами серця». Символічна червона барва взагалі домінує в творах В. Еллана (хоча в його ранній ліриці превалюють романтичні блакитна та синя барви, недарма перша з них стала псевдонімом поета).

Серед прозаїків, які розпочали свій творчий шлях у ці буремні роки, можна назвати тих, хто став пізніше класиком української радянської літератури. Зокрема, це А. Головка, О. Донченко, Іван Ле, Остап Вишня, С. Скляренко.

Творча доля А. Головка склалася так, що його ще за життя назвали майстром художнього слова, класиком української літератури, народним письменником. Мистецькі пошуки прозаїка у 20-х роках – це спроби поєднати різні літературні течії й напрями: від модного натуралістичного психологізму до символізму, імпресіонізму й експресіонізму. Оповідання й повісті А. Головка 20-х років виявили в ньому митця, для якого життєва реальність, «наочна справжність зображеного» є одним з найперших художніх принципів.

Остап Вишня – письменник, який у 20-х рр. захопив мільйонні маси до читання української літератури. Він був "королем українського тиражу". Остап Вишня ввів в українську літературу новий різновид гумористичного оповідання, який сам же назвав усмішкою. Лаконізм, влучність, дотепність, іронічність, обов'язкова присутність автора створюють загальну викривальну картину такого твору. Художній типаж в усмішках – багатий, своєрідний і різноманітний, як різноманітні й уособлені ним вади, недоліки. Можна сказати, і персонажі,

зображені в творах, і проблеми, осмислені автором, – це сама дійсність, це життя села в неповторній вишнівській художньо-гумористичній манері.

Молоді письменники групувалися навколо численних літературних студій і гуртків, редакцій газет і журналів, літературних альманахів. Гурток молодих українських літераторів, які об'єдналися навколо журналу «Книгар», започаткував знамените літературне угруповання «неокласиків». Це – М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський, М. Драй-Хмара, Ю. Клен (О. Бургардт). Вони виступали за високу культуру слова і художньої форми. ідеалом для них було далеке минуле, взірцем справжнього мистецтва слугували зразки античності та інших давніх епох. Частина молодих українських митців приєдналася до символістів. Серед них – П. Тичина, Я. Савченко, Д. Загуг. Відомим представником ще одного оригінального літературного напрямку тих часів – «панфутуризму» – був М. Семенко. Уявлення про його творчість дає мініатюра «Картка» – поетичний шедевр 1918 р.:

Мого життя газельну срібність
І випадковість
Складу в картки вузьку безмірність
І загадковість
Моїх гріхів легку безкарність
І слів блискучість
Знов наповняє безпорадність.

Активно в будівництво нової культури включився Пролеткульт. Письменників ця культурно-освітня організація приваблювала своїм гаслом – «Творити революційне мистецтво!» У 1919-1920 рр. членами її були В. Коряк, В. Еллан-Блакитний, С. Пилипенко, В. Сосюра, М. Майський. Проте згодом усі вони вийшли з Пролеткульту, оскільки побачили хибність його ідейно-теоретичних настанов.

Отже, літературне життя цих років відзначається спонтанністю, змаганням різних літературних груп, багато з яких гадали, що настав саме їхній зоряний час.

Письменники доби Української революції 1917-1921 рр. – яскраві й різні – своїм словом найбільш глибоко відобразили тогочасну різноманітну дійсність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. Київ: Либідь, 1991.
2. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Київ: Освіта, 1992.
3. Дончик В. Історія української літератури ХХ ст. Київ, 1993.
4. Гальченко С. Текстологія поетичних творів П. Тичини. Київ, 1990.
5. Зуб І. Остап Вишня: Нарис життя і творчості. Київ: Дніпро, 1997. – 314с.

Подвезько Алла Іванівна,
науковий співробітник КЗ виконавчого комітету
Лебединської міської ради
Лебединського міського художнього музею ім. Б.К. Руднева.

РОЛЬ Б.К. РУДНЄВА (1879-1944) У СТВОРЕННІ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ЛЕБЕДИНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

Лебединський художній музей ім. Б.К. Руднева – це місце особливої сили, де переплелись сучасність з історією. У листопаді 2018 року храм мистецтв відзначатиме 100-літній ювілей від дня свого заснування. Ювілейна дата не стільки привід для гучномовних урочистостей, скільки ще одна спроба привернути увагу громадськості до музейних проблем, а також осмислити значення Бориса Кузьмича Руднева (1879-1944) у справі не тільки формування, дослідження та збереження колекції музею у буремні роки, а й у вихованні почуття прекрасного у наших душах.

У кривавій круговерті війни та політичної нестабільності постала загроза знищення неоціненних скарбів, що зосереджувались в панських палацах, яким оголосила війну партія більшовиків. Разом з розгромом старовинних садиб гинули щедро розсіяні на українським терені осередки духовної культури, палали бібліотеки, спопелялись твори мистецтва – це був жорстокий і

всеохоплюючий погром української культури. І як добре, що в Лебедині опинився тоді справжній цінитель мистецтва і досвідчений музейний працівник Б.К. Руднев. Значною мірою завдяки йому виник широко знаний в Україні художній музей в Лебедині.

Життєвий шлях Бориса Кузьмича Руднева здавалося б, починав складатись так, що звікувати вік мав би з технікою. Народився 15 (27) травня 1879 року в сім'ї банківського працівника Кузьми Руднева в індустріальному Харкові. Закінчив там реальне училище, де основна увага приділялася точним наукам. Потім вступив до Технологічного інституту, де отримав звання інженера - технолога. І йшов би далі цією стежкою, якби не пробудилася любов до мистецтва. Початок тому поклато відвідування у 1907-1912 рр. художньої студії «Голуба лілія», яку очолював його товариш Євген Агафонов (учень Іллі Рєпіна), відкривши її після закінчення Петербурзької Академії мистецтв. Студія приваблювала не тільки художників, але й молодих поетів, мистецтвознавців. Випускали тут мистецький альманах. Один примірник за 1911 р. зберігається у Центральному державному архіві – музеї літератури і мистецтва України.

Атмосфера студії нагадувала подібні зібрання мистецької богеми на початку 20 ст. Один з відвідувачів студії, П. Ф. Оболенцев, у листі до завідуючого Лебединським художнім музеєм Дмитра Яковича Ледньова (1922-2009) писав 25 квітня 1969 р.: «Борис Кузьмич часто приходив у студію, майже кожний сеанс малювання. Він, звичайно, сидів на дивані, грав на гітарі та брав участь у загальних розмовах студійців. Цікавився мистецтвом і, в особливості, роботами Є. Агафнова, з яким був дуже дружний. Борис Кузьмич був дуже привітливою, скромною та симпатичною людиною. Я, як і всі інші студійці, ставився до нього з великою симпатією та повагою»

Об'єктивним доповненням до цих спогадів має бути те, що Б. Руднев займався малюванням у студії, брав приватні уроки у свого приятеля і якраз там проросло коріння таланту, чудового смаку і безкорисливої відданості мистецтву. Він писав картини і вчив малювати свою доньку Аллу вже у Лебедині. Зараз у

колекції Лебединського художнього музею зберігаються його мініатюрні живописні етюди «Засніжений хутір», «Хутір влітку», акварель «Біля річки». Окрім цього, з 1910 по травень 1918 року Б. Руднєв обіймав посаду асистента – фотографа в музеї красних мистецтв і старожитностей при Харківському університеті. У колекції музею знаходилися рідкісні твори зарубіжного та вітчизняного мистецтва. Все це, безумовно, формувало естетичні та художні смаки Бориса Кузьмича. Цьому сприяло також і спілкування з мистецтвознавцями: професором Ф. Шмітом, Д. Гордєєвим, уродженцем Лебедина С. Таранушенком.

Б. Руднєв вперше відвідав Лебедин ще до 1917 р, обстежуючи місцеві церкви – Миколаївську, Трьохсвятительську та Мироносицьку, а також церкву у селі Михайлівка, неподалік від Лебедина. А в перші післяреволюційні роки він брав участь у поповненні колекції музею з садиб та «квартир бежавшей буржуазии». У звіті музею красних мистецтв за 1918 р. С. Таранушенко відмічав, що від Б. Руднєва та професора М. Сумцова «прийняті на схоронність колекції старовинної зброї». Крім оригінальних творів, до музею надходили копії, фотографії, негативи. Так, від Б. Руднєва була придбана колекція фотографій середньо азійських килимів, вишивок, тканин. Але невдовзі музей при Харківському університеті було пограбовано, і у вирі громадянської війни зникло багато цінних та унікальних пам'яток мистецтва, частина ж їх увійшла до складу Харківського художнього музею.

Між тим, у Харкові почався голод. В цей непростий час сестра Б.Руднєва Варвара Демченко, що мешкала у Лебедині, запросила до себе брата. Так влітку 1918 р. Руднєв опинився в Лебедині. Якщо у продовольчому відношенні тут справді був відносний добробут (на базарі можна було купити хліб та інші продовольчі товари, щось можна було виміняти), та у культурному житті ситуація погіршувалася з кожним днем. Грабувалися садиби, розтягувалися цінні речі, нищився антикваріат. Чи могла людина, що виховувалася на добрі, повазі до праці та любові до пам'яток мистецтва, спокійно спостерігати це? Звичайно, ні. І разом з Юрієм Івановичем Базавлуком, людиною також освіченою (він

невдовзі очолив у Лебедині повітовий ревком) - почали рятувати все, що можливо у покинутих господарями поміщицьких маєтках Лебединського повіту (графів Капністів у Михайлівці, Анненкових у Бобровому, Красовських у Куличці, Бразолів у Рябушках, Хрущових у Лихвиному). Найбільше ж вдалося врятувати з садиби Капністів у Михайлівці. І зроблено це було вчасно, бо пізньої осені 1918 р. двоповерховий палац згорів. Вдалося вивезти художні меблі з цінних порід дерев, порцелянові вироби, чимало першокласних картин: портрети гетьманів Петра Сагайдачного, Павла Полуботка, його дружини та синів, Данила Апостола, князя М.Г. Рєпніна, поміщика О.А. Іваненка, графа В.О. Капніста та багато інших мистецьких творів, що зараз складають красу і гордість музею. Про цінність колекції говорить і той факт, що п'ять портретів з картинної галереї Капністів були залучені Сергієм Дягілевым на виставку історичного портрету, яка відбулася в Таврійському палаці Петербурга у 1905 році. Деякі мистецькі та історичні твори експонувались у 1902 році на виставці 12 археологічного з'їзду в Харкові та у 1918 році на Першій виставці української старовини у Лебедині. Про долю одного з експонатів, історію його перебування, цікаво переповідає С. Таранушенко у передмові своєї розвідки про «Полуботчишину сорочку»: « Сам оригінал сорочки після виставки 12 археологічного з'їзду повернувся до власниці у панський дім у с. Михайлівку. Того ж 1918 р. панський дім у Михайлівці з усіма зібраними в ньому добірними й дуже цінними колекціями пам'яток мистецтва пішов димом. Дещо – в тому числі «Полуботчишиною сорочкою» хтось зацікавився і дістав її в одного з мешканців села Михайлівки; далі вона попадає до рук С.А. Лобка. Ним, у січні чи лютому 1919 р. вона була доставлена разом з старовинним українським килимом панського типу в Лебедин до щойно організованого музею. Тут сорочка була виставлена в кімнаті килимів (пришита до одного з них) і пробула до початку серпня 1919 р., коли під час розгрому музею зникла невідомо куди. На щастя, сорочка завчасу була зафотографована Б.К. Руднєвим».

В одному з листів Борис Кузьмич називає дату, коли він почав працювати в музеї – 20 листопада 1918 р. Цей день і вважається днем заснування

Лебединського художньо-історичного музею ім. Т.Г. Шевченка (так він називався в перші 20 років свого існування). В Сумському обласному архіві було виявлено цікаву довідку про перших архівістів у Лебедині, яка проливає деяке світло на перші місяці творення Лебединського музею.

І згідно з цією довідкою Лебединський музей відкрився 23 березня 1919 року. Ця дата збігається з твердженням самого Бориса Кузьмича, що директором музею він працював із 1919 року. Цілком можливо, що 4-місячний період з 20 листопада 1918 р. по 23 березня 1919 р. був період становлення музею, збирання його колекції та формування експозиції.

І, дійсно, він міг відкритися 23 березня 1919 року. А через сім років харківський вчений О.Федоровський у листі до київського мистецтвознавця Федора Людвіговича Ернста, відзначав Лебединський музей як дуже цікавий. Відтоді проминуло майже 100 років. За цей час музей зазнав кілька хвиль свого занепаду й оновлення.

У перші роки свого існування Лебединський музей займав кілька кімнат будинку, де нині знаходиться ЗОШ № 5. Із самого початку він викликав значний інтерес у місцевого населення. Крім скарбів із панських палаців, музейну колекцію поповнювали прості люди. З різних куточків Лебединщини надходили вишивки, ікони, стародруки, археологічні знахідки, зброя тощо.

У 1932 році музей було переведено в будинок колишньої міської управи (нині приміщення пожежної команди). У 30-ті роки Руднев організував невеликий актив краєзнавців, які вивчали історію Лебединщини, виступали з лекціями, збирали цікаві експонати.

В 1937 році музей перейменовується на Лебединський державний художній музей (мабуть саме тоді й «загубилося» ім'я Т.Г. Шевченка, яке музей носив до того часу). 1938 року музейна колекція значно збагатилася за рахунок надходжень з Української картинної галереї в Харкові та Музею образотворчих мистецтв ім. О.С. Пушкіна в Москві. Перед другою світовою війною уже налічувалось до 1000 експонатів.

З 1939 року і по теперішній час музей розташований у будинку колишнього головного лікаря Лебединського повіту К. О. Зільберника.

Найважчі випробування випали на долю Б.К. Руднева та очолюваного ним музею під час німецької окупації в 1941-1943 роки. В цей період він писав щоденник, у якому ретельно занотовував все, що відбувалося в ті тяжкі часи. Довго не було ніяких вказівок щодо евакуації ні з Києва, ні з Сум. Була у місцевої лебединської влади думка спалити музей, якщо його не вдасться евакуювати, але на шляху цього страшного задуму знову став перший директор. Найцінніші експонати заховав на горищі, дещо закопав у садку у дворі музею, а на їх місце помістив другорядні речі. Аби захистити мистецьку колекцію, багато разів цілодобово чергував у цьому храмі прекрасного. Борис Кузьмич пішов на сміливий крок, який на його думку міг врятувати музей від розграбування – він відчиняє його. Ось як Б. Руднев пояснював мотиви своїх дій: «З встановленням німецької окупації у місті виникло питання – відчиняти музей чи залишити його зачиненим. Вважаючи, що з зачиненого музею, який не контролюється громадськістю, тобто відвідувачами, легше буде проводити вилучення я вирішив відкрити його, попередньо нейтралізував його...» Та все таки чимала кількість цінних речей залишалася на очах. Спочатку німці приходили у музей, дивилися, дивувалися, але нічого не брали. Потім у казино взяли під розписку дев'ять картин місцевої художниці Ю. Бразоль, фарфорову вазочку - попільничку. Накинули оком і на унікальні меблі з карельської берези, хотіли забрати – пощастило, викликали у Німеччину того, хто домагався цього.

Перечитуючи щоденник, можна уявити, чого були варті зусилля Б. Руднева по збереженню музею.

Після звільнення Лебедина Борису Кузьмичу довелося писати різні папери, пояснюючи, чому музей працював у роки війни. Довгий час не видавали заробітну платню працівникам музею, яку останні не отримували півроку(!) У листі до начальника Сумського облвідділу мистецтв І. Петренка, Б. Руднев писав: «В своїй доповідній Вам – «Лебединський музей в тяжкі дні німецької окупації», я дуже багато опустив, що прийшлося пережити. Адже неподалік від музею, на

цій же площі, була розгромлена районна бібліотека, а через один будинок від нас знищений багатющий музей фельдшерсько-акушерської школи, переведений із Сум. Обидві установи загинули, бо залишились без догляду. Щоб я не чергував у музеї, наприкінці жовтня грабіжники під будинок моєї квартири увечері поклали жмуток сіна з двома десятками патронів, вилили пляшку бензину та підпалили. Можете уявити, з яким почуттям я пішов чергувати в музей! А лютий-березень 43-го року, коли була тритижнева зміна влад. А 18 серпня 43 року, коли наші вибивали німців з міста і 6 снарядів розірвались на площі перед музеєм! Звичайно, вилетіла половина скла. В цей час мені прийшлося зіставляти з вікон на підлогу під стіну фарфор та ін. В результаті всіх цих переживань я і нажив хворобу серця, яка, мабуть, зробить мене інвалідом в 64 роки». Через чотири місяці після цього листа Борис Кузьмич помер – 11 грудня 1944 року, йому було 65.

Подвиг Руднева з порятунку музею і майже всієї його колекції в тривожні роки важко переоцінити. В пам'ять про свого засновника, директора, краєзнавця, висококультурну та всебічно розвинену людину Лебединському художньому музею в 2008 році було присвоєно ім'я Бориса Кузьмича Руднева. А у вестибюлі музею зустрічають відвідувачів два живописні портрети Руднева, написані його товаришем Євгеном Агафоновим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руднев Б.К. Дневник оккупации. Г.Лебедин Сумской области. Харків, 2006. – 72 с.
2. Побожій С.І. Відданість музею (до 75-річчя від дня заснування Лебединського художнього музею): г-та « Червоний промінь», 30 жовтня 1993 р.
3. Побожій С.І. Хто зберіг мистецькі скарби Лебединщини?: г-та «Панорама Сумщини» 12 вересня 1991 р.
4. Голод Ю.В. « Засновник музею – талановитий живописець і краєзнавець»: г-та « Життя Лебединщини» 13 січня 1999 р.

5. Голод Ю.В. «Художньому музею – ім'я засновника»: г-та «Життя Лебединщини», 8 березня 2008 р.

Самотуга Інна Сергіївна,
студентка НН інституту історії та філософії
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ БОРЦЯМ КРУТ

У статті висвітлюється роль літературних творів українських письменників про трагічну сторінку в історії України – бій під Крутами 1918 року у формуванні історичної пам'яті.

Ключові слова: бій під Крутами, художня література, поезія.

Дуже важко усвідомити всю глибину трагічності історії України. Українці за свою незалежність заплатили велику ціну, особливо в останні 100 років: втрата незалежності, дві світові війни, Голодомор, державний терор, депортації, події 1917-1921. Однією з таких трагічних сторінок в історії України є бій під Крутами. Він посідає важливе місце в національній історичній пам'яті тому, що є символом сміливості і героїзму українців у боротьбі за незалежність.

В українській літературі тема «Крут» є маловивченою. У добу радянського режиму про цю битву писали лише українські еміграційні видання. Ця тема була забороненою для тих українців, які проживали на території колишнього Радянського Союзу, багато документів було знищено або засекречено, а про поетичні і прозові твори не було навіть і мови [6, с. 268].

З середини 1930-х років образ Крут стає предметом натхнення багатьох літераторів і поетів. Цій події вони присвячують свої вірші, поеми, сценарії вистав тощо. В цей час були надруковані «Крутянська пісня» Б. Антонича, «З варягів» Є. Маланюка, «Дума про скривавлену сорочку» О. Лятуринської, поема М. Оверковича «Крути», поезії О. Степановича, Б. Лисянського, В. Янева тощо [1, с.21]

Поезіям Є. Маланюка, О. Стефановича, О. Олеся притаманний мотив відплати за героїв, і не тільки відплати, але й продовження святої справи національного визволення. Митці творили поезію співзвучну за духом, за настроєм, але різноголосу за звучанням, властиву лише їхньому індивідуальному стилю. Тропіка, стилістика та ритміка підпорядковані одній меті – змалюванню реальної об'ємної картини всеукраїнської трагедії. Крути – це велике джерело героїчного злету українського народу, його слава, мужність і сила [6, с. 274].

Метою статті є висвітлення літературних творів, які присвячені битві під Крутами.

Повернення історичної пам'яті нації пов'язане з поверненням до сучасників численних великих і маленьких фактів, що складають неповторну художню мозаїку кожного відтинку часу – чи то княжої доби, чи то з недалекого минулого. Ось так дійшли до нас історичні відомості початку ХХ століття про трагічні події доби українських змагань за незалежність, про знакопомні – Крути, де поклали голови кращі сини молодій державі [8, с. 90]. «...Народ, творячи з якоїсь події легенду – а Крути, без сумніву, є й будуть однією з найвеличніших легенд нашої нації, – знає, що він робить. Народна мудрість і національний геній – ця найвища земна справедливість, творячи свої легенди і міфи, цебто підносячи дану історичну подію до височини надісториччя, ніколи – щодо вибору тієї події – не помиляються. Не помилилися вони й у випадку Крут», – говорив український поет Є. Маланюк [2, с. 43].

Героїзм молодих захисників набув особливого значення через патріотизм української молоді, яка першою відгукнулася на заклик до оборони рідної землі. Ця тема знайшла відображення у різних жанрах культури від літератури та живопису до музики і народної творчості. Подіям під Крутами присвятили увагу багато письменників і поетів України і української діаспори [4, с. 12].

Кожен небайдужий до «крутійської» тематики авторів шукав своїх шляхів пізнання природи феномена українського патріотизму, шукав самобутніх слів для розкриття національної трагедії. Творилася різноголоса за звучанням поезія. Домінуючими мотивами для неї стали мотиви піднесення духу, продовження

святої справи національного визволення, історичної слави Крут. Саме останній мотив відлунує із славнозвісної поеми Ю. Клена «Попіл імперії». Автор переконує, що, Крути у літописі подій ХХ століття є одним із найяскравіших взірців синівської самовідданості Вітчизні. [6, с. 268].

Найпершою реакцією й, одночасно, висловленою позицією щодо Крутянського бою, був знаменитий вірш «Пам'яті тридцяти», на тоді ще не зламаного радянською тоталітарною машиною, молодого національно спрямованого поета Павла Тичини, написаний ним усього за півтора місяці після самого бою:

На Аскольдовій могилі
Поховали їх –
Тридцять мучнів-українців
Славних-молодих.
На кого завзявся Каїн? –
Боже, покарай! –
Понад все вони любили
Свій коханий край! [7, с. 49-50]

Особливе місце серед поезії, присвяченій даній темі посідає «Крутянська пісня» Богдана-Ігоря Антонича, написана у 1937 році. Інтерпретуючи тему Крут у жанрі пісні, автор не повторив нікого з попередників. Поет засуджує комуністичний терор, вважає, що плата за вчинене більшовиками зло буде немилосердною. Він вірить у майбутнє, у щасливу долю, з похвалою пише про вірність, мужність, честь героїв чину, і переконаний, що слово ніколи «не вмре, не загине» [6, с. 277].

Поняття того, що події під Крутами й смерть хлопців не були наслідком чиеїсь злої волі, недбалості, прорахунку або зради, а стали лише трагічним епізодом боротьби за незалежність України, прийшло з часом. Найбільш правдиво про це писав Є. Маланюк у нарисі «Крути. Народина нового українця». Він описав цю подію такою, якою вона була з погляду українського військового

діяча, патріота та державника, а саме «оборонним боєм нашого війська при станції Крути 29 січня 1918 р.». [2, с. 46].

У Є. Маланюка Крути стають символом героїзму, органічного самостійного морального напруження. Крутянська людина в його уявленні має стати знаком нової доби. Від Крут Є. Маланюк виводить тип Новітнього українця, чие формування розпочалося саме у військовій верстві як найбільш державницькій під час революції [5, с. 35].

Серед поезій, присвячених битві під Крутами, можна виділити вірш О. Олеся «Під Крутами». Він був написаний через п'ять років після цих подій. Втоmlений подорожній не зміг добратися до хутора, заночував під копою в полі. Уві сні до нього прийшов воїн-юнак, між ними зав'язується розмова, з якої подорожній дізнається про страшну трагедію та її наслідки. Дуже вдалими є рядки, в яких автор описує прохання хлопця передати слова рідній матері. Це дає можливість усвідомити всю повноту горя, болю, трагізму

І згадую чомусь я мимоволі
Великих лицарів своїх;
Лежать вони покинутими в полі
І без хрестів могили їх [6, с. 273-274]

До героїчних сторінок української історії звертався У. Самчук. Нарис «Крути» написаний через 24 роки після крутянського бою. У цьому творі автор не лише піднімав історико-політичні теми, трактував недавню битву як історичну подію, а й шукав крізь призму своїх історіософічних концепцій істотне в долі народу, бачив і попереджував не робити помилок минулого. «Молодь наша ... хай не заплющує очей на ті хиби і ті недотягнення, які цехують той великий історичний момент».

Письменник впевнений, що «історія кожної хвилини може подарувати нам нові Крути», говорить, коли проб'є новий визвольний час, ворог здогадається, «про віщо для нас крикнули Крути», або покличе на нову борню, не дасть «завернути в неволю» [3, с. 23-24].

Значення теми Крут для історії української літератури надзвичайно важливе. Література поповнилась і продовжує поповнюватися новими творами. Кожен з авторів шукав свої шляхи пізнання природи феномена українського патріотизму, відтак демонстрував оригінальні художні модифікації усвідомлення жорстоких історичних реалій. Проте, як правило, це особливий погляд на трагедію, погляд, сповнений віри у те, що жертва юних героїв не буде даремно [6, с. 277-278].

Події під Крутами мали велике значення. Більшовики були затримані на декілька днів. Уряд УНР домогся міжнародного визнання України Юнаки, які загинули довели, що Україна нескорена нація із своєю історією і щасливим майбутнім.

«Ви стали прикладом усім,
Про Вас нікому не забути!
В понурій темряві віків
Світити будуть завжди Крути!...

Леся Храплив

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / Упорядники О.М.Любовець, О.М.Березовський, С.В.Бутко, А.О.Тищенко, І.В.Цимбал. – К.:ДП НВЦ «Пріорітети», 2013. – 288 с.
2. Бойко О.Д. Бій під Крутами: історія вивчення / О.Бойко // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С.43-54.
3. Буркалець Н. Мистецтво Уласа Самчука – публіциста / Н.Буркалець // Наукові записки. – Вип. VI. – Тернопіль, 200. – С. 21-25 .
4. Бурятова Т.І. Бій під Крутами – бій за майбутнє України: Бібліограф. пам'ятка (До 100-річчя подій під Крутами) / Т.І. Бурятова // Сумська обласна бібліотека для дітей.– Суми, 2018.
5. Воронюк І. Націєтворчі візії в есеїстиці Є. Маланюка / І.Воронюк // Наукові записки: Серія: Філологічні науки. – Вип.24. – Кіровоград, 2013. – С.32-39.

6. Киященко М.П. Художня інтерпретація теми «Битви під Крутами» в українській поезії / М. П. Киященко // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2012. – № 2. – С. 268-279.
7. Конончук І. Крути: погляд крізь віки / І.Конончук // Ніжинська старовина. – С. 46-58.
8. Кузик В. Відлуння героїки Крут / В.Кузик, М.Кузик // Народна творчість та етнографія. – 2006. – №1. – С.90-91.

Самотуга Юлія Сергіївна,
студентка НН історії та філософії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКАХ

У статті висвітлені національні ідеї, що розкриваються у творах художньої літератури українських письменників доби Української революції 1917-1921 років.

Ключові слова: ідеї національного відродження, держава, Україна.

З проголошенням незалежності України постало питання відтворити історичну правду, дослідити ті сторінки минулого, про які українці або не знали або мали хибне уявлення. Це стосується діяльності українських письменників доби Української революції. Необхідно з'ясувати їх внесок у суспільно-політичний і культурний розвиток України, роль у визвольних змаганнях України на початку ХХ століття.

Поруч з В. Винниченком, О. Кобилянською, В. Стефаником, О. Олесем, М. Філянським, М. Вороним, Г. Чупринкою, П. Карманським, В. Пачовським приходять до повного творчого голосу ряд молодих талановитих поетів: П. Тичина, М. Рильський, П. Филипович, Я. Савченко, Д. Загул, О. Слісаренко, М. Семенко, В. Еллан, В. Чумак, М. Зеров та інші. Одне слово, розкована

березневою революцією 1917 року українська література почала свій похід у майбутнє. Вона пройшла з своїм народом всі три періоди героїчної національно-визвольної революції українського народу. Від найвищого піднесення (доба Четвертого універсалу й Трудового конгресу), до катастрофи в грудні 1920-го року [3, с. 174].

Історія становлення української національної ідеї свідчить про те, що надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграла художня творчість митців-патріотів. Це пояснюється тим, що художні твори діють безпосередньо на почуття людини, на відміну від науки, яка діє переважно на розум. Почуття ж міцно пов'язані з волею і часто стають її збудником. Тому можна з впевненістю сказати, що твори кращих представників художньої інтелігенції відігравали і відіграють велику роль у вихованні українського народу, формуванні його, становленні національних ідеалів національної свідомості [6, с. 117].

Український літературний процес 1917-1920-х років назавжди ввійде в історію нашої літератури як один з найпотужніших періодів її ідейно-мистецького становлення. Це доба, коли, осяяна полум'ям визвольних змагань, активно і всебічно формувалась і утверджувалась суверенна свідомість української людини. І то в усіх аспектах її духового й державно-політичного життя. Людину цього модерного типу пристрасно шукала й омріявала тогочасна українська література. Людину, що виростала з буремних років революції й активно шукала свого віками гамованого «хочу» [3, с. 112].

Найвидатнішим поетом революційної доби був П. Тичина – визнаний класик новітньої української літератури. Він із захопленням зустрів національну революцію. У поемі «Золотий гомін» він дає глибоко поетичний образ пробудження України до національно-державного життя. Митець змальовує Софіївську площу, де в квітах, у музиці й піснях вирує національне свято, де звучать патріотичні промови і здіймаються вгору синьо-жовті прапори. Сам поет стоїть ніби в ролі захопленого глядача. Його поетична мрія пов'язує це свято з великим історичним минулим, огортає його дзвоном Лаври і Софії, як символом тисячолітньої давності українських традицій. Останні рядки поеми сповнені віри

в перемогу нації: «Я дужий народ! Я – молодий!» Саме такий народ зможе подолати всі труднощі і здобути кращу долю [6, с. 118].

30 березня в газеті «Нова рада» було надруковано його вірш «Гей, вдарте в струни, кобзарі», який став найпершим відгуком поета на крах царизму та відродження надії на побудову української державності. У сповнених радісної мелодійності рядках автор надає пафосу не лише тим першим тижням свободи, а й намагається зазирнути в майбутнє, яке видається йому прекрасним. Митець вірить у перемогу українського війська над поневолювачами [1, 189-200].

Із захопленням зустрів національно-визвольну революцію О. Олесь (Кандиба). Поет став палким співцем цього відродження, своїми творами закликав людей до боротьби, додавав їм бадьорості та відваги. Поет з гнівом згадує про минуле. Поет вірить у відродження країни, порівнює його з воскресінням Ісуса Христа. «Великдень рідний настає», – сповіщає він світові, впевнений у тому, що незабаром «воскресне, ожіє Велика Україна.» Мотиви воскресіння України характерні для творчості О. Олеся на початку революції. Поезією «Воскресла! Воскресла!» він відгукнувся на проголошення УНР і палко привітав це «друге, ясне воскресіння Христа». Олесь називає благословенною «святую дорогу», яка через хащі вела до волі і краси. На його думку, національне відродження, яке набирало в ті роки реального змісту у вигляді автономії та національної Української держави, могло забезпечуватись тільки свободою у високому її розумінні. «Незалежне життя – ось де справжня мета!» – стверджує поет, оскільки лише вільний народ може кувати своє щастя [6, с. 119].

Українська національна ідея, ідея формування української нації, як нації модерної й державної, проймає наскрізь значну частину творів В. Винниченка. Ідея національного відродження України лежить в основі драми «Між двох сил», написаної в 1918 році. У цій драмі знайшла своє виявлення центральна теза світогляду Винниченка, що русійною силою українського національного відродження є селянство, робітництво й інтелігенція [4, с.42].

Микола Вороний, як і Олександр Олесь, гаряче вітав буржуазно-демократичні гасла Лютневої революції 1917 року, сподіваючись на

демократичні свободи для рідного народу, зокрема на свободу українського слова. Саме в цей час він пише вірш «За Україну», бойовий марш, вірш-заклик, який згодом покладений на музику Я. Ярославенком, став народним гімном у західних регіонах України. «В революції 1917 року, – пише М. Вороний в автобіографії, – я брав дуже енергійну участь, особливо на початку (при моїй участі організовувалось перше ядро Центральної ради, влаштовував мітинги...)). У перші пореволюційні місяці Вороний щиро вірив у можливість державної незалежності України. Поет усім серцем вітає боротьбу за визволення, виступає з низкою патріотичних творів: «Молитва», «Коли ти любиш рідний край», «Привітання». Терор, розгорнутий більшовиками у містах і селах України, знецінення людської особистості, голод – усе це викликає спротив у поета. Змучений і виснажений, поет, подібно до видатних митців (В. Винниченко, О. Олесь та ін.), у 1920 році емігрував до Варшави [5, с. 10-11].

Високі патріотичні почуття проявляються не тільки в літературно-критичній діяльності М. Зерова, а й у його тогочасній поезії. Як зразок можна назвати вірш «Ріг Вернигори» (1919), в якому надії автора на відродження свого народу, мабуть, звучать найвиразніше. І – найбезпосередніше, втілюється у поетичний образ народного богатиря Мусія Вернигори, який прийде на допомогу гнобленому люду. Тяжка українська доля привела М. Зерова, як і багатьох наших культурних діячів, на Голгофу сталінських катувань. Але минають десятиліття, а його ясна, чітка думка дедалі потужніше входить у культурне життя народу. Його доля відбиває трагедію цілого покоління. В оновленій Україні ім'я М. Зерова стає символом справжнього національного відродження [2, с. 311-312].

Як завжди, так і в усі переможні і грозові дні національно-визвольної революції українські письменники були з своїм народом. Ділили з ним і радість і горе. Разом боролись і разом умирали. Вмирали як вояки на фронті (М. Євшан, А. Заливчий), гинули від підступних куль ворогом підісланих убивців (І. Стешенко, О. Єфіменко, М. Леонтович), вмирали від куль денікінської розвідки (Г. Михайличенко, В. Чумак, К. Ковальова), і у підвалах ЧКа (Г. Чупринка, О. Грудницький). Крилата фраза А. Ніковського: «Українську

переможну революцію... зробив поет» – у прямому й переносному сенсі була оперта на історичну і психологічну правду. Разом з тим були письменники, що в ті буремні дні не воювали ані на барикадах повстання, ані на фронті, але ніколи не випускали з рук найударнішої української зброї – пера. Ці митці і письменники в неменшій мірі «робили революцію» і були з своїм народом. Йде мова про О. Олеся, В. Самійленка, М. Філянського, С. Черкасенка, М. Вороного, П. Тичину, Д. Загулу, М. Зерова, Я. Савченка, Л. Курбаса, О. Слісаренка, М. Семенка, П. Филиповича, М. Рильського [3, с.119].

Були героїчні звучання, прагнення, плани, великі таланти, нові відкриття. Було й падіння, трагічні ситуації, жертви, смерть. Але «смерть, – каже Ліна Костенко, – це ще не поразка. В переможних боях теж бувають полегли». За пореволюційне півсторіччя українська література зазнала багато втрат. Але це були полегли в переможних боях. Бої не закінчились ще. Цього свідоме все прогресивне, все, що вміє мислити в Україні й поза Україною існувати. За всіх це висловив один з найталановитіших, поетів «шестидесятників»:

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Громотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Якщо сучасна Україна народжує таких поетів і таку свідомість, то вона, а з нею і її література, може бути певна за своє велике майбутнє [3, с.121].

Отже, українські письменники доби Української революції 1917-1921-х років намагались донести національну ідею до серця кожного українця, викликати бажання боротися за кращу долю України, здобути і захистити її незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниш Л. В. Відображення громадсько-політичної позиції у творчості П.Тичини періоду національно-визвольної війни в Україні (початок ХХ

- століття): погляд історика / Л.В. Даниш // Література та культура Полісся. – 2008. – Вип. 44. – С.189-200.
2. Дончик В. Г. Історія української літератури ХХ століття :Т.1 (1910-1930-ті рр.) / В. Г. Дончик. – К.: Либідь, 1993. – 780 с.
  3. Костюк Г. На магістралі історії : Вибрані праці у 5 томах. – Т.1: Українська література за 50 років (1917 – 1967) / Г. Костюк. – К.: Смолоскип, 2015. – 974с.
  4. Костюк Г. У світі ідей і образів / Г. Костюк. – К., 1983. – 536 с.
  5. Луцюк М. В. Поет краси страждання. Художня творчість Миколи Вороного. / М. В. Луцюк. – К.: «Колесо», 2008. – 60 с.
  6. Пономаренко А.Б. Розвиток української національної ідеї в творчості художньої інтелігенції 1917-1918 рр. / А. Б. Пономаренко // Наукові записки Вінницького державного університету ім. М. Коцюбинського. – Вип. 8. – С.107-111.

Снагощенко Валентина Володимирівна,
кандидат пед. наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

НАРОДНІ УНІВЕРСИТЕТИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Суттєві зрушення, що відбувалися в Україні на початку ХХ століття, підвищення національної самосвідомості українського народу, активізація діяльності численних суспільно-політичних об'єднань, партій, громадських організацій створювали міцний фундамент для актуалізації та реалізації споконвічної мети українців – життя у вільній країні. Головними напрямками діяльності Центральної Ради були: підвищення рівня освіти населення; активізація наукової діяльності в Україні тощо. Генеральний секретаріат

народної освіти забезпечував реформування системи освіти. Було відкрито 39 гімназій у містах та селах, вжито заходів щодо українізації навчального процесу. УЦР значну увагу приділяла розширенню мережі вищих навчальних закладів, залученню до роботи в них відомих учених [5].

Проблеми становлення та розвитку української освіти та шкільництва на Сумщині досліджували сучасні вчені та краєзнавці А. Близнюк, В. Власенко [1], В. Голубченко, Г. Іванущенко, Л. Корж-Усенко [4], Б. Корогод, Г. Корогод, О. Ленський [6], М. Манько та ін.

Займаючись проблемою національно-культурного будівництва в роки визвольної боротьби, уряди України, спільно з різними культурними і громадськими організаціями, велику увагу у цьому процесі відводили формуванню системи української вищої освіти та науково-дослідної роботи.

Так, у жовтні 1917 р. зусиллями інтелігенції було засновано Київський Народний університет імені Т. Шевченка, пріоритетом діяльності якого стало забезпечення українознавчих знань. До розвитку цього закладу долучилися наші земляки – Степан Тимошенко, Микола Василенко, Петро та Дмитро Дорошенки.

Навесні 1917 р. Центральна Рада виділила з Національного фонду асигнування на вищу освіту і за власний рахунок розпочала створювати прообраз першого національного вищого навчального закладу – народного університету. Спочатку названий вуз сформувався як громадський загальноосвітній навчальний заклад. Лекції в ньому читали Д. Граве, Ю. Гаєвський, М. Грунський, О. Грушевський, А. Корчак-Чепурківський, М. Кравчук, А. Лобода, В. Лучицький, А. Лук'яненко, І. Огієнко, О. Сушицький та інші. Але згодом на засіданні Малої Ради І. Стешенко, С. Петлюра, М. Ковалевський запропонували перетворити народний університет у професійний вуз, а уряд на його реформування виділив 25 тис. крб. [7].

З проголошенням III Універсалу Центральна Рада і Генеральний Секретаріат, офіційно перетворившись у вищі державні органи влади, значно розширили свою роботу по розвитку вищої освіти. Керівництво УНР затвердило проект побудови українських університетів у Харкові, Сумах, Полтаві,

Кам'янець-Подільську, Умані, Вінниці, Кременчузі, Чернігові, Катеринославі. Прийнято програму створення групи педагогічних інститутів в губернських центрах і великих містах республіки. Помітну допомогу Центральній Раді і уряду по формуванню національної вищої освіти надавали місцеві органи влади, культурні і громадські організації. Наприклад, отримавши повідомлення з Києва про наміри Центральної Ради відкрити у Кам'янець-Подільську університет, міська дума виділила під новий вуз приміщення, на закупку різного обладнання 1 млн. крб., а «Просвіта» зі спілкою учителів розпочала формувати викладацький колектив університету. Підготовчі роботи по заснуванню університетів розпочалися в Умані, Сумах, Чернігові, Полтаві, Катеринославі та інших містах України [5].

Цікавим і маловідомим фактом є виникнення і функціонування Народного університету в місті Суми у 1917-1918 рр. Відомості про нього можна знайти у тогочасній місцевій пресі, зокрема у газетах «Сумский вестник», «Луч». Ідея створення такого навчального закладу виникла серед місцевої інтелігенції ще до 1917 р., проте була реалізована після лютневої революції. Ініціатором цієї справи виступили кілька громадських організацій, в першу чергу Вчительська спілка [1].

У липні 1917 р. на засіданні Сумського Громадського комітету було ухвалено рішення про відкриття у Сумах Народного університету імені Тараса Шевченка. Комітет для збору коштів на відкриття університету зібрав 55 тис. крб. Найбільший внесок, а саме 10 тис. крб., зробив місцевий громадський діяч Василь Литягін. Місцеві періодичні видання систематично оприлюднювали розклад занять, тему і план лекцій в університеті. Зокрема, в одному з оголошень зазначалося, що «8 грудня 1918 р. у народному університеті відбудеться лекція на тему «Україна і Росія» за таким планом: історія України до Б. Хмельницького; співжиття України й Росії до революції 1917 р.; вплив революції 1917 р. на долю України, поточний момент і перспективи». Заняття на курсах Народного університету тривали переважно у вечірні години, передбачаючи вивчення української і російської мови та літератури, іноземних мов (французької,

німецької), історії України, Росії та Європи, арифметики, геометрії, природознавства, електротехніки [4, с.96].

За ініціативи земства при Народному університеті планувалося відкриття педагогічних курсів. З 15 вересня 1918 р. вони розпочали свою роботу. Їх діяльність призначалася не лише для осіб, пов'язаних з освітньою діяльністю, але й для всіх бажаючих ознайомитися з педагогічною справою. Приймалися особи з середньою освітою. Плата за навчання складала 80 крб. Пільгами (50% плати за навчання) користувалися вчителі, які працювали у навчальних закладах, що утримувалися міською і земською управами.

Програма курсів передбачала такі предмети: основні проблеми сучасної педагогіки; жива природа і методика її викладання; духовний розвиток дітей, історія російської літератури, історія західної Європи; методика викладання російської мови й арифметики; музика, дитяча психологія, збереження здоров'я дитини, малювання та ін. Програма сприяла опануванню здобутків сучасної педагогічної науки, посиленню уваги до духовного світу й психологічного розвитку молодого людини, широкому використанню у навчально-виховному процесі засобів літератури і мистецтва [6, с. 208].

У 1919 р. було засновано Роменський робітничо-селянський університет (за іншими даними в жовтні 1920 р). Завідувач справами університету – Д. А. Кричевський, секретар – Н. Н. Ясникольський. Перше засідання лекторської колегії відбулось 28 лютого 1919 року, на наступному засіданні 31 березня – було затверджено дату відкриття університету на 7 квітня, з розрахунком, що аудиторія вже буде набрана не менше 50 осіб.

Порядок відкриття університету: Інформаційне слово від Відділу народної освіти; потім привітальне слово від соціалістичних партій, центрального бюро професійних та кооперативних союзів.

Читання курсів в університеті було розподілене наступним чином: політична економіка – Л.А. Уманський, Кричевський; історія робітничого руху – М.М. Гамзе; вчення про державу та сутність демократії, Радянська Конституція і держава майбутнього – Ф.Т. Узун; історія революційного руху в Росії –

С. Ф. Козлов; світовий ринок – І. А. Варшавський; економічна географія – Б. І. Чанишев. Було заплановано запросити І. Е. Ададунова прочитати теорію з державного побуту; Н. М. Сисоєва – історію Великої французької революції; Н. Л. Скибіна – професійні союзи та робітничі партії. Розподіл лекцій по днях та годинах був запланований на 6 квітня.

Загальноосвітній курс навчання містив такі предмети: фізика, хімія, біологія, народovedення, гігієна, анатомія людини, арифметика, алгебра, геометрія, астрономія, економічна географія, фізіологія людини. На соціалістичних курсах викладались такі предмети: політична економіка, історія робітничого руху, державне господарство, вчення про державу та сутність демократії, Радянська Конституція і держава майбутнього, історія революційного руху в Росії, світовий ринок, професійні союзи та робітничі партії [2].

У 1918-1919 рр. на Слобожанщині функціонував «мандрівний» Харківський Народний університет, лекторами в якому виступали переважно професори та викладачі Харківського університету, зокрема Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов. Виняткове зацікавлення викликали лекції історичного та громадсько-політичного спрямування, особливо в галузі українознавства, що засвідчує зростання національної самосвідомості українського народу [4, с. 97].

Восени 1918 р. уряд перевів Полтавський, Київський, Харківський, Ніжинський та ряд інших інститутів на статус вищих навчальних закладів. Профінансував відкриття педінституту в Сумах та у деяких повітових центрах. [3].

Отже, місія Народного університету ім. Т. Шевченка в м. Суми, Роменського робітничо-селянського університету, інших культурно-освітніх закладів, створених у досліджуваний період прогресивною громадськістю, полягала в забезпеченні підвищених інтелектуальних потреб суспільства, сприянні розвитку нової української школи та національної освіти в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко В.М. Уродженці Сумщини – учасники Української революції 1917-1921 / В.М.Власенко. – Суми: Мрія, 2016. – 200 с.
2. Державний архів Сумської області Ф. 5600. – Оп. 1. – Спр. 19.
3. Державний Вістник. – 1918. – 19 листопада.
4. Корж-Усенко Л.В. Сумський народний університет імені Т. Шевченка в контексті руху за національну вищу школу / Л.В.Корж-Усенко // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (Суми 24-25 березня 2016 року), У двох частинах. Частина I. / за ред. В.С. Бугрія. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. – С. 93-97.
5. Культурна політика УНР // Електронний ресурс. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1098120557039/kulturologiya/kultura_ukrayini
6. Ленський О. Про початки товариства «Просвіта» на Сумщині / О.Ленський // Сумський краєзнавчий збірник. Упор. О.Корнієнко, В.Артюх. – Суми: Мрія, 2016. – С. 205-211.
7. Розовик Д. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні (1917 – 1920 рр.) / Дмитро Розовик // // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1098120557039/kulturologiya>

Таран Володимир Іванович,
учитель історії,
Богущ Галина Дмитрівна,
учитель української мови та літератури,
Демченко Тамара Олександрівна,
учитель української мови та літератури,
Мороз Наталія Вікторівна,
учитель української мови та літератури,
Роменської загальноосвітньої школи I-III ступенів №10
Роменської міської ради Сумської області

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ РОМЕН У РОКИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Розвихрені, розтривожені, овіяні революційною романтикою, увірвалися в двадцяте століття роки революції 1917-1921 років. Наснажені вони були визначними, розмаїтими подіями в політичному, культурно-освітньому, мистецькому житті України. Наше славне сивочоле місто Ромен поринуло у вир боротьби національно-визвольного руху. Мов у калейдоскопі, змінювалася події: двовладдя Тимчасового уряду та Центральної Ради в березні-листопаді 1917, влада УНР (листопад 1917-січень 1918), перший прихід більшовиків (січень-березень 1918), влада Гетьманату (квітень-грудень 1918), влада Директорії (грудень 1918-січень 1919), другий прихід більшовиків (січень-серпень 1919), денікінська окупація (серпень-листопад 1919), відновлення більшовицької влади з листопада 1919 року.

У цей час культурне життя міста не зупинилося, а продовжувало розвиватися й набуло нових форм розквіту. Аналіз тогочасних періодичних видань, різноманітних публікацій та монографій дають нам змогу сформувати картину досягнень у цій галузі в період з 1917 по 1921 роки. Особливо цінними є свідчення тогочасних газет. Це такі видання: «Народне слово», «Вісник Роменського військово-революційного комітету» (саме з неї починається історія нашої місцевої газети «Вісті Роменщини»), що нещодавно відзначила своє

сторіччя), «Известия исполнительного комитета Роменского совета рабочих и крестьянских депутатов», «Голос селянина».

З публікацій газети «Народне слово» відомо, що в травні 1918 року в місті були такі навчальні заклади: жіноча та чоловіча єврейські гімназії, реальне училище, училище ім. Т. Г. Шевченка, дві вечірні школи. До речі, єврейська жіноча гімназія – перша в Росії, заснована на кошти трудящих[1]. А вже в січні 1920 року газета «Известия» повідомляє про діючі навчальні заклади: жіночу гімназію, єврейську чоловічу гімназію, гімназію «Лісник», першу та другу початкові школи, комерційне училище, гімназію для дорослих, гімназію Жилової, залізничне училище [2].

Про рівень розвитку науки й культури в Ромнах свідчить такий факт: з 1919 року в приміщенні реального училища діяв Робітничо-селянський університет, у якому читалися лекції з політекономії, державного господарства, історії Великої Французької революції. Керівником вищого навчального закладу був Д. А. Кричевський [3].

1917 року в жіночій гімназії працював видатний український педагог Григорій Григорович Ващенко, який у своєму виступі на Другому Всеукраїнському вчительському з'їзді в серпні 1917 року першим порушив питання про заснування Української академії педагогічних наук.

У травні 1919 року засновано Товариство захисту пам'яток старовини та мистецтва, що ставило за мету дослідження, облік та збереження художньо-історичних цінностей міста й повіту. 17 березня рішенням Роменського повітового відділу народної освіти був створений Роменський народний музей мистецтва, науки й промисловості (пізніше – Роменський окружний музей). 28 листопада 1920 року відбулося відкриття експозиції, що на той час розміщувалася в будинку В. В. Панєвіна. Заснували музей кращі представники творчої інтелігенції міста. Серед них – Михайло Максимович Семенчик, краєзнавець, художник, перший директор музею. Біля витоків місцевої музейної справи стояли такі видатні постаті в українській культурі: мистецтвознавець,

археолог Микола Омелянович Макаренко та скульптор, кінорежисер і драматург Іван Петрович Кавалерідзе [4].

Про естетичні смаки роменців свідчить розвиток музичного мистецтва. У травні 1918 року відбулося відкриття міського саду, участь у якому взяли місцеві музичні товариства та члени Київського союзу оркестрантів [5]. У саду постійно грав симфонічний оркестр під керівництвом М. Г. Света та Г. І. Сухаренка.

У квітні 1919 року відкрито музично-драматичну школу. Її викладачами були Ф. О. Євсієвський, М. Г. Свет, П. О. Гнідич, І. Л. Рабінович та інші [6]. Згадуваний у цьому списку Павло Олександрович Гнідич – історик української літератури, фольклорист, етнограф, викладач російської словесності Роменського реального училища, один з ініціаторів створення Товариства захисту пам'яток старовини та мистецтва. Загинув у серпні 1919 року під Бахмачем.

У 1920 році заснована хорова капела, з якої розпочалася історія Роменського народного хору. Звучали в цей час пісні кобзарів Івана Запоржченка, Мусія Олексієнка. На роменській сцені відбувся дебют майбутньої народної артистки УРСР Ірини Іванівни Воликівської.

Новим подихом у розвої культури в Ромнах став кінематограф. У міському саду було відкрито перший кінотеатр, що називався біоскопом. Ось деякі фільми, котрі там демонструвалися (наводяться в оригіналі): «Яд проклятий», «Жизнь бесприютная, жизнь одинокая», «Дни траура и скорби в Москве», «Принцесса грез».

Приємно відзначити, що в цей період місто стало своєрідним культурним центром регіону. Про це свідчить і бурхливе тогочасне театральне життя. Дослідження цього питання належать львівському театрознавцю Оксані Палій. Ще з 1882 року в Ромнах діяв любительський театр. Саме на його сцені відбувся дебют корифея української сцени Ганни Петрівни Затиркевич-Карпинської. Можливо, саме вона запросила до нашого міста навесні 1918 року своїх колег, київських акторів з трупи Миколи Садовського. Про це йшлося в публікації Микити Міщенка в газеті «Народне слово»: «Запрохало Роменське товариство

«Просвіта» на весь літній сезон трупу Миколи Садовського, артистів та артисток. Згодились і вже приїхали до Ромен: С. Стадник, Л. Ковалевська і Ніжинська, а з артистів – О. Корольчук, І. Овдієнко, І. Ковалевський. А оце в суботу 25 мая відкрили театр історично укоханою на Україні постановою «Наталка-Полтавка» І. Котляревського. Сю дивну перлу на Україні знає старе і мале, отже, скільки і де б вона не ставилася, стіни тріщать здавна, особливо, коли ще грають порядні артисти. Нам, роменчанам, пощастило побачити «Наталку-Полтавку» у постанові шанованого на Україні артиста театру Миколи Садовського, Олександра Івановича Корольчука. Довго до Ромен потикалися і годували публіку гопаком і горілкою всякі русько-малоруські трупи, і, здавалося, що цьому не буде кінця і краю. Та сей рік доля усміхнулась, і ми маєм щастя вітати у себе справжніх артистів. <...> Вражіння від вистави якнайкращі<...>. Нарешті роменчани зможуть побачити свій народ не осміяним, не сліпцем, не п'яницею-невдахою, а надзвичайним митцем, що творить красу, особливе мистецтво і стане рівним серед других народів світу» [7].

З анонсів та повідомлень у місцевій пресі видно, що глядачі побачили, в основному, вистави українського репертуару. Це згадувана «Наталка-Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «За двома зайцями», «Ой не ходи, Грицю...», «Безталанна» та інші. Як відзначав П. Мусієнко, київські актори презентували передовсім ті вистави, у яких могли виступати у своїх «коронних ролях». [8] Професійна гра акторів здобула колосальне визнання серед роменчан, про що свідчить також один красномовний вислів Ясіка Гершковського в роменському часописі «Народне слово»: «... в Ромні зараз ходить дві пошесті: перша – це тиф, а друга – це київські актори» [9]. Завершивши сезон – кияни повернулися до Києва.

Зі встановленням радянської влади наприкінці січня 1919 року театр у місті не припинив свого існування, адже був популярний серед населення, тож влада, очевидно, не хотіла втрачати такий інструмент впливу на маси, тому не взялася за ліквідацію «націоналістичного» товариства «Просвіта». Проте зміна «політичної погоди» спочатку відбилася лише в назві самого театрального

колективу: Українська радянська трупа при «Просвіті». З червня 1920 року вже вказували безпосередньо перед назвою трупи інституцію від більшовицької влади, яка опікувалася мистецькими установами в той час, – Відділ Народної Освіти, а тоді вже назву самого театру.

Яскравою сторінкою театрального життя міста є діяльність визначного нашого земляка Івана Петровича Кавалерідзе, який дебютував, як режисер, виставою «На перші гулі» С. Васильченка 6 листопада 1919 року. Як довідуємося з афіш (зберігаються у відділі фондів Державного історико-культурного заповідника «Посулля» в м. Ромнах), Іван Кавалерідзе здійснив у Роменському професійному театрі постановки таких спектаклів: «Останній сніп» Л. Старицької-Черняхівської (прем'єра відбулася 20 червня 1919 р.), «Розумний і дурень» І. Тобілевича (прем'єра 18 липня 1919 р.), «Лісова пісня» Лесі Українки (прем'єра 24 серпня 1919 р.) [10]. У 1920 – 1921 роках Іван Петрович працює як режисер вистав у Роменському залізничному театрі, на сцені якого грав Степан Шкурат, що пізніше зніметься в фільмах «Земля», «Чапаєв», «Вій».

Знаковим для культурного життя Ромен був липень 1920 року: до міста прибули київські артисти Олександр Корольчук, Єлизавета Хуторна, Северин Паньківський, Марія Малиш-Федорець, Іван Овдієнко, Михайло Тінський, Лідія Іскра-Єзерська. До цього колективу приєдналася й знаменита Ганна Затиркевич-Карпинська, яка на цей час мешкала у своєму родинному маєтку в селі Блотниці. У театральному сезоні 1920-1921 років О. Корольчук здійснив на роменській сцені такі постановки: «Тартюф» Ж.-Б. Мольєра, «Розбійники» Ф. Шиллера, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Ревізор» М. Гоголя, «Украдене щастя» й «Похорон» І. Франка, «У пущі» Лесі Українки.

У цей же період розпочав свою професійну акторську діяльність Василь Яременко, уродженець с. Рогинці, майбутній народний артист СРСР.

У 1921 році померла Ганна Затиркевич-Карпинська. Олександр Корольчук повертається до Києва. Невдовзі виїздить до Харкова Іван Кавалерідзе. Театральне життя міста стає менш насиченим і цікавим.

Найважливішою подією 1918 року стало відкриття першого у світі монументального пам'ятника Т. Г. Шевченку. За життя Тарас Григорович відвідав Роменщину двічі. У листопаді 1843 року він десять днів гостював у маєтку Рєпніних у селі Андріївці. У нашому місті Кобзар перебував з 20 по 22 липня 1845 року, про що свідчать записи в його «Щоденнику». Окрім того, наш край згадується в повісті «Наймичка», у поетичних творах «Великий льох», «Княжна», «Москалева криниця».

На початку 1918 року громадськість міста вирішує монументально увіковічнити пам'ять Великого Кобзаря. 14 травня 1918 року відбулося зібрання міської управи, а 20 травня – засідання міської думи, на яких розглядалося питання про виділення коштів на виготовлення пам'ятника. Визначена кошторисна вартість у 20 000 рублів.

У цей же час І.Кавалерідзе розпочинає роботу над пам'ятником. На допомогу скульпторові приїхали з Києва майстри бетонних робіт – Григорій, Семен та Іван Орленки. Роменські залізничники виділили 40 бочок цементу. Консультації надавав Г.Вашкевич, який особисто був знайомий з Т. Г. Шевченком. Бетонні роботи виконував артист С. Шкурат. 24 червня 1918 року відбулися освячення та закладка пам'ятника.

27 жовтня 1918 року монумент було відкрито. На урочистості прибули делегації поважних осіб: представник гетьмана осавул Н. І. Блаватний, артисти й поети. Виступили Г. Вашкевич, член міської думи М. О. Северин, представник гетьмана осавул Блаватний, який, закінчуючи свій виступ, запевнив, що «недалеко до того щасливого дня, коли Україна, як суверенна держава, займе належне місце між іншими державами всього світу» [11]. Увечері відбувся великий святковий концерт за участю київських та місцевих діячів мистецтв: поета Миколи Вороного, солістів київської опери Марії Литвиненко-Вольгемут, Михайла Микиші, Івана Степенка, кобзаря Мусія Олексієнка та багатьох інших [12].

До середини 70-х років бетонний монумент почав руйнуватися. Вирішено було відлити його в бронзі. Реставраційні роботи проводили скульптори В.

Клоков, Б. Довгань, архітектор Ф. Юр'єв. Установили копію пам'ятника 20 лютого 1982 року [13]. Відреставрований оригінал пам'ятника сьогодні можна побачити в Києві на Андріївському узвозі, біля музею-майстерні І.П. Кавалерідзе.

У 1921 році Іван Петрович споруджує ще один пам'ятник у Ромнах. Це монумент Героїв революції, що складався з двох скульптур: Закутий Прометей та Звільнений робітник. Ця композиція, зроблена з бетону, зберіглася до наших днів.

Завершуючи нашу розповідь, варто ще раз згадати тих видатних діячів української культури, чий імена та діяльність були тісно пов'язані з життям нашого міста в період революції 1917-1921 років.

Іван Петрович Кавалерідзе – український скульптор, кінорежисер, драматург, сценарист, художник кіно. Народний артист УРСР.

Олексáндр Івáнович Корольчúк – український актор, режисер. 1922 року був одним із засновників театру імені Марії Заньковецької.

Стадник Софія Андріївна – солістка й драматична актриса в театрах «Руська бесіда», «Українському театрі зі Львова», Миколи Садовського, ім. Івана Тобілевича, ім. Лесі Українки).

Гáнна Петрівна Затиркéвич-Карпинська – українська акторка. Працювала в трупах Михайла Старицького, Миколи Садовського, Федора Волика та ін.

Васіль Сергійович Ярéменко – український актор героїчно-характерного плану. Народний артист СРСР.

Степáн Йóсипович Шкурáт – український актор театру й кіно. Заслужений артист РРФСР, Народний артист УРСР. Знімався у фільмах «Злива» (реж. І. Кавалерідзе), «Земля», «Іван», «Аероград», «Щорс» (реж. О. Довженко) та інших.

Воликівська Ірина Іванівна (справжє прізвище Підопригора) – українська співачка радянських часів, народна артистка УРСР.

Григорій Станіславович Вашкéвич – український філолог, співробітник журналу «Киевская старина» та інших видань.

Мака́ренко Мико́ла Омеля́нович – український археолог і мистецтвознавець.

Григорій Григорович Ва́щенко – український педагог.

Павло Олександрович Гнідич – український фольклорист, етнограф, історик української літератури.

Отже, діяльність цих та інших видатних особистостей, наведені факти розмаїття культурного життя дають нам підстави вважати, що період революції 1917-1921 років був для нашого міста справжнім розквітом культурного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Газета Народне Слово. – 1918. – № 21.
2. Газета «Известия исполнительного комитета Роменского совета рабочих и крестьянских депутатов». – 1920. – № 85.
3. Газета «Известия исполнительного комитета Роменского совета рабочих и крестьянских депутатов». – 1919. – № 66.
4. Роменський краєзнавчий музей. Путівник. – С. 3 – 4.
5. Міщенко М. / «Наталка-Полтавка» // Газета Народне Слово. – 1918. – № 32. – С. 4.
6. Газета «Известия исполнительного комитета Роменского совета рабочих и крестьянских депутатов». – 1919. – № 35.
7. Газета Народне Слово. – 1918. – № 26.
8. Мусієнко П. Роменчани / П.Мусієнко // Слово про Ганну Затиркевич – Карпинську. – К.: Мистецтво, 1966. – С. 62.
9. Гершковський Я. / «Замітки і впечатлення» // Газета Народне Слово. – 1918. – № 80. – С. 2
10. Палій О. Український драматичний театр в Ромнах 1918-1925 рр. // Науковий вісник Київського національного університету кіно і телебачення ім. Карпенка Карого. – 2013. – Випуск 13. – С. 49 – 66 .
11. Міщенко М. / Відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку // Газета Народне Слово. – 1918. – № 16. – С. 3.

12. Є. Бабій. Перший у світі пам'ятник Т. Г. Шевченку. //Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення. – Частина 2. – Суми. – 18.04.2016.
13. Матеріали Роменського краєзнавчого музею. Стенд «Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Ромнах».

Третьякова Олена Василівна,

методист з історії та правознавства навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності та
професійного розвитку КЗ «Сумський ОШПО»

І ДЗВОНИТЬ ПАМ'ЯТЬ В НАШІ БУДНІ... (ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ЛІТЕРАТУРИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ)

Роки нестримною ходою продовжують свій рух, усе далі й далі відкидаючи нас у часі від подій початку ХХ століття, коли у полум'ї революції народжувалась Українська Народна Республіка. Народжувалась, щоб на коротку мить посіяти в серцях справжніх українців надію на відродження нашої незалежності. Як і в кожного народу, періоди піднесення в українській історії змінювались стагнаціями та болючими падіннями. Та кожен етап минулого досвіду повчальний і цінний для нинішнього покоління українців.

Вивчення історії та привернення уваги до національно-визвольної боротьби українців у 1917-1921 рр. сприяє формуванню національної ідентичності, активної громадянської позиції молоді та почуття патріотизму. У новітній історії період з березня 1917 року по березень 1921 рік посідає особливе місце.

Події української революції 1917-1921 років послуговували потужним поштовхом у становленні національної думки, формування української нації та визначенні національної ідентичності.

Викладання історії в школі сьогодні передбачає формування системи історичного мислення, гармонійно розвиненої особистості, активного громадянина-патріота. Тому для повного розуміння сутності історичного процесу на уроках потрібно використовувати художню, публіцистичну літературу, адже літературні твори можуть виступати як історичне джерело. Саме ці твори є здобутками писемності, що мають соціальне значення, відбивають суспільну свідомість, формують її, виконуючи ряд важливих функцій: зберігають, передають від покоління до покоління моральні, філософські й інші соціальні цінності, визначають світогляд певних епох, народів, соціальних груп. Художня література закріпила такі подробиці життя людей, про які не повідомляється у жодному підручнику.

Ураховуючи актуальність проблеми метою статті є спроба показати можливість використання творів мистецтва на уроках історії.

Під час вивчення теми «Україна в боротьбі за збереження державної незалежності» (історія України 10 клас) можна звернутися до творів Григорія Косинки «На золотих богів», «Мати», «В житах». Схарактеризувати долю селянина, який став свідком революції та братовбивчої допомогу уривки з твору «На золотих богів»: «Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії «золотих богів» (білогвардійців), «На місці гарячих боїв селянської волі лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...», «Цілі ulиці покошено огнем – косою. Чорні повалені хати, щербаті повітки і все віками дбане добро, в попелі тліє горе матері...» та ін.

Юрій Яновський у своєму романі «Вершники» відобразив велику стихію національно-визвольного руху в революційний час та його трагічні наслідки. Це справжня поема про боротьбу добра і зла на землі, про красу українського неба і степу, про людську витривалість і жадання свободи. Передати пробудження та готовність українців, які віками були поневолені, до боротьби допоможе уривок роману «Чотири шаблі»:

Приходь іздалеку, одчай труби,
Великої військової тривоги!
Летить, летить весняної доби
Земля і кінь, списи і корогви!

Допоможе учневі уявити батальні сцени під час боротьби за збереження державної незалежності також і наступний уривок з твору: «Кулеметники розбіглися з тачанками на фланги, і Галат без шапки лаявся коло підводи з патронами, не сміючи підвести голос. Тільки ворожі гармати стукали далеко. Все робилося в такій страшній і нервовій тиші, що всім здавалося – нічого на землі немає: ні міст, ні сіл, ні людських звичаїв, тільки вони самі зійшлися тут на герць, самі на весь світ – вони та їх ворог...».

100-річчя початку Української революції природно посилює інтерес до творчості Павла Тичини – поета революції та Михайла Грушевського – ідеолога української революції. Грушевський і Тичина обидва дивилися на 1917 рік крізь призму української історії. Для них революційні події були поверненням до історичних витоків українства та запереченням «старого режиму» з його обмеженнями та стражданнями. Для обох революція була визволенням народних сил. Михайло Грушевський писав про нові конкретні справи, а Павло Тичина – оспівував маніфестацію величезних можливостей вільного народу. Найкращим твором «революційного» Тичини, у наш час, стала поема «Золотий гомін», написана влітку 1917 року. Чи може поема «Золотий гомін» бути історичним джерелом? Чи відображає поема – золоте свято початку Української революції? Для відповіді спробуйте порівняти «Золотий гомін» з іншим знаковим текстом 1917 року – «Хто такі Українці і чого вони хочуть» Михайла Грушевського.

У страшні зимові дні 1918 року, коли на українську землю наступала червона армія, кожна нова звістка про захоплене більшовиками українське місто, про розстріляних селян і містян, була тривожним сигналом для патріотично налаштованої української молоді, що прагнула боронити рідну землю. Аналізуючи трагічну подію під Крутами, мимоволі ставиш перед собою питання:

ким же були ті молоді люди, за що загинули і які обставини привели їх на Аскольдову могилу у Києві. Для того щоб дати відповідь на усі питання, рекомендуємо ознайомитися зі збіркою Ю. Сороки «Бій під Крутами», де автор спробував зібрати різноманітні інформаційні джерела, спогади очевидців і судження історіографів.

Про події в Холодному Яру в добу визвольної боротьби 1917-1920 рр. широкому загалу українців стає відомо завдяки роману «Холодний Яр» Ю. Ю. Горліса-Горського. Спогади вояка дають відчуття, що саме ми є синами і дочками Великої Нації – сильної та непереможної... .

І все ж боротьба тривала. Честь української зброї продовжували відстоювати хоробрі одинаки. «Це козаки і старшини армії Української Народної Республіки, які через поразку нашу опинилися в еміграції, закінчили Українську господарську академію в Подебрадах і працювали в багатьох країнах Європи, Африки, Китаю, Північній та Південній Америці, де скрізь підкреслювали, що вони українські інженери. Це люди, які вміли на полі бою боронити батьківщину і це люди, які ославили науку в різних країнах», – сказав Роман Коваль, співавтор книги-дослідження «Сумщина в боротьбі».

У дослідженні вміщено 120 біографій козаків і старшин Армії УНР, які народилися на території сучасної Сумської області. Серед наших земляків, борців за волю України, було чимало творців української культури – письменників, композиторів, музикантів, акторів, інженерів, державних і громадських діячів. Книга «Сумщина у боротьбі» охоплює період від 1895 року до 2017 року. Тому рекомендуємо це видання використовувати під час вивчення тем української революції в 10 класі у закладах загальної середньої освіти.

Змінюються часи, змінюються епохи, а з ними змінюються наші погляди на ті чи інші історичні події. Але хто може сказати цілком упевнено, як треба розставити всі крапки над «і», як все було насправді і хто був правий чи винний? Особливо це стосується таких складних та неоднозначних подій, як наприклад, події в Україні між двома революціями 1917 року. Саме ці часи описані в романі

видатного українського письменника Юрія Смолича «Мир хатам, війна палацам».

Маловідомі факти з періоду протистояння уряду Української Держави гетьмана Павла Скоропадського з Раднаркомом Росії та Українським Національним союзом, що призвело до створення Директорії УНР та повстання проти гетьмана Павла Скоропадського в листопаді 1918 року, відтворено у книзі О. Бондаренко «Протистояння: історичний нарис».

Про військове найманство, як маловідому сторінку вітчизняної історії, повідає книга «Ландскнехти Галицької армії», де автор Олег Стецишин уперше систематизував бібліографічні дані офіцерів неукраїнської національності, котрі служили в Українській Галицькій армії під час Перших визвольних змагань. Окрім того, у книзі зібрано десятки унікальних офіційних документів періоду ЗУНР.

Михайло Грушевський писав: «повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу, не повинна затоптати інших народностей і обмежувати їх значення до вільного розвитку своєї культурної і національної стихії... Ми виступаємо рішуче проти всіляких заходів, звернених на те, щоб порізнити нас з нашими співгромадянами інших національностей. І ми певні, що українське громадянство, український народ, у котрого політичну розважливість ми твердо віримо й високо її ставимо, нас у тим напрямі підтримає твердо, щиро. Оборонці української національності не будуть націоналістами». Період українсько-єврейської історії, міжетнічних стосунків за часів різних українських урядів, дослідив Генрі Абрамсон, у своїй книзі «Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917-1920)», де особливу увагу, автор приділив постаті Симона Петлюри.

Найдраматичнішому періоду вітчизняної історії – 1917-1921 роки, також присвячений твір написаний на основі новітньої наукової літератури (автор Реснт О.П.) «Українські визвольні змагання 1917-1921 років». У пропонованому виданні проаналізовано антиукраїнську діяльність більшовиків, причини поразки визвольних змагань та їх наслідки.

Отже, використання художньої літератури – це активна допомога вчителю та учню зробити історію наукою цікавою, захоплюючою, наповнену яскравими образами. Твори літератури наближають учня до історії, допомагають «прислухатися» до минулого, краще зрозуміти, отже, запам'ятати його події, ознайомитися з тими сторінками історії, які з різних причин не потрапили у поле зору авторів підручників і програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська історична книга (Електронний ресурс) режим доступу: http://historybooks.com.ua/prosmotr_period.php?cat=6
2. Національна історична бібліотека України (Електронний ресурс) режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1729&Itemid=30

Умнова Лілія Миколаївна,
головний зберігач фондів
Лебединського районного краєзнавчого музею

ЛЕБЕДИНЩИНСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.

Никанор Харитонович Онацький (8 (21) грудня 1874, хутір Хоменки Бірківської волості Гадяцького повіту на Полтавщині – помер 23 листопада 1937 р., Полтава) український живописець, поет, педагог, мистецтво знавець, громадський діяч. Народився в селянській сім'ї. Закінчив народну, а потім Гадяцьку повітову школу. З ранніх літ виявив хист до малювання. З 1899 р. навчався у Московському Строганівському училищі технічного малювання, але не закінчив його. Повернувся в Україну і навчався у Одеському художньому училищі, з 1903 р. – у Вищому училищі при Імператорській академії мистецтв, де його вчителем був Ілля Рєпін. Входив до нелегальних

студентських гуртків у Санкт-Петербурзі, метою яких було збереження і розвиток української культури. Викладав малювання у навчальних закладах Лебедин (1906-1913 рр.), Сум (1913-1933 рр.), брав участь у художніх виставках.

Саме приїзд у Лебедин став для учителя малювання Никанора Харитоновича Онацького новим поштовхом у розвитку національної ідеї на Слобожанщині. На початок викладацької роботи Н. Онацького вказує Прохання директора Одеського училища до Канцелярії Академії мистецтв: «...Честь имею покорнейше просить Канцелярию зачислить кандидатом на должность преподавателя рисования в средних учебных заведениях окончившаго в 1905 году полный курс наук и искусств по живописному отделению Никанора Онацкого, заявившаго ныне занять должность преподавателя рисования в средних учебных Заведениях (...) 27 января 1906 года» [4, арк. 9].

Низка документів із цього ж фонду № 769 [4, арк. 10-16] засвідчує листування директора Лебединської чоловічої гімназії з канцелярією Академії мистецтв про оформлення документації в зв'язку із викладацькою роботою Н. Онацького в Лебедині. Спочатку Н. Онацький влаштувався працювати по розряду найнятого, не затвердженого вчителя, оскільки був під негласним наглядом поліції. Але активна громадська діяльність, авторитет художника і поета сприяли тому, що через два роки його включили до складу педагогічної ради гімназії і поставили в штат. Документ листування від 4 квітня 1908 року Н. Онацький підписав вже як вчитель графічних мистецтв: «Покорнейше прошу Академию Художеств выслать все мои документы по следующему адресу: г. Лебедин Харьковской губернии, Мужская гимназия преподавателю графических искусств Никанору Онацкому. 4 апреля 1908 года» [4, арк. 9].

З архівних документів ми маємо можливість встановити межі викладацької діяльності Никанора Онацького в Лебедині: – з 26 вересня 1906 року по 26 липня 1913 року – вчитель Лебединської чоловічої гімназії; – одночасно, з 4 жовтня 1910 року по 26 липня 1913 – вчитель Лебединської жіночої гімназії. Ці вісім років з 1906 до 1913 дослідники назвали

«лебединським» періодом педагогічної і культурно-просвітницької діяльності митця [8, с. 13].

Провідною педагогічно-просвітницькою ідеєю лебединського періоду, постійною духовною потребою Онацького, була турбота про відродження української мови, прагнення, щоб у школах (освітніх закладах) вживалась українська мова для викладання і щоб для навчання використовувались українські книжки. Про гоніння української мови в Лебединській гімназії згадує вдова просвітника, Надія Василівна Онацька (в ті часи – гімназистка Надія Кривошей): «Не дай Боже, якесь рідне слово мовить, відразу гнівне зауваження: «Ві что, с кухни пришли?» [7, с. 293].

Зі спогадів лікаря з Лебедина, тодішнього гімназиста Пантелеймона Домашенко: «Онацький з нами завжди говорив рідною мовою, і мова та була в нього добірна, виважена і ласкава. На той час це було не тільки сміливо, а й з боку вчителя ще й небезпечно для кар'єри...» [7, с. 29]. В цьому зв'язку вважаємо доцільним навести виступ у Державній Думі Г.І. Петровського: «В Лебединській чоловічій гімназії директор забороняє говорити українською мовою. На одному з уроків, коли учень обмовився українською мовою на доказ якоїсь алгебраїчної теореми, йому було поставлено двійку...» [7, с. 302]. Ці слова із промови були розповсюджені серед гімназистів і існує припущення що саме Онацький поширив виступ. Відома просвітниця С. Русова в газеті «Рада» від 6 грудня 1906 року в статті «З Харківщини... Горе з українською мовою» писала: «Пану директорові Лебединської жіночої та чоловічої гімназії не вподобалось дуже, що учні говорять між собою українською мовою, і ось він цими днями в дівочій гімназії звернувся до своїх учениць з цілою промовою, в котрій доводив «нелепость украинского язика». А далі заборонив уживання рідної мови як у гімназії, так і вдома» [7, с. 28-29].

Для боротьби за українську мову, культуру, традиції в Лебедині Онацький створив патріотичний гурток, до складу якого ввійшли гімназисти старших класів. Згодом гурток стали називати «Шевченківським». Він мав свою бібліотечку україністики, забороненої літератури та касу. Гуртківці

пропагували вільний розвиток своєї нації: українську мову, твори українських письменників, істориків, вивчали народні пісні, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, розповсюджували патріотичні прокламації, утверджували віру в справедливість. Наприклад, у річницю з дня народження Кобзаря гуртківці організували шевченківський вечір. Зібралися на вулиці Середівці в хаті Бондарця. С.Таранушенко прочитав реферат про творчість Т. Шевченка; потім присутні декламували вірші, співали українських народних пісень «Ой, не ходи, Грицю», «Заповіт», «Засвистали козаченьки» [1].

«Отой наш «Шевченківський революційний гурток», – згадував пізніше відомий вчений мистецтвознавець С. Таранущенко, – був чи не першою невеличкою протидією владному великодержавному шовінізму на моїй батьківщині» [1]. Пізніше гурток розрісся за рахунок молодших класів гімназії та патріотів міста. Вони пропагували українську мову, твори Тараса Шевченка та Івана Франка, виписували літературу з Галичини і розповсюджували її. Надіслану літературу (збірки «Зернятка») гуртківці продавали, а виручені гроші пересилали на будівництво пам'ятника Т. Шевченку. В 1913 році діяльність шевченківського гуртка була припинена. Царська охранка в Лебедині заборонила його. В цей період починається активна краєзнавча діяльність Н. Онацького: глибоко і зацікавлено вивчає побут і звичаї українського народу; досліджує місця, пов'язані з перебуванням Кобзаря на Сумщині. Художник відвідує Канів, Чернечу гору, Лифине, могилу Кобзаря. Робить начерки кобзареві могили та краєвидів. Він створює офорт із зображенням хати під Тарасовою горою, який пізніше був виданий поштовою листівкою. Перебуваючи в Лебедині Н. Онацький вперше друкує свої вірші в журналах та альманахах «Рідний край», «Терновий вінок», «Українська муза». Його поезія, сповнена вірою в найкраще майбутнє, була високо оцінена сучасниками. Поезія Никанора Онацького була українською письменницею Оленою Пчілкою, яка редагувала часопис «Рідний край».

У лебединський період активізується його мистецька: робить ескізи своїх майбутніх живописних полотен, постійно вдосконалюючи свою майстерність,

приймає участь у творчих виставках. Никанор Онацький був переконаний, що викладач образотворчого мистецтва повинен постійно творчо працювати. Так, у грудні 1911 – січні 1912 років п'ятнадцять картин експонує на художній виставці у Києві. Серед них: «Хата біля Тарасової гори» (написана під враженням поїздки до Канева у 1909-1911 роках), «На тирлі», «У жнива», «Похмурий день», «Вітряк» [6, с. 12]. У Лебедині Онацький співпрацює із вчителями-одномумцями, серед них: – вчителька музики Лебединської гімназії Марія Дєдова, на квартирі якої зустрічалися гуртківці і яка пізніше була звільнена з гімназії за вільнодумство; – казначей Шевченківського гуртка вчитель із с. Токарі Микола Запорожець; – вчитель географії Каменський; – вчитель Ворожбянської недільної школи Юрій Іванович Базавлук (у подальшому Базавлука й Онацького поєднала міцна дружба в Сумському Товаристві «Просвіта»; – Грищенко М. (спочатку працював юридичним консультантом губернського земства в Харкові, згодом, завідувач шкільною та позашкільною освітою в повітовому земстві в Лебедині, обіймав посаду секретаря земства в Лебедині в 1917 році (разом з Духно, Запорожець, Пустовгар, Лойченко, Петренко, Мелешко, Сивоконь створили в Лебедині у 1917 році учительську спілку); з 1927 року викладав українську мову у вечірній школі Лебедині; – особливо Н. Онацький подружився із учителем із села Беєве Леонідом Рогальським, який згодом підтримував тісні зв'язки з Онацьким як організатор і очільник Лебединської «Просвіти». В мистецько-етнографічній колекції Лебединського районного краєзнавчого музею є старенька кобза. На її верхній деці легкими штрихами намальована могила з високою тополею. Трохи нижче вірш і підпис: «Н. Онацький. 1921 року». Бандура належала Л. Рогальському товаришу Н. Онацького. В лебединський період педагогічної діяльності Никанор Харитонович не лише розкривав перед учнями красу і правду художніх картин Т.Г. Шевченка, але й розповсюджував серед народу його твори, декламував його пристрасні вірші серед селян. За що й потрапив під нагляд поліції. Часто у дні літніх канікул вчитель мандрував по шевченківським місцях, збираючи народні перекази, а добравшись до Канева, брався за олівець

та пензель, пізніше і за фотоапарат, щоб відбити й поширити епізоди народної любові до Кобзаря. Саме в Лебедині Никанор Харитонович заявив про себе і як талановитий педагог. Про вагомі здобутки Н. Онацького, безпосередньо у педагогічній роботі, свідчить Відзнака, присуджена педагогу в Харкові за перемогу в конкурсі вчителів з методики викладання образотворчого мистецтва, про що свідчить схвальний відгук та свідоцтво про його отримання. У Почесному відгуку зазначено: «Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на отзывах экспертной комиссии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Ця Відзнака послужила потужним поштовхом до подальшої педагогічно-освітньої діяльності Н. Онацького на Слобожанщині. Саме його методика викладання образотворчого мистецтва була відзначена на виставці-конкурсі у Харкові у 1913 році. Серед 38 гімназій з різних регіонів України і Росії, що брали участь, почесний відгук одержала Лебединська жіноча гімназія за кращі роботи учнів (рисунок, креслення; викладач Онацький). «Харьковский Учебный округ. Почетный отзыв. Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на отзывах экспертной комиссии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Крім виставки робіт учнів у Харкові була влаштована почесна поїздка гімназистів до Пушкінського початкового училища в Москві, на виставку, де були представлені їхні роботи. Висновки з даного дослідження. В результаті аналізу літературних джерел та архівних матеріалів можемо стверджувати, що: як педагог-практик, Н. Онацький сповідував власні педагогічні погляди, котрі базувались на засадах демократизму, гуманізму, народності і залишаються актуальними й на сьогоднішній день. Основними засадами, на яких ґрунтувалися його педагогічні та просвітницькі ідеї сформовані саме в лебединський період педагогічної діяльності є:

– пропагування рідної мови у виховному та навчальному процесі;
– виховання на демократичних засадах і в етнокультурному середовищі, на культурних традиціях свого народу;
– виховувати любов до природи, свого краю;
– вимоги до вчителя образотворчого мистецтва (особливо до себе) – постійно підвищувати професійний рівень, вести творчі пошуки. Він твердо був переконаний, що мова – це шлях творення моральних та естетичних ідеалів, через мову відбувається духовне єднання нації. Н. Онацький діяв в історичному контексті боротьби за українську просвіту і, безумовно, як визначна особистість, небайдужа до долі своєї країни, не міг не сприйняти ідеї передової інтелігенції і не включитися в процеси удосконалення української культури та освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Никифоров А.М. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, «Особливості Лебединського періоду педагогічної діяльності Никанора Онацького (1906-1913).
2. Науково-документальний фонд Сумського обласного художнього музею імені Никанора Онацького – СОХМ. НДФ – 121.
3. Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – 8 берез. – С. 3.
4. Сумський краєзнавчий музей (СУКМ). – Ф. 769, оп. 13, спр. 129, арк. 9, 10-16.
5. Ткаченко Б. Напис на бандурі / Б. Ткаченко // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4. – С. 98.
6. Ткаченко Б. Никанор Воскреслий // Україна. – 1988. – № 35. – С. 12.
7. Ткаченко Б. Погром: документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. – С. 282-364.

Хижняк Ольга Миколаївна,
методист районного методичного кабінету
відділу освіти, молоді та спорту
Липоводолинської районної
державної адміністрації Сумської області

ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ПАВЛА ГРИГОРОВИЧА ТИЧИНИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОДИНИ, ЕПОХИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ОТОЧЕННЯ

Актуальність. Коли про письменника намагаєшся дізнатися більше, ніж написано в коротенькій статті підручника, виявляється, що його доля не менш цікава, ніж творчість, що сюжети художніх творів дивовижним чином пов'язані з життям митця, позаяк життєві колізії трансформуються в літературу. Павло Тичина – постать відома не лише в Україні, а й за її межами. Директор Інституту літератури АН УРСР (1936-1939, 1941-1943), голова Верховної Ради УРСР двох скликань (1953-1959), міністр освіти УРСР (1943-1948), академік АН УРСР (1929). Але першочергове призначення цієї людини – стати поетом. Слушно зазначає Василь Стус про долю поета-символіста: «Феномен Тичини – феномен доби... поет жив у час, що заправив генія на роль блазня. І поет погодився на цю роль... Поет помер, але Тичина лишився жити і мусив, уже як чиновник, виконувати поетичні функції... Тичину репресували визнанням. Покара славою – одна з найновіших і найефективніших форм боротьби з мистецтвом»[9, с.3].

Мета статті – розглянути постать Павла Тичини через призму родини, епохи та літературного оточення та показати непростий вибір поета у революційний період.

Вивчення та осмислення творчого доробку поета 20–30-х років ХХ ст. представлена, передусім, розвідками літературних критиків С.Єфремова, А.Ніковського, М.Зерова, К.Буровія, В.Юринця, О.Білецького, І.Майдан. За радянських часів дослідники творчості та громадсько-політичної діяльності П.Тичини Л.Новиченко, О.Губар, С.Тельнюк, С.Шаховський, А.Ішук свідомо

нав'язували українському суспільству вкрай заідеологізоване уявлення про митця.

Нове трактування творчості та суспільно-політичної діяльності П.Тичини простежується в розвідці В.Стуса «Феномен доби (сходження на Голгофу слави)» (1972 р.). Поет показав трагедію людини в умовах тоталітарного режиму та згубну дію впливу «казармового» соціалізму на національну культуру й духовність народу.

Зі здобуттям українським народом незалежності розпочався процес переосмислення та правдивого висвітлення громадсько-політичної, державницької та наукової діяльності П.Тичини. У контексті дослідження проблеми важливе значення має стаття літературного критика А.Погрібняка "Тичина золотогомінний" (збірка «Класики не зовсім за підручником» (2000 р.), де представлено творчий феномен П.Тичини в національно-культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. На уроках української літератури у старших класах під час вивчення постаті Павла Григоровича Тичини особливу увагу необхідно звертати на вплив родини, літературного оточення та суспільно-політичних подій на формування світогляду та творчості митця.

Син дяка із села Піски (Чернігівщина), він змалку ріс в атмосфері українських казок, пісень, колядок, щедрівок... Але крім багатства народного мелосу й фольклорної фантастики йому відкривалися також краса духовних співів, багатоголосся церковного хору, «ласкава» музика Дмитра Бортнянського... Саме тому Павло Григорович так вміло зумів показати синестезію музики у слові у збірці «Сонячні кларнети».

У Чернігові Тичина провів цілих 12 років. Батько хотів, щоб його син співав у церковному хорі. Так і сталося. Він став солістом славетного хору Троїцького монастиря. Вирішальними для хлопця були знайомство і спілкування з людьми культури: художником Михайлом Жуком, прозаїком Михайлом Коцюбинським, семінаристами Василем Елланом-Блакитним (згодом поетом) та Григорієм Верьовкою (майбутнім композитором).

Павло Григорович збирався жити, як Григорій Сковорода й Тарас Шевченко: сім'ї не заводити, цілковито поринути в стихію творчості. Однак склалося все інакше. Восени 1916 року Тичина поселився у двоповерховому особняку на Кузнечній, 107, де мешкала родина Папаруків. Донька господині Ліда («моя бібліотекарка» – так довгий час називав її поет) через 24 роки після знайомства стала його дружиною.

Павло Тичина жив у непростий час. Українська революція 1917 року сповнила культурну діяльність України відчуттям новизни, свідомістю звільнення від старого світу та його обмежень. Поставали складні невідступні питання про те, в якому напрямі слід розвиватись українській культурі, на які взірці їй належить орієнтуватись і якою бути взагалі. Це був час пошуків і сподівань. Збірка «Сонячні кларнети» (1918р.) засвідчила психологічний стан людини, повної сподіваної радості, більше чутої, аніж осмисленої, радості перед звершенням. Це стан розкошування людської особистості на розгородженій території існування, особистості, вивільненої від старих канонів, особистості в час перетворення. Василь Барка слушно відзначив: «Тичина-кларнетист, можливо, був найвизначніший лірик світу у свої класичні роки (1914-1924)» [1, с.87].

Павло Тичина – перший поет-оптиміст в українській новітній літературі. Але після райдужної доби «Сонячних кларнетів», почався наступний етап складної Тичининої еволюції. Чому ж після карколомної слави, визнання настав період відчуження від справжньої, високохудожньої літератури? «Від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась», – ці жорстокі слова, адресовані Павлові Тичині, Євген Маланюк написав ще в листопаді 1924 року. Що мало статися, щоб захоплений поетичним талантом Тичини поет Празької школи Є.Маланюк сказав про його творчість саме так?

Павло Тичина «багатовекторний». Він – своя людина в гуртку нашого земляка Григорія Нарбута – художника-графіка, ілюстратора, автора перших українських державних знаків (банкнот і поштових марок), де культивувався дух мистецької незалежності й внутрішньої еміграції, і це зовсім не заважало йому

бути найближчим другом українського більшовика, поета Василя Елланського. Сам Василь Михайлович мріяв, що його друг стане «поетом революції», і докладав до цього зусиль, залучаючи його до співпраці з газетою «Боротьба».

Політичні катаклізми 1918 року Павло Григорович найчастіше сприймає, виходячи із загальногуманістичних позицій. Він болісно реагує на суспільно-політичні дисонанси. А водночас події у країні діють і на нього. Літературознавець Володимир Панченко зазначає, що його «кларнет» готовий озватися на нові – більшовицькі мелодії. У альманахові «Музагет» поет надрукував вірш «Плуг», у якому відчувався захват революційною бурєю.

1923 року Тичина переїхав до Харкова, тодішньої столиці радянської України. Там на нього чекала робота в редакції журналу «Червоний шлях». Нова збірка поета «Вітер з України» (1924) засвідчила, що її автор пройшов остаточну «ініціацію» як поет радянський. Саме після її появи Євген Маланюк написав свої слова про кларнет і дудку. Були й інші збірки «Партія веде», які остаточно підтверджували думку про Павла Тичину як співця української революції. Учням необхідно показати еволюцію поета і показати причини, які вплинули на непростий вибір митця: від генія – до блазня... Коли ми вивчаємо творчість митця, то завжди говоримо про письменників-геніїв, та все ж потрібно пам'ятати і доносити до учнів істину про те, що апріорі, письменники – це люди, які мають почуття, страхи, емоції... Критики наголошують на роздвоєності письменника. Тож попри зовнішню бездоганність кар'єри, Тичину раз у раз терзали важкі сумніви. Хіба могли не залишити сліду у вразливій душі поета події весни 1923 року, коли органи ДПУ заарештували його молодшого брата Євгена – регента хору в Новій Басані? Він був змушений писати розписку, гарантуючи, що брат нікуди не виїде без спеціального на те дозволу. Окремий слід залишила смерть друга Василя Еллана-Блакитного 1925 року. Попри все, поезія Тичини – це не зовсім поезія, це візія та одкровення, які ми, реципієнти, маємо осягнути та розгадати.

Отже, під час вивчення життєпису та творчості Павла Тичини на уроках літератури маємо залучати літературно-критичні розвідки науковців та

літературознавців, епістолярій письменника та акцентувати увагу на впливі родини, епохи та літературного оточення на постать досі не розгаданого «генія» Тичини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барка В. Відхід П.Тичини // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – 703 с.
2. Головка Д. Іскри у спадок // Літературна Україна. – 2001. – 25 січня. – С. 2.
3. Губар О. Павло Тичина: Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1981. – 257 с.
4. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби // Дивослово. – 2005. – №4. – С. 57–61.
5. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933. – К.: Смолоскип, 2002. – 984 с.
6. Погрібний А. Тичина золотогомінний // Класики не зовсім за підручником. – К.: Школяр, 2000. – 135 с.
7. Поляруш О. Вслухався я в той гомін золотий / О. Поляруш // Дивослово. – 2004. – №2. – С. 5-9.
8. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину / Упорядник та приміт. Г.Донця. – К.: Дніпро, 1971. – 512 с.
9. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави). – К.: Вид-во поліграфічний центр «Знання», 1993. – 96 с.

Ходак Олександр Вікторович,
учитель української мови та літератури
Путивльського навчально-виховного об'єднання

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІ ПОШУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Українська революція 1917-1921 р. – процес надзвичайно складний. Розібратися в ньому можна, лише взявши до уваги ті обставини, у яких цей процес відбувався. Цей період займає особливе місце в історії українського державотворення. Вперше за багато століть українці заявили про себе як націю й збройно виступили за свободу та соборність своїх земель. Але Революція, що уявлялася інтелігентами святом справедливості, краси й братолюбства обернулася хвилиною ненависті й руйнації, сіяла смерть і жах.

З одного боку, саме в роки громадянської війни українська література зазнала багато втрат, адже трагічно загинули від рук бандитів І.Тешенко (1918), О.Єфименко (1918), О.Мурашко (1919), Л.Симиренко (1920), М.Леонтович (1921), Г.Чупринка (1921). З іншого боку, цей важкий, буремний період дав українській землі новий поштовх для розвитку літератури, збагатив нашу історію новими прізвищами. Саме в цей час чи не найбільше заявляють про себе Володимир Винниченко, Сергій Єфремов, Михайло Грушевський, Павло Тичина, Олександр Олесь та багато інших талановитих письменників, критиків, істориків.

Можна назвати парадоксом розвиток літератури в начебто такий несприятливий для неї час. Але все це можна пояснити декількома причинами. По-перше, піднесення національних сил на початку століття нагромадило великий творчий потенціал, що шукав можливості виявити себе. По-друге, сама революційна доба провокувала масштабні експерименти й надавала певну свободу, простір для найрізноманітніших надій та ініціатив.

Українська культура початку ХХ ст. розвивалася в руслі загальносвітових тенденцій, тяжіючи до авангарду. Так, українські письменники Східної України,

об'єднані навколо журналу «Українська хата» (А. Кримський, М. Вороний, Г. Чупринка тощо), утверджували потребу в творенні нових суспільних і національних форм буття.

Серед майстрів культури були й гарячі прихильники нової влади, й аполітичні люди, і противники більшовизму. Багато письменників опинилися за кордоном України: в Петербурзі, Москві, Варшаві, Відні, Будапешті, Празі, Берліні, Парижі. Але разом із тим яскраво вирізнялася й та частина старої демократичної інтелігенції, що не влилася в еміграцію, а обрала позицію формальної лояльності щодо радянської влади, хоч і з неоднаковою мірою її прийняття. Багато митців і в цей нелегкий час використовувало найменшу можливість для органічної праці на користь свого народу.

Чимало представників молодшого покоління також не солідаризувалось із більшовицькою владою, але приймало її як історичний факт. Зберігаючи певну внутрішню незалежність, письменники, проте, з усією самовідданістю працювали на ниві української літератури, скільки можна було обстоюючи її гідність та естетичну красу. Як приклад, слід згадати про «неокласиків», які орієнтувалися на засвоєння античної і європейської культур, на високі естетичні критерії та пошук «вічної краси і правди» (М.Зеров, М.Рильський, П.Филипович, М.Драй-Хмара, О.Бургардт). Тут і близький до них В.Свідзинський; тут і В.Підмогильний, Є.Плужник, Б.Антоненко-Давидович.

Деякі представники молодшого покоління брали участь у творенні повноцінної національної літератури, хоча начебто й приймали новий радянський лад (П.Тичина, М.Семенко, М.Йогансен, О.Вишня, Ю.Смолич, М.Бажан, О.Довженко, Ю.Яновський та ін.). Включалася також в літературну діяльність молода робітничо-селянська інтелігенція, яка брала участь у громадянській війні чи прилучалася до радянської влади на початку її історії (М.Хвильовий, Г.Епик, Г.Косинка, А.Головко та ін.).

Початок ХХ століття – новий етап в ідейно-художніх пошуках в українській літературі. Незважаючи на жорстоку дійсність, романтика Революції породила багато утопічних мрій і віри в недалеке щастя свого народу. Твори

багатьох письменників відзначаються глибоким патріотизмом і довершеністю поетичної форми. Так, Олександр Олесь у вірші «Дух наш пречистий, дух наш народний...» (1918) висловлює віру в прекрасне майбутнє рідної землі, її силу та єдність:

...О, поведи ж нас, лицарський духу,
По вільній стежці життя і руху.
На тихі води,
На ясні зорі.
І в цю велику, [страшну] годину
З'єднай в єдину всю Україну!»

Молодий поет Павло Тичина щиро вірив у національне й соціальне визволення рідної України. Тому у важкі часи народження української державності й незалежності був з трудящим людом, жив його надіями і сподіваннями. Віра в перемогу, щира любов до України, готовність вірно їй служити звучить у багатьох віршах поета. Важливим є те, що саме революція прискорила духовний розвиток поета-громадянина. У творах про революцію відбилися суперечності світогляду поета. З одного боку, революція була для нього уособленням надій, всього прекрасного, чого чекав народ. І водночас це подія, що лякає кровопролиттям і жорстокістю боротьби, плачами, смертями.

Саме в ці буремні роки Тичина пише свій «Золотий гомін» (1917), у якому передає радість й водночас тривожиться за майбутнє країни:

...І всі сміються, як вино:
І всі співають, як вино:
Я – дужий народ,
Я молодий!
Вслухався я в твій гомін золотий –
І от почув...

У 1918 р. вийшла з друку перша поетична збірка Тичини «Сонячні кларнети», у якій він дав своєрідну українську версію символізму, створив власний поетичний стиль, який здобув власну назву – «кларнетизм». Вона

вразила багатьох глибоким ліризмом і новаторською формою. Перебуваючи в центрі революційних подій, Тичина написав книгу тому, що він стояв тоді понад партійними ідеологіями, йому вдалося дати в «Сонячних кларнетах» неповторний пейзаж відродження своєї країни.

Високою напругою й гучними гаслами відзначається творчість Василя Еллана-Блакитного. Світ поета – це світ революції. Світ, у якому «кожен день мобілізації й черги»:

Муром затято обрій.

Вдарте з розгону: р-раз...

Ми – тільки перші хоробрі,

Мільйон підпирає нас («Удари молота»).

Прикро, що віра Василя Еллана-Блакитного, який був українським комуністом-боротьбистом і об'єднався з КП(б)У, пізніше була підірвана брехнею й аморальністю радянської влади.

Також в період Революції заявляє про себе як поета й Володимир Сосюра. Пройшовши шлях від петлюрівця до червоноармійця, митець хоче сам дослідити свою душу й не знає, хто він насправді: «Рвали душу мою два Володьки в бою. І обидва, як я, кароокі, і в обох ще незаний, невиданий хист. Рвали душу мою – комунар і націоналіст («Два Володьки»).

У 1921 р. виходить поема В.Сосюри «Червона зима», яка мала небачений успіх. У її невеличких дев'яти розділах вмістився цілий духовний світ представника «робітничої рані»: теплі спогади про дитинство й домівку, порив повстанських загонів, повернення додому й сум утрат, відчуття єдності з народом і віра в ідеали народовладдя.

Отже, література доби Революції 1917-1921 року характеризується піднесенням національно-визвольного духу, вірою в щасливе майбутнє народу, певною свободою, простором для найрізноманітніших надій та ініціатив, спонтанністю, строкатістю й часом галасливим змаганням різних груп, багато з яких гадали, що настав саме їхній зоряний час. Але така літературна свобода

дещо пізніше швидко почала звужуватися завдяки стабілізації більшовицького режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дончик В. Історія української літератури ХХ ст. – К., 1993.
2. Енциклопедія юного історика. – К., 1995.
3. Єфремов С. Літературно-критичні статті. – К., 1993.
4. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції. 1917 – 1921. – Дніпропетровськ: Січ, 2001. – 415 с.
5. Солод Ю. Українська література ХХ ст. – К., 1999.
6. Тичина П.Г., Рильський М.Т. Вибране. – Харків: Фоліо, 2011. – 538 с.
7. Яременко В. Українське слово. – К., 1994.
8. Яцків М. Історія ХХ століття. – К., 1998.
9. 1917-1921: вікопомні роки державотворення України : (до 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років): методико-бібліографічні матеріали / [уклад. С.О. Андрус; ред. Т.В. Смекалова]; Управління культури і туризму Харк. обл. держадміністрації; ОКЗ «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ЮНАЦТВА». – Х, 2017. – 49 с.
10. <http://www.ukrlib.com.ua/referats/printit.php?tid=12504>
11. <http://www.ukrlit.net/making2/657g1.html>

Чепіга Ганна Олексіївна,
учитель української мови і літератури,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель
Державного ліцею – інтернату з посиленою
військово – фізичною підготовкою
«Кадетський корпус» імені І.Г. Харитоненка

ВІД КРУТ ДО БАЗАРУ – ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТНИКИ БОРЦЯМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ 1917-1921 РОКІВ

Цінуєм дні грози і визвольні змагання.
Базару кров і Крут – як зорі провідні.
Хвала усім, хто вмер, кого могила рання
Як плату узяла, за слави світлі дні.

Василь Онуфрієнко

Базар... Крути...

Село під назвою Базар на Житомирщині стало гарячою точкою на карті українського націоналізму. Тут одна за одною, із проміжком у кілька десятків років, відбулися три трагедії, жертвами яких були ті, хто боровся за незалежність. Крути важко знайти на карті України. Але всі цю назву знають як місце першого бою українських юнаків з чисельно переважаючими більшовицькими загонами. Юні патріоти захищали ще молоду Українську Народну Республіку. Від проголошення 22 січня 1918 року IV Універсалу минуло лише кілька днів.

Героїчні події майже столітньої давності відбулися в морозні січневі дні не так вже й далеко від Крут. Але від Крут до Базару минуло майже чотири роки боротьби і з червоними, і з білими російськими великодержавцями.

Під Крутими в нерівному бою загинуло кількасот молодих вояків. У Базарі, у листопаді 1921 року, кількасот повстанців стояли над довгою могилою навпроти радянського езекуційного відділу.

Під Крутами внаслідок бойових дій загинуло близько трьохсот юнаків та їх командирів. Утрати з боку червоних теж були значними, що вплинуло на не виправдану жорстокість над групою студентів, яка випадково потрапила в полон до червоноармійців на станції Крути. Більша частина з них була розстріляна, і лише кільком вдалося залишитися серед живих. Мужність захисників була вшанована 19 березня того ж року. Тіла загиблих було перепоховано на Аскольдовій могилі у Києві, а в пам'яті народу залишився слід у вигляді пісень та сказань про їх подвиг.

Українські письменники створили справжні літературні пам'ятники борцям за волю України 1917-1921 років. (Бій під Крутами став об'єктом пильної уваги з боку нашої творчої еліти ще до завершення Визвольних змагань 1917-1921 років). Першим на цю подію відгукнувся Павло Тичина. У квітні 1918 року в газеті «Нова Рада» з'явився вірш «Пам'яті тридцяти», що став першим поетичним твором на тему бою, оприлюдненим у тогочасній українській пресі. У вірші письменник зобразив приклад самопожертви молодих патріотів заради Батьківщини, утвердив ідею патріотизму й гуманізму, засудив жорстокість, терор:

На Аскольдовій могилі
Поховали їх –
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій Могилі
Український цвіт!

Поезія, присвячена героїчному вчинку молоді, у нас час стала пісню-реквієм, яку виконала Марічка Бурмака. Цій же події присвячений і вірш «Зразу ж за селом». Згодом услід за Тичиною до ці теми Крут звернуться й інші українські письменники: Богдан-Ігор Антонич «Крутянська пісня», Олександр Олесь «Під Крутами», Євген Маланюк «Молитва» та ін.

Євген Маланюк – один з найвизначніших представників «празької школи», неперевершений лірик, який назвав себе «імператором залізних строф», створив поезію з глибоким філософським змістом «Молитва», у якій сміливо закликає:

Вчини мене бичем Твоїм,
Ударом, вистрілом, набоем,
Щоб залишивсь хоч чорний дим
Над неповторною добою.

Богдан-Ігор Антонич у вірші «Крутянська пісня» спонукає згадати славу Крутів – найсвятішого «з наших бойовищ!»:

Спом'янімо в пісні славу Крутів,
найсвятіше з наших бойовищ!

Крути для поета – «смолоскип в майбутнє», що «...підіймімо наші душі в виш», це – «...вічне бойовисько, за майбутній, за світліший день».

Активно почали говорити про борців за волю України 1917-1921 років письменники у міжвоєнний та повоєнний періоди.

Свідок і безпосередній учасник Визвольних змагань Демид Бурко у 1938 році, відвідавши Чернігівщину та місця боїв українських підрозділів з більшовиками, на пам'ятному місці під Крутами Бурко написав вірш “На вічну пам'ять мученикам”, який вийшов друком у Полтаві в часописі “Голос Полтавщини” в 1942. Оскільки отець Демид був священиком, то січневий бій він розглядав, як шлях українських воїнів на Голгофу.

Олекса Стефанович, який перебував у еміграції, у 1933 році пише вірш «Крути». У листі до скульптора Оксани Лятуринської він пише: «Посилаю Вам “Крути” – самий останній з моїх віршів. – Роблю це тому, чому колись передав Вам пару своїх сонетів (здається, про Волинь). А ще тому, що бачив учора Ваші скульптури. Ваші речі дали мені насолоду, і я хочу хоч так віддячити Вам за неї».

Про безсмертя у віках героїв Крут писав й український поет, літературознавець, журналіст Микола Щербак у вірші «Бій під Крутами»:

Зловісна ніч – її не позабути! –
Пливла над полем, студеніла...

Лягла трисотня у бою за Крути,
За Україну у снігах лягла!..

Ліричний герой вірить у світле майбутнє України, що вона скине пута і стане вільною, незалежною:

Та вдарить грім, і спалить блискавиця
Усіх неситих – і не стане пут!
І Ти злетиш на Волю, як орлиця,
Напоєна снагою Крут!

На думку спадає цілий ряд поетичних творів, присвячених крутянській баталії: Михайло Костишин “Крути”, Марія Коломий «Крути», Ірина Кичкир «Їх було триста...» Микола Верес «Крути», Святослав Гординський поема "Сім літ", Петро Кізко «Юним», Алла Коссовська-Давиденко «Крутянам», Михайло Лавренко «Крути», Олексій Шевченко «Крутянці», Василь Онуфрієнко «Герої». Богдан Стельмах «Крути», Павленко Тиміш «Крути», Володимир Янів “Бій під Крутами” (згодом покладений на музику Степана Стельмашука), Олесь Бабій “Під Крутами”, Михайло Лавренко “Лицареві Крут”, балада кременчуцької поетеси Ольги Пилипчук «Дорога на Крути» і багато інших.

Справжнім пам'ятником героям січневих подій є публіцистика: стаття Уласа Самчука «Крути» та Євгена Маланюка «Крути: Народини нового українця». Так яскравий представник української діаспори Євген Маланюк на весь світ заявив, що «...Саме від Крут – не тільки психологічно, а й хронологічно – починається в нашій житті тип новітнього українця, тип, що намагається надавати проявам українськості ціни справжнього, вже національного стилю». Письменник, який проживав за межами України, завжди пам'ятав про бій під Крутами, наголошував, що «...народ, творячи з якоїсь події легенду – а Крути без сумніву, є й будуть однією з найвеличніших легенд нашої нації, – знає, що він робить. Народна мудрість і національний геній – це найвища земна справедливість – творячи свої легенди й міфи, цебто підносячи дану історичну подію до височини надісторичної ніколи – щодо вибору тієї події – не помиляються. Не помилилися вони й у випадку Крут...».

Хоча бій, який відбувся 29 січня 1918 року між більшовицькими військами Михайла Муравйова та нечисельними загонами оборонців УНР на залізничній станції Крути, не відігравав у перебігу воєнних дій 1917-1918-го вирішальної ролі. Однак у свідомості українців він набув особливого значення саме завдяки жертвному героїзму української молоді, яка першою відгукнулась на заклик до оборони рідного краю від нападників. Таким чином, ці історичні події знайшли своє широке відображення в літературі. Шедеври пам'яті, створені українськими письменниками, житимуть вічно. А ми низько вклоняємось і шануємо тих, хто загинув під Крутами, у Базарі. На зелених схилах Дніпра стоїть дерев'яний хрест, який увінчує пам'ять загиблих під Крутами, від якого віє сумом, але відчуття гордості за цих людей ніколи не покине Україну. І знову в пам'яті спливають слова Б. Стельмаха:

Нема любові понад ту,
Що окропила кров'ю Крути,
І ту гарячу кров святу
Повік Вкраїні не забути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євгена Маланюка «Земля й залізо». Львів : Фенікс, 1992. – 680 с.
2. Лаврінченко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933: Поезія – проза – драма – есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. М. К. Наєнка. К. : ВЦ «Просвіта», 2001. – 794 с
3. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості / Упоряд. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
4. Щербак М. Вірші // Слово і зброя: Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942-1967 / Упоряд. Л. Полтава. – Торонто Онтаріо, 1968. – С.348-351.

Чхайло Людмила Михайлівна,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарної
освіти КЗ Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ – БЛИСКУЧИЙ МАЙСТЕР ПСИХОЛОГІЧНОЇ НОВЕЛІСТИКИ

Новелістика Миколи Хвильового (письменника великого таланту та трагічної долі) – унікальний естетичний феномен на тлі українського відродження початку ХХ ст. Як зазначає у своєму дослідженні І. Немченко, «народжений в добу революційних перетворень, він здійснив справжній переворот у літературі своєю прозою, зокрема новелами, дивними, часто незрозумілими не лише тодішньому, а й сучасному читачеві» [2; 3].

Своєрідність його прозових творів визначається не лише особливостями онтології культури в переходову епоху, тобто прагненням акумулювати новітні естетико-філософські трансформації та віяння доби модернізму, а й глибоко-національною вкоріненістю авторської свідомості письменника. Що й стало на заваді прижиттєвому визнанню та належній оцінці як творчості М. Хвильового, так і власне самої постаті самобутнього митця в історії нашої країни. Адже на тривалий час його прозу було несправедливо вилучено зі сторінок української літератури, а «ім'я Хвильового, – як стверджує хорватський літературознавець А. Флакер, – було приречене на забуття поряд з іменами тих українських поетів та діячів культури, котрі гинули в катівнях чи вмирали у сталінських концтаборах» [4; 149].

Специфіка світобачення М. Хвильового, як слушно зауважує П. Голубенко, знаходить ідеальне втілення як індивідуальний стиль митця, що став комплексом «стилю як світовідчужання», «стилю як найважливішого, що автор мав сказати» та «стилю як світу автора (політичного, психологічного і всякого іншого)». Однак ангажоване в історичний контекст, письмо Хвильового

безумовно є чутливим індикатором, налаштованим одночасно на сприйняття і образне відтворення своєї доби [1].

Попри те, що тодішні дослідники здебільшого протиставляли імпресіонізм і експресіонізм як, відповідно, мистецтво відображення і мистецтво вираження, насправді в художній практиці 20-х років у цілому й у творчості Хвильового обидва модерністичні напрями тісно між собою переплітаються. Причина цього, мабуть, лежить як у потребі відтворити надзвичайну складність і рухливість («мерехтіння») внутрішнього світу людини, її тип свідомості, що характерне для імпресіоністичною підходу, так і в усвідомленні гротескності, розірваності, навіть фантастичності тієї дійсності, в якій цій людині доводиться жити, і що відбиває експресіоністичне світосприйняття. У будь-якому разі обидва напрями, і кожен окремо, і разом, у синтезі, в умовах постреволюційної радянської дійсності були відвертою антитезою позитивістському «просвітянському» реалізму із властивим йому тяжінням до нормативності й ілюстративності.

Основу модерністичної художньої моделі дійсності у Хвильового становить усвідомлення байдужості й бездушності, ворожості світу людині. І справді, світ, у якому існують герої Хвильового, калейдоскопічний: зрушений із звичних підвалин соціальними катаклізмами, він утратив стабільність і позбавлений внутрішньої логіки, а тому хаотичний, абсурдний і жорстокий. Герої письменника сприймають такий світ часом із ненавистю, часом зі страхом, часом із фатальною покорою, але завжди із ураженою болем душею.

Новели прозаїка приваблювали не лише тематичною злободенністю, а й стильовою, мистецькою самобутністю, засвідчували утвердження нової манери письма. М. Хвильовий починав як неоромантик, хоча в новелістиці легко знайти і впливи імпресіоністичної поетики, і елементи експресіонізму, навіть сюрреалізму. Виразальність у його ранніх творах відчутно превалювала над зображальністю, це була проза музична, ритмізована, навіть незрідка алітерована, з дуже сильним ліричним струменем. Роль сюжету тут дуже незначна, композиція досить хаотична. Послаблення структурних зв'язків на композиційному рівні натомість зрівноважується ритмічною організацією

тексту, введенням наскрізних лейтмотивів, виразних символічних деталей. Письменник був неперевершеним майстром у передачі безпосередніх вражень, миттєвих настроїв через предметну чи пейзажну деталь, через ланцюг асоціацій.

Стиль М. Хвильового-памфлетиста досить своєрідний, він і тут зостається неповторним художником. Афористичність висловлених гасел, багатство й розмаїтість метафоричної образності, історичних, літературних ремінісценцій, виваженість аргументації, поєднання гнівних інвектив із тонкою іронією – все це риси індивідуального стилю, які дозволяють оцінити памфлети М. Хвильового як мистецьке явище.

У Хвильового була свідома настанова на розрив із старою формою, з традиційним описовим реалізмом.

Поетика Хвильового була цілком новаторською навіть у порівнянні з його безпосередніми попередниками.

Центральною для творчої манери М. Хвильового є проблема людини в її стосунках з революцією та історією, людини, яка спізнала весь трагізм буття сучасного їй світу. В людській масі, у вирі революційних подій письменник виокремлює, найперше, людську індивідуальність з її пориваннями до високої, часом недосяжної мети. Романтично забарвлені герої Хвильового найчастіше вступають у гострий конфлікт із своїм часом, його одновимірною буденністю. Для Миколи Хвильового було характерне руйнування традиційних сюжетно-оповідних моделей української прози. Система розірваних фраз, мальовничі епітети, своєрідна ритмічна організація прози – це ознаки його лірико-орнаментальної манери письма. Саме такий стиль характерний для більшості його новел та оповідань; він допомагає автору радикально розірвати з елементами народницько-просвітянської традиції. Микола Хвильовий відходить від послідовного викладу подій й звертається до уривчатості художнього часу і простору, які були характерними для літератури модерну. Таким чином автор досягає сильних емоційних ефектів, а також приковує увагу читача до тексту: варто бути особливо уважним, щоб не пропустити жодної важливої деталі.

Оснoву його імпресіоністичних творів становить не естетика чи розвиток подій, не сюжет, а саме ліричність композиції, справляння нею емоцій та вражень.

Особливу увагу письменник приділяє заглибленню у внутрішній світ героїв. Дослідження душі людини і в нормальному, і в екстремальному стані є однією з прикметних рис його творів, написаних у стилі психологічного імпресіонізму. Хвильовим вимальовується така частина світу, у якій сьогоденна мить переривається вкрапленнями минулого та майбутнього, спогадами, напливами, мареннями, роздумами, мріями.

М. Хвильовий впевнений, що жінки морально стійкіші за чоловіків, тому-то він переконаний, що їхня любов, милосердя, врешті, самопожертва вирвуть рідний народ із згубної стихії.

Колористичне сприймання дійсності, що відображається в конструкціях мови, є одним із оцінних елементів будь-якої культури. Словосполучення типу білий як сніг, біла сорочка, сіра свита, чорна година – це усталені фразеологізовані звороти, які активно функціонують у живому мовленні і, зокрема, виступають у ролі знакових, національне зумовлених елементів української культури. У художніх текстах кольористичні епітети виконують різноманітні стилістичні функції. Без них важко уявити пейзажний опис, зовнішні і внутрішні характеристики персонажів. Одна із показових стилістичних функцій колористичних епітетів у новелах М. Хвильового – розкриття сутності зображуваної доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубенко, П. Хвильовий і Шпенглер / П. Голубенко; передм. І. Тукаленка // Хроніка-2000. – 2000. – № 37-38. – С. 780-799.
2. Немченко І. Ю. Новелістика М. Хвильового в контексті української прози початку ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Немченко Ірина Юріївна. – Одеса, 2004. – 178 с.

3. Немченко І. Ю. Жанрові особливості новели А. Любченка // Проблеми сучасного літературознавства: Збірн. наук. праць.: Вип. 8. – Одеса: Маяк, 2001. – С. 147-154.
4. Флакер Александр. Авангардизм М. Хвильового // Всесвіт. – 1993. – № 7-8. – С. 149-151.

Чхайло Олександра Іванівна,
директор Комунального закладу
Лебединської районної ради
районний краєзнавчий музей

ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ ХХ СТОЛІТТЯ

Василь Кричевський народився 31 грудня 1872 року в селі Ворожба Лебединського повіту Харківської губернії у багатодітній родині міщанина, земського фельдшера Григорія Якимовича Кричевського. З дитячих літ робив замальовки окремих хат, інтер'єрів, орнаментів. Тринадцятирічного Василя Кричевського зарахували до залізнично-технічного училища міста Харкова, де були добре поставлені креслення та малювання. Здібності хлопця одразу помітив технік міської управи. В ті роки масово забудовували Москалівку та Заїківку, і підліткові доручили проектувати невеликі міщанські будинки. Так він заробляв собі на життя, а братові – майбутньому відомому художникові Федору Кричевському – на навчання в Петербурзькій академії мистецтв.

Незабаром з'явилися і власні замовники. Юне обдарування помітив професор архітектури Харківського технологічного інституту Сергій Ілларіонович Загоськін. Він взяв хлопчика в сім'ю і виховував разом зі своїми дітьми. В дев'ятнадцять років Василь Кричевський – помічник міського архітектора з правом підпису своїх проектів. Відтоді околиці й центральні

харківські вулиці зберігають пам'ять про Кричевського: в багатьох будинках відчувається його улюблений псевдоготичний стиль.

У юнацькі роки слухав у Харківському університеті окремі курси лекцій (з історії України, етнографії, народного мистецтва, історії мистецтва), які в той час там викладали Д. Багалій, Є. Рєдін, М. Сумцов. Від 1892 р. був помічником Харківського міського архітектора А. Шпігеля, з 1893 р. (і до 1898) – проектувальником у Службі шляхів і будівель місцевої залізниці. Згодом працював як незалежний архітектор, художник і графік. Одружився з Варварою Марченко (зберігся її портрет, намальований на поч. 1910-х рр. братом Федором). У 1903 році в Полтаві проводили конкурс на спорудження будівлі губернського земства. Василь Кричевський запропонував проект, заснований на традиціях народної архітектури. Кажуть, коли Микола II їхав відзначати чергову річницю Полтавської битви, його вразила незвична будівля Полтавського земства. Він зайшов до дивовижного будинку, оздобленого гербами з національними українськими мотивами і написами українською мовою. Цар похитав головою і мовчки посміхнувся, а придворні тут-таки кинулися здирати “малороссейския письмена”.

Так Василь Кричевський започаткував український стиль в архітектурі. Натхненний успіхами, архітектор перебирається до Києва. Український стиль має успіх, Кричевський створює будівлю за будівлею.. Ще одне захоплення Кричевського – книжки, оформленню яких віддано півстоліття. Першою роботою була обкладинка альбому малюнків до “Енеїди” Котляревського (1903), останньою – обкладинка для українського православного календаря 1953 року. Скромний Кричевський не вмів домагатися солідних гонорарів. Наприклад, академік Грушевський, замовивши обкладинку до “Ілюстрованої історії України” (1911), обіцяв добре заплатити. Коли “Історія” вийшла, автор запитав у художника, скільки той хотів би отримати за роботу. Кричевський назвав скромну суму – 15 рублів. Грушевський відповів: “Пане-товаришу, може, це дуже дорого, нехай буде 12”. На тому і зійшлися.

Під час революції 1917 р. став одним із організаторів Української академії мистецтв. Захопившись національним, збирає колекцію предметів народного мистецтва, а в 1917-му стає одним із засновників Київської академії мистецтв. Здійснення такої актуальної, давно омріяної ідеї, стало справою державної ваги. Із заснуванням академії для українських митців з'явилася можливість отримувати вищу освіту на своїй Батьківщині. Тоді було закладено основи формування і розвитку новітньої вітчизняної педагогіки в галузі образотворчого мистецтва. До викладання запросили провідних майстрів, фундаторів академії М.Бойчука, М.Жука, В.Кричевського, Ф.Кричевського, А.Маневича, О.Мурашка, Г.Нарбута. Викладаючи архітектуру, влітку їздить в етнографічні експедиції, малюючи і збираючи все, що стосується української культури. Після створення академії Василь Кричевський обраний ректором, однак відмовився від посади, і першим ректором академії став його молодший брат Федір, а він сам керував у ній майстернею архітектури та орнаментики.

Михайло Грушевський вважав, що знання історії і культури України допоможе художникові знайти найлаконічніші символи, що передавали б суть молодій державі. Василь Григорович бере участь у роботі підготовчої комісії зі створення герба України, підготував свої проекти великого і малого Державних гербів України. Розробив також проекти великої та малої Державних печаток Української Народної Республіки, прапор для Богданівського полку. 28 березня 1918 року офіційним гербом України затверджено тризуб київського князя Володимира, перероблений і оформлений У січні 1918 р. почав працювати над проектами паперових грошей і поштових марок УНР (згодом у грошовий обіг була випущена виготовлена за його проектом банкнота 2 гривні). У лютому 1918 р. під час наступу на Київ військ М. Муравйова обстріляли будинок М. Грушевського, там почалася пожежа, в якій загинула більшість колекцій як М. Грушевського, так і Кричевського, зокрема й значна частина проектів паперових грошей і поштових марок. Під час пожежі ледь не загинули друга дружина Кричевського – Євгенія – та донька, якій на той час ще не виповнилося й місяця.

За часів правління гетьмана П. Скоропадського Кричевський перебрався до м. Миргород, деякий час керував там керамічною школою. Невдовзі створив на її базі керамічний інститут. Його двічі заарештовували, взимку 1919 р. він був ув'язнений, однак після втручання студентських та громадських делегацій звільнений. Влітку цього ж року повернувся до Києва і продовжив свою педагогічну діяльність в Академії мистецтв, проте невдовзі влада закрила академію (на її базі створили Інститут пластичних мистецтв). Від 1922 року Василь Кричевський професор Архітектурного інституту (у 1924 р. інститут об'єднали з Інститутом пластичних мистецтв і створили Київський художній інститут). У 1923 р. оформив книжку М. Грушевського «Історія української літератури». У 1907-1910 роках оформляв спектаклі в театрі Садовського: «Тарас Бульба», «Ревізор», «Богдан Хмельницький» та інші, потім – вистави «Пані Марра» і «Уріель Акоста» в Українському державному театрі. 1916-1917 роки – Василь Кричевський ратує за створення української професійної кінофабрики. Закономірно, що його запросили 1925 року художником на Одеську кіностудію. На Одеській та Київській кіностудіях він оформив дванадцять фільмів: «Тарас Шевченко» і «Тарас Трясило» режисера Чардиніна, «Назар Стодоля» і «Кармелюк» Тасіна, «Звенигора» Довженка, «Сорочинський ярмарок» Екка. Ідею знаменитої стрічки «Звенигора» великому Довженкові подарував саме Кричевський.

Був ініціатором і учасником реставрації в Києві будинку, в якому свого часу жив Т. Шевченко (нині Літературно-меморіальний будинок-музей Т. Шевченка).

У двадцяти-тридцяті роки Василь Кричевський з ентузіазмом займається вивченням і збереженням української культури. В 1925 році він знайшов та відреставрував будинок Шевченка в Києві, потім домігся відкриття в ньому музею. У тридцятих роках спроектував меморіальний музей Шевченка в Каневі. Нових будинків Кричевський уже не зводить: його епоха минула, а пристосовуватися до нових архітектурних віянь не хотів і не міг. Василь Кричевський захопився книжковою графікою. Неперевершений знавець

народного мистецтва, він зробив відчутний внесок у вітчизняну сценографію і театральний дизайн.

Друга світова війна застала Василя Кричевського в Києві. Він пізнав усі “радощі” окупації: голод, холод, поневір'яння по чужих будинках. У 1943 році художник із сім'єю виїхав на захід. Якийсь час працював у Львові під покровительством владики Шептицького, потім через Братиславу, Бжецлав, Аугсбург дістався Парижа, де недалеко від Лувру жив його старший син від першого шлюбу Микола, теж художник. Згодом перебрався до Венесуели. Дорогою втрачено майже всі роботи Кричевського. В чужому краю він малював пейзажі Каракаса і... батьківський дім у Ворожбі на Сумщині, садибу діда в Лебедині, Богдана Хмельницького на Софійській площі в Києві, селянські будинки України.

Василь Кричевський – видатний український художник і архітектор. Він зробив величезний внесок в розвиток української культури і мистецтва. Проекти В. Кричевського визнано кращим: саме в ньому були відтворені характерні риси українського народного будівництва. Він став фундатором нового національного стилю в архітектурі – українського архітектурного модерну.

Утім, кожний архітектор є, чи, принаймні, має бути художником. Василь Кричевський був художником непересічним. Однак можливість переконатися в цьому на власні очі нинішнє покоління українців отримало тільки тепер – остання його прижиттєва виставка в столиці України пройшла 1940 року. На ній, до речі, експонувалося 1055 творів. Проте до наших днів дійшла лише частина творчого спадку митця – багато робіт було втрачено в часи Другої Світової війни і згодом, під час поневір'янь його сім'ї за кордоном. Цьому сприяли трагічні події його біографії – через низку обставин шістдесяти дев'ятирічний митець з родиною залишився на окупованій території, згодом, хвилюючись за долю доньки, чоловік якої був з сім'ї прибалтійських німців, та за сина, котрий з оточення повернувся додому, залишив країну, мешкав у Парижі, а останні роки життя провів у Каракасі (Венесуела). У 2003 році його нащадки передали в дар

Україні понад 300 його творів, які поповнили збірки багатьох українських музеїв, у тому числі НХМУ. Тож сьогодні можна побачити близько 70 живописних та графічних творів у фондах Національного художнього музею України, в Лебединському художньому музеї діє експозиція присвячена творчості талановитої родини Кричевських. В Україні його картини зберігаються в музеях у Києві, Львові, Сумах, Лебедині, Полтаві, Каневі.

Помер Василь Кричевський 15 листопада 1952 року. Його перепоховали на українському цвинтарі св. Андрія в м. Баунд-Брук, штат Нью-Джерсі, США. За розпорядженням митрополита прах Кричевського та прах його дружини Євгенії у 1975 р. перенесли до українського цвинтаря св. Андрія в Баунд-Бруку (поблизу Нью-Йорка, штат Нью-Джерсі, США).

В історії України є знакові постаті, чия спадщина відіграла визначальну роль у долі нації, розвитку держави. Серед них — Василь Григорович Кричевський – засновник українського стилю в архітектурі та перший художник вітчизняного кіно, самобутній живописець і графік-новатор, сценограф і майстер декоративно-прикладного мистецтва, автор дизайну національного герба України “Тризуб”, мистецтвознавець і педагог, старійшина могутнього сімейного клану художників Кричевських – вельми харизматична фігура всього національного мистецтва ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. Г. Кричевського: (період творчості: 1892-1940) // Каталог. – К., 1940.
2. Радіонов Г. В. Г. Кричевський: До характеристики творчого шляху. «Образотворче мистецтво». – К., –1940. – № 7.
3. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: Життя і творчість. Нью-Йорк, 1974;
4. Ясієвич В. Василь Кричевський – співець українського народного стилю. У кн.: Українське мистецтвознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць, вип. 1. К, 1993; Гроші в Україні: факти і документи. – К, 1998;
5. Блакитний Е. Василь Кричевський. «Образотворче мистецтво», 1999, №3-4.
6. Енциклопедія історії України. – . 5.–К.: Наукова думка. – 2008. – С. 398-400.

Шеденко Ніна Володимирівна,
учитель української мови та літератури,
учитель-методист Берестівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Липоводолинської
районної ради Сумської області

**ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В ДОБУ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В РОМАНІ
ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН»**

Сучасний освітній процес тяжіє до інтеграції предметів. Щільно з історією України пов'язана українська література, адже багато творів українських митців зображують важливі сторінки історії нашої держави. Завдання вчителів української літератури – з художньої точки зору аналізувати події, досліджувати історію написання літературних творів, знаходити реальні прототипи героїв, формувати почуття патріотизму.

Вагоме місце в боротьбі українського народу за свою незалежність належить буремним рокам 1917-1921. Нещодавно українці відзначили 100-річчя української революції, в ході якої утворилася Центральна Рада та була проголошена Українська Народна Республіка.

Ці події детально розглядаються на уроках історії. Проте багато фактів, на жаль, залишаються білими плямами у свідомості українців. Так, наприклад, не всі знають, що останньою опорою УНР була Холодноярська республіка. Про неї чекісти писали: «Кипящий казан, с которым нельзя справиться». Червона армія перемогла Антанту, Денікіна, Махна, поляків, але з цими повстанцями впоратися було важко.

Саме про ці події розповідає твір Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». Цей історичний роман вийшов друком наприкінці 2009 року у видавництві «Ярославів Вал» у Києві та майже одночасно під назвою «Залишенець» у харківському видавництві «Клуб сімейного дозвілля».

Книжковому варіантові передували публікації в журналі «Сучасність» і «Літературна Україна».

Цей художній твір розповідає про одну зі сторінок історії – боротьбу українських повстанців проти радянської влади у 20-х роках минулого століття. В основу покладено історичні документи, зокрема, із розсекречених архівів КДБ.

Василь Шкляр писав свій роман протягом 13 років. Відразу після того, як твір було надруковано, у пресі з'явилося багато рецензій. Народний депутат України Володимир Яворівський навіть на сесії Верховної Ради аналізував текст роману.

Критики було багато як з однієї сторони, так і з іншої. Одні доводили, що цей твір показує любов до Батьківщини, а інші називали його ксенофобським.

У 2009 році перший наклад роману у 18 тисяч було розкуплено за тиждень. У 2015 році автор повідомляв, що сукупний тираж книги перевищив 150 тисяч [2]. У чому ж секрет такої шаленої популярності?

Великого резонансу зазнав роман після слів польського режисера Єжи Гофмана, який відмовився екранізувати роман, назвавши його антиросійським. Проте це стало своєрідною рекламою, адже справжні патріоти своєї країни захотіли прочитати, або ще раз перечитати цей роман.

У 2016 році канал 1+1 розпочав зйомки 4-х серійного однойменного серіалу, а з ініціативи Юрія Андруховича в Україні та діаспорі триває збір коштів на екранізацію роману «Залишенець. Чорний Ворон».

Звичайно, сучасним українським школярам цікаві такі твори, які не обмежуються лише шкільною програмою, а розширюють читацький світогляд, працюють над вдосконаленням особистості.

На уроках української літератури вчитель не дає повного аналізу твору та готових відповідей на запитання, а підштовхує дитину до прочитання книги, до розвитку критичного мислення над сюжетом.

Пропоную зацікавити школярів, продемонструвавши буктрейлер до роману. Це своєрідний кліп за книгою, який не розповідає повністю сюжет, а підштовхує учня до прочитання, рекламує:

<https://www.youtube.com/watch?v=DQXRI0BM-Wo&t=30s>

З історичного аспекту розглядаємо, що роман написаний на основі реальних подій. Прототипом головного героя став один із найзагадковіших отаманів Холодного Яру – Чорний Ворон.

В історії було відомо чотири отамани, які називали себе Чорними Воронами. Наприклад, чоловік із Жовтих Вод – Микола Шкляр, Платон Черненко, що діяв на Криворіжжі. Був Чорний Ворон, який у чекістських документах проходить як фігура «из-под Товмача» (Звенигородщини) [2].

Твір розповідає про людей, яких у радянські часи називали бандитами, головорізами, а насправді вони просто були патріотами, повстанцями, які віддавали в жертву найдорожче, що мали – життя. Це були хлопці віком 20-30 років, освічені, справжні патріоти.

Звичайно, як і б будь-якій війні, вони палили, вішали, стріляли, нищили... На їхньому бойовому чорному прапорі був напис: «Воля України або смерть!» Вони – ті, хто не полишив своїх ідей, не зважаючи на те, що кругом панувала ворожа влада.

Багато людей зламалося, змирилося з більшовиками. Вони говорили: «Скільки вже ви тинятиметеся лісом, живіть як ми!» але отамани не здавалися, вони ночували на снігу, були вкрай виснажені, але не зломлені морально.

«Якщо немає надії на перемогу, то застається ще прагнення помсти. Прагнення, яким горіли всі козаки, більшість із них воно й привело до лісу». Герої – залишенці, які обрали собі смерть [1].

Цей твір, який у 2011 році став культовим для українців, зараз, у часи російської агресії, стає ще актуальнішим. «Ніколи не кажи: в цій державі. Так завжди казали ті, для кого вона чужа. Кажі: наша» [1].

Завжди сучасно звучать слова: «Отаман, котрий дозволяє ворогові вести пропаганду в своєму таборі, заслуговує розстрілу» [1].

Цей роман розбирають на цитати, про нього говорять, ним живуть.

Події «Залишенця» прив'язані до конкретних історичних фактів. Неодноразово в сюжет введені тексти з документів. Вони допомагають розкрити

всю ницість тогочасної влади. Наприклад: «Поддавшихся на амнистию бандитов националистической окраски по началу ни в коем случае не расстреливать и не брать под. стражу, а на оборот, после тщательной проверки привлекать к работе в соворганах... Амнистированных главарей отправлять в Харьков якобы для дальнейшего осведомления, и только там после допросив уничтожать» [1].

Твір розвиває не лише почуття любові до рідного народу, ще він навчає життєвої мудрості: «Так часто буває серед людей: одне світить до тебе очима, сюсюкається, лижеться, та як прийдеться до діла, нічого доброго й на ніготь не зробить, а друге бурчить, свариться, стогне, тоді, дивись, останню сорочку скине із себе й віддасть» [1].

Автор навчає нас ніколи не втрачати надії, йти до своєї мети, не зважаючи на перешкоди: «Жодна катастрофа не ставить хрест на меті!» [1].

На уроках літератури учні доводять, що даний твір має унікальну художню силу, потужні деталі, глибоку філософію. «Чорний Ворон» показує, що рівень національної свідомості Центральної України ніяк не відставав від Західної, а, можливо, був навіть вищим.

Цей історичний роман допомагає сучасникам зробити правильний вибір, навчає, як не зламатися на крутих віражах життя та завжди залишатися вірним своєму обов'язку, своїй нації, своїй державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шкляр Василь. Залишенець. Чорний Ворон. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2009.
2. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2066740-sklar-anonsuvav-film-i-serial-za-romanom-cornij-voron.html>

Щебетенко Наталія Петрівна,
вчитель трудового навчання та образотворчого мистецтва,
Краснопільської гімназії Краснопільської районної ради
Сумської області

ЛІТЕРАТУРНА ПАМ'ЯТЬ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ

*В серцях людських не вмерли Крути,
Вони проклали у майбутнє шлях,
Щоб гордо майорів навіки
Жовто-блакитний України стяг.
Було їх триста, тільки триста
Героїв - українських соколят.*

Марія Коломий

Неможливо відчутися всю глибину трагічної та гіркої історії нашої неньки України. Поглянути хоча б на останні 100 років нашої історії. Вони були особливо насичені різними подіями, тому що наші предки боролися за волю в дуже важких умовах: наша держава постійно в оточенні ворогів; втрата першої тяжко здобутої незалежності; дві Світові війни, що прокотилися теренами нашої України; великий та страшний Голодомор, що забрав десятки мільйонів життів наших земляків... Більше 100 років ведеться боротьба. ХХ століття названо неймовірно страшним та болючим для України. В ХХІ столітті війна все ще триває, захисники нашої держави продовжують охороняти країну від запеклих ворогів... Ціна Незалежності занадто велика... Є знакові події в українській історії, що стали символами. Такою подією можна назвати героїчну смерть молодих захисників України. Про трагедію Крут написано цілий ряд спогадів учасників, віршів і статей про учасників кривавого бою. Опубліковано чимало нарисів, а також багато поезій на похвалу і пам'ять українців з козацьким духом. Наприкінці 1917 року молода УНР нарешті почала будувати демократичну незалежну державу. Вже в грудні того ж року більшовики отримали владу над більшою частиною Східної України та починали рухатися

до столиці. Ніхто не міг захистити Київ. Знайшли в собі сили та бажання лише студенти та гімназисти. Ця молодь не відчувала ані сумнівів, ані вагань. Так був створений студентський курінь Січових стрільців. До його складу увійшло 200 добровольців. Вони почали підготовку, яка продовжувалась лише тиждень.

Бій під Крутами почався 29 січня о 9 годині ранку. На станцію напав загін матросів. Сили ворогів значно переважали числом. Січневого дня в запеклому нерівному бою виступали ще зовсім юні, молоді захисники своєї країни. Бій тривав лише 5 годин, але яких страшних. Запеклий бій завдав значних втрат захисникам, але відбили перші атаки ворогів. Добровольці зустріли ворогів спротивом, снарядами та кулями. Молоді герої розпачливо починали атаку, та все ж були знищені. Приблизно о 17 годині сили захисників зібрались до купи. Виявилось, що відсутній один загін. Приблизно 30 хлопців, загубивши орієнтир, потрапили до більшовицького полону. Полонених закатували мало не смерті, а після цього відбувся розстріл. Йдучи на вірну смерть, учень 7 класу гімназії, Пінський Григорій, заспівав слова пісні «Ще не вмерла Україна», решта полонених підхопили цей мотив, та загинули з піснею на вустах. Більшовики не дали селянам поховати тіла. Лише після звільнення Києва почали пошуки тіл загиблих захисників. Кілька трупів знайшли й привезли до Києва. Тіла загиблих, понівечені й спотворені так, що навіть рідні матері не змогли упізнати їх. Одна матір знайшла сина завдяки монограмі на вишиванці. Тіла хлопців були поховані на Аскольдовій братській могилі в місті Києві, там же відбулася панахида. Травневого дня виникла думка про зведення пам'ятника «Героям Крут». До наших часів збереглися імена лише 20 загиблих юнаків.

Вірш «Пам'яті тридцяти» Павла Тичини описує дійсні події. Він оспівує подвиг молоді, що загинула за незалежність України. Цвіт нашої нації, справжні патріоти, що були справді відданими рідному краю. Як ми знаємо ця подія довго приховувалася та замовчувалася, та вірш поета не дав забути про подвиг, розбудив сумління та свідомість українців.

Ліричним героєм ми бачимо відразу 30 юних патріотів, що загинули, боронячи свою землю. Також наведено чимало символів: сонце, вітер, Дніпро, Каїн, що пішов війною на захисників своєї землі.

Автор тужить та жаліє наших борців за свободу, які більше не повернуться, доводить, що щастя кров'ю та смертю не побудуєш. Розпачливо автор кричить: «Боже, покарай!» – і крик летить у небо, бо лише Бог може як карати так і милувати.

В основі сюжету погребіння на Аскольдовому цвинтарі українських воїнів. Вони назавжди залишають те, що кохали найбільше – свою неньку Україну. Їхня смерть – початок дуже кривавої дороги. Разом із хлопцями пішли й їхні ненароджені сини та доньки, онуки та правнуки, їм ніколи не вдасться побачити та відчутти Україну. А потім буде геноцид... Така перспектива чекає наш народ, за думкою автора. Емоційність твору надають стислі короткі речення, точні влучні вислови, закінчені думки. Цей короткий вірш є сплеском болючої розповіді.

Причиною поразки була зрада. Українці змогли затримати армію більшовиків та виграти для УНР небагато часу, проявили жертвність та героїзм заради незалежності України. Це дозволило Центральній Раді укласти Берестейську угоду та зберегти нашу незалежну державу. Подвиг студентства Києва є прикладом патріотизму та самопожертви української молоді, це справжній символ мужності, віри та щирої любові до своєї Батьківщини. Пізніше про цей бій забудуть аж на 70 років, поки Україна не отримає незалежність. Без сумніву, ця битва – символ патріотизму української молоді. Для українців подвиг захисників України має особливе значення саме через жертвність та героїзм нашої молоді.

Саме вони першими відізналися на заклик до оборони рідних земель від ворогів. Цей нерівний бій широко відображений серед різноманітних жанрів культури нашої держави. Ці історичні події привернули увагу і нашої творчої еліти. Свої твори даним подіям присвячували відомі поети та письменники України та української діаспори. На початок ХХ століття припав прихід в

українську літературу нових талановитих письменників. Сильна, оригінальна поезія, що вразила народ була підписана ніжним і мрійним іменем – О. Олесь. Початок його діяльності припав на початок і на революційні роки. Поет кличе до бою всіх, хто був вчора пригнічений, а тепер піднявся з колін і сподівається на краще майбутнє.

Демид Бурко у січні 1938 році написав вірш «На вічну пам'ять мученикам». Він написаний до 20 роковин битви під Крутами, просто на полі бою під час тяжкої московсько-більшовицької окупації.

У 2008 році надрукована напевно чи не найбільша збірка документів та різних досліджень про дану подію – «Крути. Січень 1918 року. Документи, матеріали, дослідження, кіносценарій». Її видання було передбачене указом тодішнього Президента України «Про відзначення 90-ї річниці подвигу героїв Крут». До збірки входить також сценарій ще невідзнятого фільму на тему битви. Головним героєм зображено учасника битви, учня гімназії Григорія Пінського.

Колишній Голова Ради міністрів УНР Борис Мартос у 1933-му присвятив крутянцям декілька літературних нарисів: “Наймолодші”, “Останній з козацького роду”, “Останній привіт Україні”.

Битву під Крутами нерідко називають «українськими Фермопілами». До даної теми не раз зверталися українські емігранти. У 1921 році у Відні надрукована збірка, що була присвячена Січовим стрільцям опублікована праця Дмитра Дорошенка «Пам'яті тих, що полегли під Крутами». Він підносив молодих українців у боротьбі за «вільну самостійну Україну». Також автор описує зрадництво офіцерів, які за першої нагоди втекли. Після цього про битву пам'ятають завдяки українським емігрантським освітнім товариствам. Було створено чимало художніх творів, які присвячені цій тематиці. Такі видатні поети, як: О. Степаненко, Б. Лисянський, В. Янев, С. Гординський увічнювали битву в своїх віршах. Не лишилися осторонь й письменники:

Б. І. Антонович, Є. Маланюк, О. Лятуринська. Битві під Крутами присвячується все більше виробів мистецтва. Невдовзі з'явилися вірші, пісні, п'єси, присвячені цій темі.

Слід згадати збірку «Бій відлунав», котрий вийшов 2008 р. в Чернігові в 90-річчя трагедії під Крутами. Упорядник книги – відомий громадський діяч, редактор тижневика «Шлях перемоги» – Віктор Рог, зібрав історичний есе, спогади, поетичні посвяти, спомини з періодичних видань. В цій книзі по-новому описано героїчні і водночас трагічні події.

Радянська історична література вважає цю битву лише рядовим епізодом війни, хоча й називає її складною та запеклою. Аналіз створення та розвитку міфів про битву під Крутами демонструє існування 2 основних міфів «Героїв Крут». Один з них показує битву дуже трагічною та сумною сторінкою історії нашої держави. Геть інше бачення виникло на Заході в 1930-х років. Битву зображено урочисто та героїчно, вона сприймається як перемога. У будь-якому разі ми розуміємо, що юнаки це справжні герої, які показували приклад мужності, відданості і нескореного духу. Герої не можуть вмерти, вони живуть вічно у пам'яті, думках й у справах наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бій відлунав... / Упоряд. – редакц. В. О. Рог. – Чернігів: РВК «Деснянська правда». – 2008. – 96 с.
2. Бутко С. "Героїм крутян як приклад для членів ОУН та вояків УПА"// Крути. Січень 1918 року. – Київ, 2008. – с.733.
3. Васильківський Л. Роздуми на схилі життя // Героїка трагедії Крут - Київ "Україна", 2008. – с. 171.
4. Дорошенко Д. "Пам'яті тих, що полягли під Крутами" // Давній Р. "Про січових стрільців" // Крути. Січень 1918 року - Київ, 2008. – с. 309.
5. Петренко В. Бій під Крутами: Народження нового міфу//100 великих загадок історії України. – Київ, "Арій", 2008. – с. 308.

**ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ДОБУ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР. ТА ЇХ ПЕДАГОГІЧНА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Статті і презентації друкуються в авторській редакції. Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій.

Відповідальність за зміст статей та матеріалів несуть автори публікацій.